

M

CHRISTOPHORI CELLARII

BREVIARIUM

ANTIQUITATUM ROMANARUM

ACCURANTE

HIERONYMO FREYERO

PÆD. REG. GLAUCH. INSP.

VERONÆ. MDCCXXXIX.
Ex Typographia Jacobi Vallarsii
Superiorum Permissu.

BENEVOLO LECTORI

S. D.

HIERONYMUS FREYERUS.

Quinquennium nunc eſt, LECTOR BENEVOLE, quum CHRISTOPHORI CELLARII ANTIQUITATES ROMANÆ luci publicæ exponerentur. Utiliſſimum omnino inſtitutum hoc erat, & magnæ exſpectationis apud omnes, qui celeberrimi quondam, & in his rebus verſatiſſimi VIRI doctrinam & merita noverant. Sed neſcio, quo fato, aut cujus tandem errore acciderit, ut ſchedæ mutilæ neque ad uſum publicum ſatis diſpoſitæ prelo ſubjectæ ſint. Rem ita ſeſe habere, nullum poteſt intelligentibus du-

 bium

bium esse, & postumum hoc opusculum cum reliquis accuratissimi VIRI scriptis conferentibus. Nam ut de iis nunc nihil dicam, quæ contra mentem ac manum auctoris perperam excusa sunt, diligentiamque legentium nimis sæpe ac nimis etiam valde turbant: desideratur una atque altera tractatio rerum maxime necessariarum, quarum notitia ne tirones quidem carere sine damno possunt, modo incipientes relicta nobis antiquiorum temporum monumenta evolvere. Talis est illa præcipue, quæ de SACRIS ROMANORUM exponit, & quam ne verbo quidem attingit libellus impressus: ut facile intelligas, aut intercidisse quasdam ex VIRI clarissimi schedis; aut vix primas lineas esse ductas opusculi, quod solum breviarii nomen tueri debeat. Neque tamen interea fructu suo apud juventutem caruit opera primæ harum commentationum editioni impensa: sed potius salivam multis docentium æque ac discentium ita movit, ut crederent, a nullo accommodatius potuisse antiqui-

tatum romanarum compendium, quam hoc ingenio ſcholis dari; ſi quidem id ipſi exornare etiam per fata licuiſſet, quod tam ſcite ac feliciter deſignare ceperat. Sed & hic ferenda fuerunt, quæ mutare non potuimus. Interim ut jactura illa, quam hoc modo fecerunt traditi in noſtram diſciplinam juvenes, ſi non ex toto, quod promittere temerarium foret; tamen ex parte quadam & pro virili reſtitueretur: libellum integrum cum cura pertractavi; quæ ſumme neceſſaria deeſſe videbantur, cum ex publicis doctoris hujus prælectionibus, quibus olim auditor ipſe interfueram, tum aliunde ſupplevi; adſerta teſtimoniis undique conquiſitis comprobavi; ac tandem res omnes eo ordine atque ita digeſſi, ac diſtribui, ut ſuo quæque loco, & facile adeo poſſint inveniri. Atque ſic novo quaſi habitu ſiſtitur hic ſcholis noſtris ſcriptum hoc utiliſſimum: & ita quidem ſiſtitur, ut, quod ante VIR CLARISSIMUS, & nomini CELLARIANO addictiſſimus, JOANNES GEORGIUS

WALCHIUS, in Præfatione diſſertationum polyhiſtoris noſtri recte dubitaverat, breviarii alicujus appellationem ac partes ſuſtinere nunc tandem poſſe videatur. Qui autem inſumendus labor fuit: hunc me debuiſſe non tantum ſcholaſticæ juventutis commodo; ſed tanti etiam VIRI ac de me, dum viveret, haud vulgariter meriti manibus atque exiſtimationi arbitratus ſum. Bene igitur interpretare, MI LECTOR, qualemquumque hanc operam meam, &, quod DEUS indulgentiſſimus diu velit, bene etiam vale. Halæ Magdeburgicæ in Pædagogio Regio idibus Auguſti anni chriſtiani CIↃ IↃCC XV.

CON-

CONSPECTUS GENERALIS BREVIARII ANTIQUITATUM ROMANARUM.

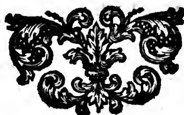
3 *de*

4. *de*

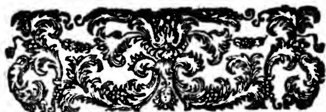
13. *de*

Sectio

Sectio

ANTI-

ANTIQUITATUM ROMANARUM CAPUT I.

DE SACRIS ROMANORUM

EJUSQUE SECTIO I. DE DIIS.

§ I.

Omnes gentilium dii, saltem plurimi, fama meritorum in cælum fuerunt opinione hominum sublati. Cic. *tusc. l.* 1. *c.* 12 & 13. Dividebantur autem a Romanis in *majorum* ac *minorum gentium* deos: quam distinctionem ipse Cicero a patricio Romanorum ordine ad cælum applicat. Conf. infra *p.* 83. §. 3.

§. 2. MAJORUM GENTIUM dii, qui & magni vocantur, distinguebantur in *consentes* & *selectos*: ut August. *de c. d. l.* 4. *c.* 23. exposuit.

Consentes dicuntur fuiſſe, quos Juppiter ad concilium adhibuerit: numeranturque XII; Juppiter, Juno, Minerva, Veſta, Ceres, Mars, Vulcanus, Neptunus, Diana, Apollo, Mercurius, Venus. *Selecti* erant VIII. Janus, Saturnus, Genius, Sol, Orcus, Liber, Tellus, Luna.

§. 3. MINORUM GENTIUM dii erant quos dixere *indigetes:* fueruntque homines, propter beneficiorum memoriam pro diis culti a poſteris, ut Hercules, Deus fidius, Caſtor, Pollux, Æſculapius, Quirinus, ſeu Romulus, Priapus, Vertumnus, & virtutum ac potentiarum nomina, fortunæ, ſalutis, honoris, pietatis, libertatis, concordiæ, mentis, pudicitiæ, fidei, victoriæ, juventutis, utpote quibus templa & aras exſtruxerunt.

§.4. In minorum deorum cenſu erant etiam *dii ruſtici* & *plebeii*: quorum præcipuus Pan, ſive Silvanus, aut, ſi diſtincti fuerunt, cognati tamen & ejusdem muneris; item Pales, dea Paſtorum; Flora, Pomona, & qui ſupra in indigetibus memoratus eſt, Priapus, porcorum cuſtos; Robigus & Epona; quibus adminiſtri jungebantur Fauni, Satyri, Sileni. Quo pertinent etiam nymphæ varii generis; montium, ſilvarum, agrorum: quæ ſingulari nomine Dryades, Hamadryades, Naiades aliiſque vocabulis appelantur. In plebeiis diis erant etiam *domeſtici*: Lares, Penates, Forculus, Cardia, ceteri; item Cloacina & alia monſtruoſa

sa nomina. *Nuptiarum*, præter majores, Junonem & Venerem, Hymenæus proprius erat. Fuit etiam Terminus, quem, *rusticis diis*, vel *regionum* adnumeres.

§. 5. Præterea aliæ classes deorum erant minorum, quibus tamen major aliquis vel plures ex iis præsidebant. Tales fuere *dii marini* & *aquatiles*: quorum præsides Neptunus, Oceanus, Tethys; quibus suberant tamquam ministri Tritones, aut Triton, ac Nereus, ac Nereides nymphæ; dii fluminum ac fontium, ut Tiberinus pater erat; etiam nymphæ lacuum, ut Egeria.

§. 6. Hujus quoque generis *dii inferi* sunt; quorum præses Pluto, sive Orcus est, & qui Jovis stygii nomen & Ditis patris habet, uxoremque Proserpinam, Cereris filiam. Pertinent huc generatim omnes dii manes: quorum minister erat Charon, portitor; ministræ Furiæ, seu Eumenides, sive Diræ, quæ nominantur Alecto, Megæra, Tisiphone. Huc Parcæ pertinent, Noctis filiæ, Clotho, Lachesis, Atropos, quia circa funera versantur; licet alii superis eas adnumerent: item inferorum judices, Minos, Æacus, Rhadamanthus.

§. 7. *Dii averrunci* colebantur, ut malum averterent, nec nocerent: quales fuere ipse Averruncus, Fascinus (unde *præfiscine dixerim*) Febris, Pallor, Pavor, Robigus, & similes.

§. 8. Præter hos etiam fuere *dii peregrini*, ex barbaris gentibus Romam adducti: ut Isis, Serapis, sive Osiris, Cybele, sive magna mater, Mithra & alii.

¹ §. 9. *Litterarum dii* atque artium erant Apollo, Minerva, sive Pallas, & Musæ, seu Camenæ cum sedibus suis, fluminibus, fontibus aliisque attributionibus.

§. 10. Atque ita quidem creditum a vulgo paganorum fuit: sapientiores autem ethnici physicam sub fabulis interpretationem quærebant. Nec iis tantum contenti erant, quas in planetarum nominibus etiam nunc expositiones retinemus; aut etiam in aliis astris non errantibus, ut Herculis: sed subtiliori etiam interpretationi intenti fuerunt, ut ad elementa quoque decurrerent; quamvis incerti semper & instabiles, ut solet in falsis rebus & erroribus. Ejusmodi interpretationes pæne multas habet Macrobius: cui adjungi potest antiquissimus Christianorum Scriptor, Tertullianus *adversus Marcionem l.* 1. *c.* 13.

SECTIO

SECTIO II.

DE COLLEGIIS SACRIS.

I. DE COLLEGIO PONTIFICUM.

§. I.

POntifices erant, penes quos cura religionis ac cærimoniarum fuit. Rex Numa instituit, creatis pontificibus patricii generis quatuor; his additi quatuor plebeii, ut octo essent: unde illi majores, hi minores pontifices dicti sunt. Liv. *l.* 4. *c.* 4. *l.* 10. *c.* 6. & 9. *l.* 22. *c.* 57. & Cic. *de harusp. resp. c.* 6. Sulla auxit numerum ad quindecim usque: quibus tandem decimum sextum Julius Cæsar adjecit. Liv. *epit.* 89. & Dio Caff. *l.* 42. *p.* 209.

§. 2. Et pontifices & augures dicebantur sacerdotes: erantque ita in collegiis sacris, ut & senatores simul possent esse, summisque honoribus consulatus, præturæ ac similibus præfecti.

§. 3. Pontificum collegio & omnibus aliis collegiis sacris summa auctoritate præerat pontifex maximus. Liv. *l.* 1. *c.* 20. Et quamquam in privatis tantum, non in magistratibus censebatur; quod Cicero *cat.* 1. *c.* 1. docet: tanta tamen auctoritas tantũque momentum in pontificatu maximo erat positum, ut impe-

ratores Augusti inde ab ipso Octaviano Augusto semper hoc munus una cum titulo sibi reservaverint; nec postea alius apud Romanos usque in Christianorū tempora pontifex maximus factus sit, qui non idem esset Imperator, Cæsar & Augustus. Zos. *l.* 4. *c.* 36. *n.* 4. *seqq.*

II. DE AUGURIBUS.

§. 1. Augures dignitate non impares erant pontificibus, adeoque auguratus munus clarissimum. Differentiam inter pontificatum & auguratum Cicero *de harusp. resp. c.* 9. & *de nat. deorum l.* 1. *c.* 44. in eo collocat, quod statæ solennesque cærimoniæ pontificatu continerentur: rerum bene gerendarum auctoritates augurio. Ergo munus eorum erat auspicia & auguria, hoc est, initia omnium rerum solennium & publicarum procurare: præsertim in comitiis atque aliis rebus magnis agendis. De cælo igitur diligentissime servabant augures: & , si quid sinistrum observassent, obnuntiabant; atque ita, quod in eorum potestate erat, comitia dirimebant. Vid. Cic. *phil.* 2. *c.* 33. & *pro domo c.* 15.

§. 2. Auguratus sacerdotium perſæpe a summis viris & consularibus ambiebatur: unde dignitas ejus clarescit. Sic Cicero, Appius Pulcher, & Plinius junior augures fuerunt omnes; iidemque consulares. Cic. *l.* 3. *ep.* 10. *n.* 29. Plin. *l.* 4. *ep.* 8. *n.* 1. & 4.

§. 3.

§. 3. Initio quattuor tantum erant, a Numa Pompilio constituti. Liv. *l.* 4. *c.* 4., & *l.* 10. *c.* 6. Postea additi sunt quinque plebeii. Liv. *l.* 10. *c.* 6. & 9. Sulla auxit, ut essent quindecim: quibus unum denuo superaddidit Julius Cæsar. Liv. *epit.* 89.: & Dio Cass. *l.* 42. *p.* 209.

III. DE DECEMVIRIS ET QUINDECIMVIRIS SACRORUM.

§. 1. Horum munus erat, libros sibyllinos adire & interpretari jussu senatus: deinde etiam alia sacra procurare. Liv. *l.* 10. *c.* 8. Sibyllinorũ librorum historiam ad Cic. *catil.* 3. *c.* 4. exposuimus: ubi Cicero fata sibyllina vocat, quæ consulebantur ab Romanis, quoties in magno quodam periculo consilia explicari non poterant. A Tarquinii Superbi ætate custodiebantur hujusmodi libri in capitolio usque ad bellum marsicum, quo una cum incenso capitolio ipsi quoque conflagrarunt. Qui vero postea libri sibyllini erant, collecti fuerant hinc inde in Italia & provinciis ex variis fragmentis vaticiniorum, quæ Sibyllarum nomen præferebant. Tac. *annal.* *l.* 6. *c.* 12. & Sueton. *in Aug.* *c.* 31.

§. 2. Ipse Tarquinius primum duumviros, ἄνδρας ἐπιφανεῖς δύο, constituit ad libros illos custodiendos. Dion. Hal. *l.* 4. *p.* 259. Postea decem viris id negotium commiserunt: & tandem quindecim. Liv. *l.* 7. *c.* 27. *l.* 22. *c.* 9. *l.* 36. *c.* 37. Tac. *annal.* *l.* 6. *c.* 42. & *l.* 11. *c.* 11. Quum adhuc decemviri essent: erant quinque patricii,

tricii, quinque plebeii; quod Liv. *l.* 6. *c.* 42. observavit.

§. 3. Christiani scriptores sæpe etiam provocant ad sibyllina oracula, ut Christianam inde firmitatem adversus paganos comprobent: uti videmus apud Lact. *l.* 1. *c.* 6. *l.* 2 *c.* 11. & 12. *l.* 4. *c.* 6. Verum credibile haud est, illos versus esse veterum Sibyllarum: quum sæpe multo clarius de Deo & Christo loquantur, quam vel ipsi prophetæ veteris testamenti. Probabilius ergo est, a pio homine, sed christiano, in recenti ecclesia compositos illos versiculos esse, aut, si veteres Sibyllarum versus, interpolatos, ut eo facilius paganis hominibus, qui maximi hæc oracula faciebant, persuaderent: id quod inter innumeras schedas, hinc inde in diversis regionibus atque provinciis dispersas, non facile observari & dignosci potuit.

IV. DE FLAMINIBUS.

§. 1. Flamines dicuntur quasi filamines a filis, quæ in ornatu ipsorum ex galero dependebant: ut Festus Pompejus interpretatur.

§. 2. Flamines igitur sacerdotes erant & majoris quidem dignitatis. Numa Pompilius tres creavit: flaminem dialem, qui omnium maximus erat, ut Jovi sacra faceret; & duos alios, Marti unum, alterum Quirino. Vide Liv. *l.* 1. *c.* 20. *Flamen dialis* Jovis adsiduus sacerdos erat: nec poterat ab urbe abnoctare, ut Livius

l. 5.

l. 5. *c.* 52. tradit; neque exercitum videre, quod Gellius addit *l.* 10. *c.* 15.

§. 3. Postea supra tres illos ab Numa constitutos creati fuerunt & alii flamines, sed minores: qualis fuit *flamen carmentalis* apud Cic. *de cl. orat.* c. 14. & plures in provinciis, ut passim in inscriptionibus apparet. Maxime autem divorum seu Cæsarum in deorum numerum relatorum flamines constituebantur; qui a divis suis quos colebant, cognomen quoque adepti sunt: ut flamines augustales, flaviales, trajanales; etiam alio casu flamen Claudii, flamen Adriani, passim in inscriptionibus.

V. DE SEPTEMVIRIS EPULONUM.

§. 1. Non antiquissimum hoc collegium fuit: sed, postquam multiplicarentur sacrificia & cærimoniæ, post Hannibalis bellum, demum triumviri epulones facti adjunctique pontificibus sunt, ut epulas sacrificiorum curarent. Liv. *l.* 33. *c.* 42. Cic. *de orat.* *l.* 3. *c.* 19.

§. 2. Postea auctus est numerus & septemviri facti, haud dubie a Sulla: qui numerus etiam Ciceronis tempore & belli civilis erat. Lucan. *l.* 1. *v.* 602. Cæsar quidem, ut apud Dionem *l.* 43. *p.* 240. est, dicitur tres septemviros addidisse: verum non videtur id probatum aut in usum introductum fuisse; quum in inscriptione antiqua Augusto Cæsari divi filio dicata apud Gruterum *p.* 227. legatur COLLEG. VIIVIR. EPULON.

VI. DE

VI. DE SALIIS.

§. 1. Salios, Martis sacerdotes, Numa instituit duodecim; iisque tunicæ pictæ insigne dedit, & super tunicam æneum pectori tegumen cælestiaque arma, quæ ancilia appellantur, ferre; ac per urbem ire canentes carmina cum tripudiis solennique saltatu jussit. Liv *l.* 1 *c.* 20. Rex Tullus Hostilius alios duodecim addidit: ut est apud Dion. Hal. *l.* 2. *p.* 129. 130. & *l.* 3. *p.* 173.

§. 2. A saltatu illo Salii dicti sunt. Conf. Hor. *l.* 1. *od.* 36. *v.* 12. *l.* 4. *od.* 1. *v.* 12. Virg. *Æn.* *l.* 8. *v.* 285. Peractis autem sacris & saltatione opiparis epulis excipiebantur: unde proverbium, *saliares epulæ*. Vid. Suet. in Claudio *c.* 33. & Hor. *l.* 1. *od.* 37. *v.* 2.

VII. DE LUPERCIS.

§. 1. Luperci erant Panis sacerdotes ex antiqua Arcadum institutione: unde ritus per Evandrum in Italiam translatus. Nudi autem juvenes lyceum Pana venerantes per luxum atque lasciviam currebant. Liv. *l.* 1. *c.* 5.

§. 2. Ineptum igitur & spurcum sacrum fuit: nihilo minus magni factum ab Romanis, ut summi viri etiam hoc sacerdotium ambirent; quemadmodum M. Antonium consulem Cicero *phil.* 2. *c.* 34 refert inter lupercos lupercalibus ludis & ipsum lupercum cucurrisse. Conf. Dio Cass. *l.* 45. *p.* 287.

§. 3.

§. 3. Locus in urbe Roma turpissimis his sacris dicatus *lupercal* dicebatur. Virg. *Æn. l.* 8. *v.* 343.

VIII. DE ARVALIBUS FRATRIBUS.

§. 1. Romuli institutum erat, sumtum ex numero filiorum nutricis Accæ Larentiæ. Hæc enim ex duodecim filiis maribus unum morte amiserat: in cujus locum Romulus illi sese filium dedit, seque & cæteros ejus filios fratres arvales appellavit. Ex eo tempore collegium mansit fratrum arvalium: cujus sacerdotii insigne est spicea corona & albæ infulæ. Gell. *l.* 6. *c.* 7. & Plin. *l.* 18. *c.* 2.

§. 2. Dicti autem fratres arvales sunt, quia sacra publica faciebant propterea, ut fruges arva ferrent. Varro *de l. l. l.* 4. *c.* 15. Ipsæ hostiæ vocabantur ambarvales: ut Festus docet. Ex inscriptionibus autem constat, nobilissimos viros in hoc collegio fuisse.

IX. DE FETIALIBUS.

Fetiales a fide dictos Varro existimat: nam fidei publicæ inter populos præerant. Per hos enim fiebat, ut justum conciperetur bellum, & ut fœdere fides pacis constitueretur. Ex his mittebant etiam ante, quam conciperetur, qui res repeterent. Non enim putabant Romani veteres justum bellum esse, quod per fetialem non prius hostibus indictum fuisset. Quibus autem verbis in repetendo aut indicendo usus

fuerit

fuerit fetialis, defcripfit Gellius *l.* 16.*c.* 4.& Livius *l.* 1.*c.* 24. & 32.

X. DE REGE SACRIFICULO.

Sacrificia quædam Regum Romanorum fuerant propria, quæ ab alio quam rege non poterant celebrari. Regibus igitur exactis ne illa facra ceffarent, conftitutus eft quidam rex facrorum: qui magna quidem dignitate erat, omni autem alio magiftratu debebat abftinere. Pontifici autem hoc facerdotium fubjecere: ne additus nomini honos aliquid libertati, cujus tum prima erat cura, officeret. Liv. *l.* 2. *c.*2. Vocatur etiam rex facrificus apud Liv. *l.*40. *c.* 42. & rex facrorum apud Cic. *pro domo c.* 14., & *de harufp. refp. c.* 6.

XI. DE VIRGINIBUS VESTALIBUS.

§.1. Virgines veftales erant facerdotes Veftæ, perquam tellurem intelligebant. Antiqua religio & ante Romam conditam Albanis ufitata, quod ex Liv. *l.* 1. *c.*4. & Eutrop. *l.* 1. *c* 1. *n.* 1. conftat: reges autem Romani in certiorem formam atque locum eam redegerunt. Numa inftituit quatuor hujufmodi virgines, & templum dedicavit; Tarquinius Prifcus (fecundum Plutarchum rex Servius) duas addidit: qui numerus poftea conftanter fic fervatus fuit, ut non plures quam fex effent facræ hujus ordinis virgines. Dion. Hal. *l.* 1.*p.* 62. *l.* 2.*p.* 114. 125. *feq.*

§ 2.

§. 2. Eligebantur a pontifice maximo, quod singulari verbo *capere* dicebant. Non autem major, quam decem annorum: nec minor, quam sex annorum, capiebatur. Gell. *l.* 1. *c.* 12. Triginta annis deæ servire debebant: decem, ut discentes; decem, ut colentes; decem, ut docentes. Tunc peractis triginta annis in sacerdotio abire a sacris licebat, etiam nubere. Dion. Hal. *d. l.*

§. 3. Lex illis perpetuæ virginitatis imposita erat sub defossionis pœna. Liv. *l.* 8. *c.* 15. *l.* 22. *c.* 57. Plin. *l.* 4. *ep.* 11. *n.* 7. Munus autem earum, ignem in foco Vestæ perpetuum conservare, ne exspiraret: unde exstinctionis culpa flagris luebatur. Liv. *l.* 28. *c.* 11.

§. 4. Simulacrum in templo nullum fuit præter palladium, Troja, ut credebatur, allatum, quod Herodianus *l.* 1. *c.* 14. *n.* 7. dixit; vel cælo delapsum, ut Cicero *phil.* 11. *c.* 10. quod tantæ sanctitatis apud ipsos fuit, ut nec ulli adspicere illud licuerit præter vestales. Herodian. *l.* 5. *c.* 6. *n.* 6.

§. 5. Jura, privilegia & honores vestalium erant eximii; nec earum aliqua in publicum prodibat, nisi lictore præeunte & populum submovente: quemadmodum ipsæ etiam ortu & sanguine erant nobilissimæ, clarissimorum parentum filiæ. Quæ senior inter illas erat, vocabatur maxima vestalis: uti est apud Suet. *Domit.* *c.* 8. & Plin. *l.* 4. *ep.* 11. *n.* 6.

§. 6.

§ 6. Duravit hic Vestæ cultus usque ad christianos imperatores; & Theodosius demum omnem abrogavit, ut testis est Zosimus *l.* 5. *c.* 38. *n.* 4. & 6.

SECTIO III.

DE DIEBUS FESTIS SIVE FERIIS.

FEsti dies Romanis non unius erant generis: sed quidam generales, & quovis tempore poterant institui, variisque numinibus dedicari, prout res & status reipublicæ exigebat, ut lectisternium, novemdiale sacrum, supplicationes, ludi placando numini facti & similes; alii stati & ad certum tempus, mensem vel diem alligati certisque dedicati numinibus, ex quorum numero sunt Faunalia, Lupercalia, Terminalia, Cerealia, Liberalia, Quinquatrus, Lavatio matris deum, Parilia, Floralia, Bonæ deæ sacrum, Consualia, Vulcanalia, Saturnalia, Calendæ, Feriæ latinæ, Ver sacrum, Ludi sæculares.

I. DE LECTISTERNIO.

Tanta superstitio erat paganorum, ut crederent placari deos epulis & lectisterniis posse, quibus ipsi dii quasi ad convivium invitarentur. Originem describit Livius *l.* 5. *c.* 13. cui adde *l.* 7. *c.* 2. *l.* 21. *c.* 62. *l.* 22. *c.* 1. & Tac. *annal. l.* 15. *c.* 44. *n.* 2.

II. DE NOVEMDIALI SACRO.

A numero dierum hæ feriæ nominatæ sunt: quæ

quæ tum potissimum edicebantur, quum lapidibus pluisse nuntiatum esset. Vide Liv. *l.* 1. *c.* 31. *l.* 21. *c.* 62. *l.* 25. *c.* 7. *l.* 29. *c.* 14.

III. DE SUPPLICATIONIBUS.

§. 1. Duplicis generis erant supplicationes: *tristes* pro avertendis malis prodigiis, quas nos *dies pœnitentiæ* appellamus; & *lætæ*, quibus pro victoria aut republica conservata gratiæ diis per unum aut plures dies agebantur, &, si solenniores essent, ad omnia pulvinaria, hoc est, in omnibus templis, quorum pars erant pulvinaria, deorum simulacra imponebantur, apud nos *gratiarum actionis dies*.

§. 2. De priori genere Livius legatur *l.* 10. *c.* 23. *l.* 25. *c.* 7. & *l.* 41. *c.* 9 Lætarum autem, quæ victoris nomine decernebantur, exempla frequentiora sunt. Vide eumdem Livium *l.* 5. *c.* 23. *l.* 8. *c.* 33. Cic. *catil.* 3. *c.* 6. Cœlium *ad Ciceronem l.* 8. *ep.* 11. & Catonem *ad eumdem l.* 15. *ep.* 5. *n.* 3. 4., & de maximo dierum numero pro sæculi luxurie Cæsarem *de b. g. l.* 2. *c.* 35 *n.* 4. ubi per 15. dies, & *l.* 4. *c.* 38. *n.* 4. ubi ad 20. dies supplicatio decreta legitur.

IV. DE LUDIS PLACANDO NUMINI FACTIS.

Colendum esse deum, & instanti periculo placandum, cognoverunt ethnici: modum autem divini cultus adeo ignoraverunt, ut ludis scenicis aliisque similibus ludicris placari deum & ad mitiorem de hominibus sententiam

per-

perduci posse crediderint. Censorin. *c.* 12. Ejus absurdæ rei exempla habemus apud Liv. *l.* 7. *c.* 2. & Cic. *catil.* III. *c.* 8. Quæ hoc loco tantum allegasse sufficiat: quum de ipsis ludis & variis eorumdem generibus infra pluribus expositurі simus. Nunc a generalibus feriis ad speciales progrediendum est & agendum.

V. DE FAUNALIBUS.

§. 1. Inter rustica festa referenda hæc sunt, idibus Februarii quotannis celebranda. Ovidius *fast. l.* 2. *v.* 193. *seqq.*

Idibus agrestis fumant altaria Fauni
Hic, ubi discretas insula rumpit aquas;

id est, in insula tiberina seu sacra, ubi sacellum & ara Fauni fuit.

§. 2. Alia Fauni solennitas erat mense decembri, de qua Horat. *l.* 3. *od.* 18. *v.* 20. *seq.*

Quum tibi nonæ redeunt decembres,
Festus in pratis vacat otioso
Cum bove pagus.

VI. DE LUPERCALIBUS.

Lupercalia Pani sacra erant 15. Cal. Martii. Ritum eorum supra jam descripsimus in lupercis, Panis sacerdotibus, *sect.* 2. *n.* 7. *p.* 10. Lege præter Livium ibi citatum etiam Plutarchum *in Romulo p.* 31. & Ovid. *fast. l.* 2. *v.* 267.

VII. DE TERMINALIBUS.

Terminum etiam pro deo colebant Romani in

in cujus tutela essent termini agrorum, ut Festus Pompejus ait. Vide supra *p.* 3. *§.* 4. Hinc terminalia instituit Numa Pompilius, quæ 8. cal. Martii & magna quidem rusticorum solennitate celebrabantur. Dion. Halic. *l.* 2. *p.* 122. & Ovid. *fast. l.* 2. *v.* 655.

VIII. DE LIBERALIBUS.

Meminit horum Cicero *l.* 12. *ep.* 25. *n.* 1. Erat autem Libero, id est, Baccho sacer dies 16. cal. Apriles quemadmodum ex Ovid. *fast. l.* 3. *v.* 173. constat.

IX. DE QUINQUATRIBUS.

§. 1. Quinquatrus secundum Varronem duplices erant: *majores*, 16. cal. Apriles; & *minores*, idibus Junii. De *majoribus* sic scribit Ovidius *fast. l.* 3. *v.* 809.

Una dies media est, & fiunt sacra Minervæ,
Nominaque a junctis quinque diebus habent.

Pluribus enim diebus agebantur: quod etiam Augustus testatur epistola ad Tiberium apud Sueton. *c.* 71. Minervæ autem sacræ erant: eamque ob caussam scholis etiam ferias adferebant; & magistris donaria, quæ *minervalia* vocabantur. Hor. *l.* 2. *ep.* 2. *v.* 197. Ovid. *fast. l.* 3. *v.* 829. & Tertull. *de idol. c.* 10.

§. 2. Hæc de majoribus: *minorum* vel minuscularum, quæ in idus junias incidebant, explicationem habet Ovidius *fast l.* 6. *v.* 651. *seq.* Adde Varronem *de l. l. l.* v. & Festum.

X. DE LAVATIONE MATRIS DEUM.

Mater magna seu deorum credebatur Saturni conjux, Jovis mater, fuisse: cujus antiquum simulacrum Romani oraculo, ut ferunt, moniti Pessinunte, Phrygiæ urbe, advexerunt summaque coluerunt religione. Id simulacrum quotannis in amniculo Almone lavandum erat 4. cal. Aprilis, qui dies etiam in festis habebatur. Ovid. *fast.* *l.* 4. *v.* 337 Sil. Ital. *l.* 8. *v.* 364. Lucan. *l.* 1. *v.* 600.

XI. DE CEREALIBUS.

Cerealia Cereris sacra sunt, a solis feminis parata v. idus Aprilis. De his Cicero *pro Balbo* *c.* 24. legatur: qui adsumta de Græcia esse docet, & per græcas semper curata sacerdotes, & græca omnia nominata. Lugentibus non licebat interesse his sacris. Liv. *l.* 22. *c.* 56.

XII. DE PARILIBUS.

Parilia 12. cal. Maii, qui natalis credebatur urbis Romæ esse, celebrabantur: a pariendo dicta, quod illo tempore omnia nova terra proferat atque pariat. Cicero festi hujus diei sæpe meminit: *ad Att.* *l.* 2. *ep.* 8. *l.* 4. *ep.* 9. *de divin.* *l.* 2. *c.* 47., & Plinius *l.* 18. *c.* 26. Quidam scribunt Palilia: quasi Pales, pastorum dea, nomen dederit. Ovid. *l.* 4. *v.* 721.

XIII. DE FLORALIBUS.

Floralium origo pudenda est & fabulæ velamine

mine deinde tecta, quam eleganter descripsit Lactantius *l.* 1. *c.* 20. *n.* 6. 7. Deam autem finxerunt esse, quæ floribus præsit: unde ludi ejus primum 4. cal. Maii celebrati ac deinde in ipsum Majum translati sunt. Ovid. *fast. l.* 5. *v.* 195.

XIV. DE BONÆ DEÆ SACRO.

Bonæ deæ sacrum calendis Maii fiebat, ob dedicatum eodem die in Aventino monte templum. Ovid. *fast. l.* 5. *v.* 155. Antiquissima hæc regina fuit. Fauna etiam & Fatua appellata: quam matronæ & vestales virgines in pontificis, consulis vel prætoris domo ita colebant, ut nefas & summum piaculum esset, ullum masculum hominem per eos dies intra ædes illas versari. Vid. Plutarch. *in Cæsare p.* 711., & *Cic. p.* 870. Cic. *pro Mil. c.* 5. & *de harusp. resp. c.* 17.

XV. DE CONSUALIBUS.

Consualia quasi Neptunalia sunt, Neptuno equestri sacrata 12. cal. septembres. Originem docet Livius *l.* 1. *c.* 9. Plura autem de iis habet Varro *de l. l. l.* v. & Dionysius Hal. *l.* 1. *p.* 26. & *l.* 2. *p.* 100. Quibus adde, quæ nos ad Eutropii *l.* 1. *c.* 1. notavimus.

XVI. DE VULCANALIBUS.

Vulcani sacra erant, 10. cal. septembris in vetusto calendario romano notanda. Nocturni ignis in iis usus erat & antelucanam hoc tem-

pore lucubrationem inchoabant: quamquam auſpicandi tantum cauſſa plerique, utpote omittentes eam poſtea ad finem fere autumni. Quo Plinius reſpicit *l.* 3. *ep.* 5. *n.* 8.

XVII. DE SATURNALIBUS.

§. 1. Saturni feſtum erat, in memoriam ſæculi aurei, quòd Saturno in Italia regnante fuiſſe credebatur, quotannis menſe decembri inſtitutum. Liv. *l.* 22. *c.* 1. Eo feſto ſervis domini præbebant epulum, iiſque miniſtrabant ipſi: & licentius pro lubitu agere ſervis erat permiſſum. Plin. *l.* 2. *ep.* 17. *n.* 24. Munera etiam mittebantur inter ingenuos his diebus: & ſcholæ ceſſabant. Plin. *l.* 4. *ep.* 9. *n.* 7. *l.* 8. *ep.* 7. & Mart. *l.* 5. *epigr. ultimo*.

§. 2. Primum uno die celebrabantur Saturnalia, deinde duobus, tribus: tandem ſeptem diebus, in quibus tamen quinque tantum feſti erant. Macrob. *ſaturn. l.* 1. *c.* 10.

XVIII. DE CALENDIS.

Omnes calendæ erant Junoni ſacratæ. Ovid. *faſt. l.* 1. *v.* 55. Martiæ autem calendæ ſpeciatim Marti quoque ſacrabantur, quia iis credebatur prælium inter Romanos & Sabinos intra urbem factum Sabinarum interventu diremtum eſſe. Munera feminæ mittebant; etiam ſervis præbebant epulum, ut viri ſaturnalibus: quod ex Solini *c.* 1. conſtat, etiam ex Tibulli *l.* 3. *eleg.* 1. *v.* 1. *ſeq.* & Mart. *l.* 10. *ep.* 24. *v.* 3.

XIX.

XIX. DE FERIIS LATINIS.

§. 1. Antiquum sacrum erat, ab Albanis ad Romanos transmissum: quod quotannis in monte albano ab 47 populis Latii Jovi latiari sive latiali celebrabatur. Taurus autem Jovi communi populorum nomine immolabatur: & quisque populus singulare aliquid adferebat ad epulas, quæ in illis feriis & in monte illo instituebantur.

§. 2. Primum unus dies erat, deinde additus alter, tertius, itidemque quartus: quod ex Dionysii Halicarnassensis *l.* 4. *p.* 250, ubi ritum ipsum; & *l.* 4. *p.* 415. ubi amplificationem descripsit, constat.

§. 3. Non habebant statum diem, sed poterant alio atque alio mense celebrari Liv. *l.* 44. *c.* 19. & *l.* 41 *c.* 16. Adde his testimoniis eumdem Livium *l.* 42. *c.* 10. & nota ex Dionis Cassii *l.* 46. *p.* 313. non potuisse consules auspicato ex urbe ad bellum & in provinciam abire, nisi prius feriis latinis rite celebratis; utpote qui non minus, quam reliqui magistratus omnes interesse illis sacris debebant.

§. 4. An etiam latiari Jovi ibidem sanguine humano litatum fuerit, quod videntur Christiani scriptores paganis objecisse, disputamus in notis ad Lact. *l.* 1. *c.* 21. *n.* 3. & Minuc. *c.* 30. *n.* 4.

XX. DE VERE SACRO.

§. 1. Festis diebus possumus adiicere ver sacrum: quo quidem victimæ significabantur,

quæ tamen a tempore nomen suum habebant: Magnis enim in periculis vovebant Romani, quæcumque proximo vere nata essent animalia, se immolaturos. Videatur præter Festum Pompejum Liv. *l.* 22. *c.* 9. *l.* 33. *c.* 30. *l.* 34. *c.* 44.

§. 2. An etiam homines intra hos menses nati ad ver sacrum pertinuerint, disquiri potest. Livius videtur negare, pecus nominans ex pontificum decreto, non homines. Pompejus autem Festus in voce *Mamertini* exemplo & oraculi auctoritate adfirmat, non quidem immolatos fuisse, sed patria jussos decedere, quum adolevissent. Verum semper aut sæpius id factum esse, probabile haud est.

XVI. DE LUDIS SÆCULARIBUS.

§. 1. Festi dies erant, quovis revoluto sæculo celebrati. Non autem certum, centesimo quovis anno actos esse hos ludos: quia de numero annorum sæculi disceptatur, & vulgo centum anni conficiunt sæculum, alii centum quinque, multi centum decem ad hos ludos requisiverunt; de quo ex Censorino disputamus *in orat.* 5. programmatis nostris subjecta.

§. 2. Originem descripsit Zosimus *l.* 2. *ineunte:* ritus & cærimonias *c.* 5., ubi in primis præparatio lustrationis est descripta. Addi potest Horatii *carmen sæculare*: & Suetonius *in Augusto c.* 31., *in Claudio c.* 21; & *in Domitiano c.* 4.

SECTIO

SECTIO IV.

DE RITIBUS AC CÆRIMONIIS SACRIS.

I. DE ALBIS ET NIGRIS VICTIMIS.

ALbæ victimæ diis superis, nigræ inferis mactabantur. Sil. *l.* 4. *v.* 548. *l.* 8. *v.* 451. Zos. *l.* 2. *c.* 3. *n.* 5. 6. Præter victimas etiam alia Judæorum more adhibebantur: thus maxime, sal, vinum & similia. Hor. *l.* 1. *od.* 36. *v.* 1. *l.* 4. *od.* 2. *v.* 51. Plin. *l.* 10. *ep.* 97. *n.* 5. Prud. *perist. hymn.* 3. *v.* 122. Hinc proverbium in præfatione Plinii: *mola salsa litant, qui thura non habent.*

II. DE LITATIONE.

Litare non idem est, quod sacrificare: sed feliciter & cum signo boni eventus victimam peragere. Vid. Liv. *l.* 27. *c.* 23. & *l.* 41. *c.* 15.

III. DE CORONIS IN SACRIFICIIS.

Et sacrificantes & victimæ coronabantur. Plin. *l.* 16. *c.* 4. Prud. *in Romano v.* 1021. Val. Max. *l.* v. *c.* 10. *ext. n.* 1. 2. Hinc intelligis Act. 14. *v.* 13. ταύρους καὶ στέμματα.

IV. DE VITTATIS SACRIFICANTIBUS ET VICTIMIS.

Vitta ex lana vel lino erat, qua crines constringebantur sacrificantium, & quæ ipsis quo-

que victimis imponebatur. Exempla occurrunt apud Virg. *Æn.l.* 5. *v.* 366. Ovid. *metam. l.* 15. *v.* 131. Prud *in Laurentio v.* 525. Arboribus quoque sacris et statuis deorum vittæ dabantur. Prud. *adversus Symm. l.* 2. *v.* 1009. *in Romano v.* 302.

V. DE. ARA CÆSPITICIA.

Ara gentilium plerumque cæspiticia struebatur. Vid. Sil Ital. *l.* 4. *v.* 703. *l.* 16. *v.* 262. & Hor. *l.* 1. *od.* 19. *v.* 13.

VI. DE VICTIMA FUGIENTE.

Triste omen habebatur, quum victima ad aram adducta profugeret. Tac. *hist. l.* 3. *c.* 56. *n.* 2. Sil. *l.* 5. *v.* 63. & *l.* 16. *v.* 264.

VII. DE RITU VERRENDI FANA CRINIBUS.

In magnis periculis matronæ romanæ passis crinibus prostratæ humi supplicabant diis suis: & quum inter precandum moverentur, crinibus quasi templa verrebant. Unde formula illa frequentius occurrit. Lege Liv. *l.* 3. *c.* 7. *l.* 26. *c.* 9. & Sil. *l.* 6. *v.* 560.

VIII DE INFERIARUM RITIBUS.

§ 1. Inferiæ erant sacrificia in funere diis manibus oblata, aut annua etiam memoria a cognatis repetita. Peragebantur non solum atris victimis: sed præcipue lacte, melle, oleo & similibus. In cæde vindicanda etiam noxii ad

aram

aram cædebantur. Deducunt nomen ab inferis; Festus autem ab inferendo, quia formulæ consuetæ erant *ferre inferias* & *inferre*.

§. 2. Exempla vide apud Virg. Æn. *l.* 3. *v.* 66. *l.* 9. *v.* 215. *l.* 10. *v.* 519 & *l.* 11. *v.* 82. Omnium autem clarissime hic ritus cognoscitur ex columna seu cenotaphio Lucii Cæsaris, quod Pisis in Italia visitur, cui inscriptum est: *Inferiæ mittantur, bosque & ovis atri infulis cærulis infulati diis manibus ejus mactentur: eæque hostiæ eo loco adoleantur, superque eas singulæ urnæ lactis, mellis, olei fundantur.*

CAPUT II.

DE MAGISTRATIBUS ROMANORUM

EJUSQUE SECTIO I.

DE MAGISTRATIBUS ANTIQUIS.

I. DE REGIBUS.

§. I.

ROmanum imperium initio penes reges fuit, qui mirabili ordine ac successione, nec sine providentia ita se secuti sunt,

ſunt, ut ex minima republica fieret omnium maxima & potentiſſima. *Romulus* enim heroico ingenio fundamenta jecit urbe ad Tiberim condita. *Numa* religionem in populum ſemibarbarum induxit: conſtituendæ reipublicæ in primis neceſſariam, ut fides & integritas ſervetur, quod vinculum eſt generis humani. Tertius rex, *Tullus Hoſtilius*, arma tractare juventutem docuit: ut contra injurias reſpublica nova defenderetur. Quartus rex, *Ancus Martius*, rempublicam ampliavit: coloniam deduxit: ut mare liberum haberet, proſpexit: &, ut tuta eſſet etiam altera Tiberis ripa, Janiculum trans Tiberim munivit, & ponte urbi junxit. Quintus, *Tarquinius Priſcus*, græcus genere, majeſtati corroborandæ ſplendorem addidit & ornatum, ſine quo contemtui ſunt imperantes. Sextus, *Servius Tullius*, cenſum egit: id eſt, numerum civium iniit, ut ſciret, quot arma tractare poſſent; & in mores ſingulorum, etiam opes inquiſivit, ut tributa pro opum conditione imponerentur. Septimus rex, *Tarquinius Superbus*, id eſt, tyrannus, ſuis & ſuorum injuriis fecit, ut Romani, exactis regibus, in libertatem ſeſe vindicarent, & pro regia conſtituerent rempublicam liberam poſt 253. annum v. c. Vid Liv. *l*. 1. *c*. 7. *ſeq*. & Eutrop. *l*. 1. *c*. 1. *ſeq*.

§. 2. De poteſtate regum quæritur, fuerint abſoluta nec ne? Pomponius quidem *l*. 2. §. 14 *ff. de origine juris* dicit, reges omnem poteſtatem habuiſſe. Sed nec hoc putamus abſolute inter-

interpretandum esse: quia Romulus præsentiens Italos, uti alios Europæos, servitutem ferre non posse, centum sibi senatores adlegit, quorum consilio rempublicam administraret, qui nonnumquam acriter cum eo decertarunt, Liv. *l.* 1. *c.* 8. & Eutrop. *l.* 1. *c.* 1. *n.* 3. Deinde, quod ex fragmento Cic. *apud Senecam ep.* 108. constat, provocatio ad populum etiam a regibus fuit. Exemplum clarum habet Liv. *l.* 1. *c.* 26.

II. DE CONSULIBUS.

§. 1. Exactis regibus propter injurias & tyrannidem consulare imperium institutum est, sub quo Roma felicissima facta ad Cæsarum usque tempora floruit. Pro uno rege duo consules creati sunt: ut, si unus malus esse voluisset, alter eum, habens parem potestatem, coerceret. Et placuit, ne imperium longius, quam unum annum haberent: ne per diuturnitatem imperii insolentiores fierent. Vid. Eutrop. *l.* 1. *c.* 8.

§. 2. Ornamenta consulum erant prætexta toga seu purpura, sella curulis & 12. lictores cum fascibus virgarum, quibus securis inserta erat: quamquam valeria lege statim post securis fascibus fuit ademta, ad terrorem mitigandum; extra urbem autem, ut in bellis & provinciis, servata. Plutarch. *in Publicola p.* 102.

§. 3. Consules erant vel ordinarii vel suffecti. *Ordinarii* dicebantur, qui cal. jan. consulatum inibant & a quibus in fastis annus denominabatur. Horum si quis esset mortuus ante finitum

tum consulatum vel alia de caussa magistratu decederet: alius in locum *sufficiebantur*. Hoc raro olim contingebat: sub Cæsaribus autem frequentissime. Exempla vide apud Lamprid. *in Alex. Severo c.* 43. Sueton. *in Galba c.* 6. *Cæs.* c. 80. *Aug. c.* 26. & Cic. *l.* 7. *ep.* 30. *n.* 5.

§. 4. Bello macedonico leges annariæ constitutæ sunt. Liv. *l.* 40. *c.* 43. Et consulatui quidem præstitutus est annus quadragesimus tertius. A qua lege pauci tamen fuerunt excepti, in quibus est Pompejus. Cic. *pro leg. man. c.* 21. & Eutrop. *l.* 5. *c.* 6. *n.* 4.

§. 5. *Consulares* dicebantur, qui consulatu erant functi; quemadmodum *prætorii*, *ædilitii*, *quæstorii*, qui prætura, ædilitate quæstura. Eutrop. *l.* 5. *c.* 6. *n.* 6.

§. 6. Consulare imperium aliquoties interruptum fuit. Non dicemus jam de *dictatura*, quæ tantum semestris fuit, consulibus manentibus, sine autem ordinaria potestate: quod infra pluribus explicabitur *p.* 37. Sed decemviratus fuit, qui primo consulatum interrupit: deinde tribunatus militum consulari potestate.

III. DE DECEMVIRIS.

§. 1. Decemviri electi erant, ut leges Romanas ex atticis Solonis conscriberent, et summa potestate, cessante interim consulatu, promulgarent: a quibus primum X. tabulæ legum factæ; postea, quum nonnulla deesse viderentur, duæ adjectæ, ut XII. *tabulæ* legum fierent,

quæ

quæ sunt fons omni juris romani, uti ex fragmentis hodieque apparet.

§. 2. Ad biennium vix duravit hic decemviratus. Quum enim decemviri potestate sua sequenti anno abuterentur: abrogata illis fuit potestas, & consules reducti. Vide Livium *l.* 3. *c.* 32. *seq.* Eutrop. *l.* 1. *c.* 16. & *l.* 2. *ff. de O.* 1. §. 24.

IV. DE TRIBUNIS MILITUM CONSULARI POTESTATE.

§. 1. Quum exercitus tumultum faceret, nolletque ab otiosis magistratibus ex urbe regi: consules rursus abrogati sunt; & in illorum locum missi tribuni militum, qui in urbe alii atq; alii incerto numero imperarent pro consulibus.

§. 2. Initio tres creati sunt, Liv. *l.* 4. *c.* 6. & 16. deinde quatuor, *c.* 31. aliquando sex & octo, *l.* 5. *c.* 1. & 31. Sic per multos factum est annos. Tandem vero pœnituit Romanos militaris imperii, & rursus facti consules. Eutrop. *l.* 2. *c.* 1.

V. DE PRÆTORIBUS.

§. 1. Olim nullus magistratus exactis regibus Romæ erat, nisi consules. Quum vero hi bellis gerendis aliisque negotiis publicis detinerentur: additus fuit novus magistratus, prætor unus, qui jus in urbe diceret. Crescente autem civitate & multis peregrinis adventantibus; creatus est alius *prætor*, qui *peregrinus* appellatus est ab eo, quod inter peregrinos jus diceret,

ceret. Prior autem ille, qui civibus in urbe jus reddebat, dictus est *prætor urbanus*. De his Pomponius *l.* 2. *ff. O. I.* ʃ. 27. 28. & Livius *l.* 4. *c.* 1. & *l.* 8. *c.* 15. ubi ex plebe etiam creatum prætorem scribit. De aucto autem prætorum numero, de eorumque officiis post punica bella accurate ibidem Pomponius ʃ. 32. quorum summa est, tot prætores fuisse additos, quot provinciæ in ditionem venerant. Vide & Livium *epit.* 19. & *l.* 32. *c.* 27. *l.* 33. *c.* 26.

ʃ. 2. Crescentibus criminibus quæstiones publicæ sunt constitutæ, & juridicæ caussæ inter prætores distributæ; atque a Sullano tempore usque ad Ciceronem octo prætores in urbe fuerunt; & Cicero inter octo primus, ut ipse *in Pisonem c.* 1 *pro leg. man. c.* 1 testatur. Julius Cæsar 12. vel, ut Dio Cassius *l.* 43. *p.* 237 habet, 14 fecit prætores: Augustus 16. Claudius adjecit duos, ut fierent 18. quem numerum imperator Nerva restituit, quum a Tito minutus fuisset. Vide de his omnibus Pompon. *l. c.* Qui vero in provinciis jus dicebant, sæpius *proprætores* dicuntur, quam prætores: quamquam nec altera appellatio in illis insolens est. Cic. *de. prov. consul. c.* 7.

ʃ 3. Prætores late dicti erant exercituum rectores: unde cohors prætoria, & ipsum prætorium appellantur. Sed de his non proprie hoc loco agimus. De edicto prætoris etiam dicemus infra, ubi de Romanorum legibus & judiciis exponemus.

VI.

VI. DE ÆDILIBUS.

§. 1. Ædiles non unius generis erant: nomen vero omnes ab ædibus habent publicis, quas curabant. Primum eodem tempore, quo tribuni plebis ſunt creati, duo ædiles facti ſunt: non tantum ædium cauſſa, ſed ut curam quoque rerum venalium gererent. Et hi erant minoris dignitatis atque ex plebe electi, quorum meminit Livius *l.* 3. *c.* 55. & 57.

§. 2. Majoris dignitatis erant, qui dicti ſunt *ædiles curules* a ſella curuli, maximorum magiſtratuum ornamento. Et hi etiam duo erant, ex patriciis electi eodem anno, quo prætores primum facti ſunt: quamquam deinde ad alios etiam ordines hoc munus pervenit. Liv. *l.* 6. *c.* 42. & *l.* 7. *c.* 1.

§. 3. Officium autem ædilium curulium præcipuum erat, ludos & ſpectacula curare atque edere: & quidem poſteriori tempore, quum luxus increbuiſſet, ſuo ipſorum ſumtu. Unde quo ſplendidiores ludos edidiſſent, eo plus etiam gratiæ conſequebantur a populo: adeo, ut Mamerco repulſam conſulatus attulerit prætermiſſio ædilitatis; quod Cicero teſtatur *de offic. l.* 2 *c.* 17.

§. 4. Julius Cæſar duos ædiles *cereales* addidit, qui rei frumentariæ proſpicerent: ut Dio Caſſius *l.* 43. *p.* 239. refert. Sed & hi inferiores erant curulibus: & ubi ædiles abſolute nominantur & ædilitas, ſemper ædiles curules intelliguntur.

VII.

VII. DE QUÆSTORIBUS.

§. 1. Quæstura primus gradus ratione ætatis apud Romanos erat, qui etiam ab adolescentibus & ante tricesimum annum peti & geri poterat. Munus quæstorum erat pecuniam curare publicam, ærario inferre, &, ubi opus erat, distribuere, ejusque rei rationes atque tabulas conficere. Initio id consules ipsi administrabant. Quum vero auctius ærarium esse cepisset, ut essent, qui illi præessent, constituti sunt quæstores duo, qui *urbani* dicebantur. His additi postea duo alii, qui consulibus in bello adessent: non minus ac illi tam ex plebeiis quam patriciis paullo post eligendi. Crescente autem republica duplicatus numerus est, & octo creati sunt quæstores. Vide *l. 2. ff. de O.* §. 22. & Livium *l. 4. c.* 43. 54. *& epit. l.* 15.

§. 2. Sulla tandem constituit 20. ex quibus singulis præsidibus provinciarum quæstor est sorte additus: quod Tacitus refert *annal. l.* 11. *c.* 22. *n.* 6. Julius autem Cæsar apud Dionem Cassium *l* 43. *p.* 237. dicitur XL. creasse, ut numerus ubique sufficeret. Atque talis quidem quæstor filii loco habebatur a præside propter sortis sanctitatem: quemadmodum præses colebatur a quæstore pro patre. Vide Ciceronis *divin. in Verrem c.* 19. *l.* 2. *ep.* 19. *n.* 1. & *lib.* 13. *ep.* 10. *n.* 1.

§. 3. Tandem ad præfectos translata est sub Cæsaribus ærarii cura, quæ antea quæstorum erat, uti infra docebimus *sect.* 2. *n.* 3.

VIII.

VIII. DE CENSORIBUS.

§. 1. Censura magistratus erat summus, & propter morum castigationem formidabilis. Initium habuit sub rege VI. sed tum ad hominum numerum & fortunas magis, quam ad mores referebatur. Flor. *l.* 1. *c.* 6. *n.* 4. Eutrop. *l.* 1 *c.* 6. *n.* 3. Consules, qui regibus suffecti sunt, aliquamdiu administrarunt. Crescente autem republica novus magistratus constitutus est, bini censores; qui non modo numerum inirent populi & fortunarum, sed mores etiam singulorom observarent, in malosque animadverterent: isque magistratus quolibet quinquennio constituebatur, & potestas etiam quinquennalis erat. Postea visum fuit periculo non carere, si tam diuturna potestas penes paucos esset: ideoque æmilia lege ad annũ vel sesquennium reducta est potestas censoris. Vide Liv. *l.* 4. *c.* 8. *&* 24. *& l.* 9. *c* 33.

§. 2. Propter morum castigationem censores etiam dicti sunt magistri morum. Vide Ciceronem *l.* 3. *ep.* 13. *n.* 8. Pœna autem censoria erat, senatorem *movere senatu*, & equiti *adimere equum publicum*: & quemcumque civem, (sive is senator, sive eques, sive plebejus esset) vel *tribu movere*, hoc est, e tribu (sive urbana sive rustica) nobiliore in tribum (sive urbanam sive rusticam) minus nobilem, aut e rustica in urbanam referre, immo pro delicti gravitate ab omni tribu removere, atque sic etiam

jure suffragii privare, servato tamen reliquo civitatis jure, quod post urbem a Gallis captam (Liv. *l.* 5. *c.* 50.) in Cæritum tabulas referre dixerunt; vel *ærarium facere*, hoc est, censu ordinario in commodum ærarii multiplicato (sive servata, sive mutata, sive ademta tribu) punire. Vide Ascon. *Pedianum in divin. Cic. Verr. c.* 3. Liv. *l.* 4. *c.* 24. *l.* 24. *c.* 18. *l.* 29. *c.* 37. *l.* 45 *c.* 15. Gell. *l.* 16. *c.* 13. & Gundlingianorum *part.* 16. *n.* 1. §. 30. *seqq.*

§ 3. Sub Cæsaribus cessavit censura: aliquando reducta, semel sub Augusto, iterum sub Claudio; nec vero constanter servata, quia mali principes metuebant, ne sui etiam mores notarentur. Vid. Suet. *in Augusto c.* 37 *& Claud. c.* 16.

IX. DE TRIBUNIS PLEBIS.

§. 1. Sexto decimo post ejectos reges anno plebs romana, visa sibi a patriciis opprimi, secessit ex urbe trans Anienen fluvium in montem sacrum: nec revocari potuit, nisi impetrato sui ordinis magistratu; qui tribuni plebis dicebantur, ut caussam plebis in senatu semper agerent potestatemque haberent decretis senatus contradicendi, quod *intercedere* vocabant, id est, ut hodie dicimus, *protestari*.

§. 2. Initio duo creati sunt tribuni plebis: qui vero statim tres collegas adsumserunt, ut quinque essent. Trigesimo sexto post anno X. tribuni plebis creati sunt: qui numerus mansit per tempora insecuta. Vide de his omnibus

Liv.

Livium *l.* 2. *c.* 32. *l.* 3. *c.* 30. Pomponium *l.* 2. *ff. de O. I.* § 20. Eutrop. *l.* 1. *c.* 12.

§. 3. Quamvis igitur ordine & dignitate minor hic magistratus esset; maxima tamen, immo summa ejus erat potestas propter potentiam multitudinis sive plebis, qua facile poterant consulibus & toti senatui resistere. Quæ caussa fuit, ut Cæsares quoque singuli quotannis sibi hanc potestatem adsumerent, & in publicis monumentis per annos eam numerarent: ut tribuniciæ potestatis anno 8 (TR. P. VIII.) Noluerunt enim tribuni plebis vocari, usi tantum appellatione *tribuniciæ potestatis*: uti ex nummis illorum & marmoribus videre licet. Hoc autem fecerunt, ut specioso titulo potestatem & imperium in ipsos consules & senatum sibi vindicarent. Vide Tac. *annal. l.* 3. *c.* 56. *n.* 1. & de potestate reliquorum tribunorum novem sub Cæsaribus quæ admodum restricta erat & umbra tantum veteris, Plin. *l.* 1. *ep.* 23. *& notas nostras ad illam*.

X. DE TRIBUNIS ÆRARIIS.

§. 1. Horum meminit Cicero *catil.* 4. *c.* 7. Erant autem ordinis minoris præfecti, qui attributam pecuniam, id est, stipendium militum de ærario adnumerabant quæstori, ut inter milites divideretur. Vid. Ascon. *in Cic. Verr.* 3. *de prætura urbana*.

§. 2. Intererant etiam populi loco judiciis hi tribuni, quando illa ex tribus ordinibus

 mix-

mixta essent. Vid. Ascon. *in Cic. orat. pro M. Scauro sub finem*.

XI. DE TRIUMVIRIS CAPITALIBUS ET MONETALIBUS.

Conjungimus hos, quia Pomponius *l.* 2. *de O. I.* §. 3. conjunxit: forsan quia pari dignitate erant, utrique autem minore. *Capitales* triumviri custodiam carceris habebant & curam suppliciorum. *Monetales* rem monetariam sive cudendæ pecuniæ curabant.

XII. DE INTERREGE.

§. 1. Ordinarios magistratus exposuimus hactenus. Extra ordinem erat interrex: & in summis necessitatibus ac periculis dictator & magister equitum. De quibus nunc pauca adferenda sunt.

§. 2. Nimirum post Romuli aliorumque regum mortem res ad interregnum rediit, ut quinos singulos dies novus interrex imperaret. Liv. *l.* 1. *c.* 17. 21. 32.

§. 3. Idem in libera republica observatum fuit: ut, si consules reipublicæ caussa abessent, aut morbo impedirentur, aut vitio creati essent, interrex comitiis habendis proderetur. Prodebatur autem patricius a patricio, qui æque circumscriptus erat quinque dierum spatio: nec moris fuit, ut primus interrex comitia haberet; sed is peractis diebus quinque alium prodebat, & sic deinceps, si comitia differren-

ferrentur. Vid. Cic. *pro domo c.* 14. *l.* 7. *ep.* 11. *n.* 1. Liv. *l.* 5 *c.* 31. *l.* 7. *c.* 21 *l.* 8. *c.* 17. *l.* 9. *c.* 7. & Afcon. *in orat. pro Milone.*

XIII. DE DICTATORE ET MAGISTRO EQUITUM.

§. 1. In extremis periculis ad unius imperium, fed certo tempore definitum, refugiebant Romani: electo viro probatæ virtutis, cui omnes parerent, & qui dictator appellabatur. Atque hoc imperante, confulare imperium quodam modo ceffabat. Liv. *l.* 2. *c.* 18. & Eutrop. *l.* 1. *c.* 11. *n.* 1. Conf. fupra *p.* 28. §. 6.

§. 2. Dictatorem dicebant, hoc eft, eligebant confules, quemadmodum dictator magiftrum equitum, cui imperium equeftris militiæ dabatur; quamquam poteftate impari, quoniam parere jubebatur dictatori, exercitum majorem five pedeftrem ducenti Liv. *l.* 9. *c.* 38. *l.* 4. *c.* 57. *l.* 22. *c.* 26 & 30.

§. 3. Poft bellum punicum II. quum non in Italia, extra quam cum exercitu ire dictatori haud licebat; fed in longinquis regionibus bella gererentur: ceffavit hic magiftratus ad Sullæ ufque tempora, qui fe ipfe dictatorem & quidem perpetuum fecit Vell. *l.* 2. *c.* 28. *n.* 2. Sullæ exemplum poftea fecutus eft Julius Cæfar: quo interemto prorfus abolitum effe dictaturæ nomen Cicero docet *phil.* 1. *c.* 1. 2 & 13.

§. 4. Cæterum obfervari hoc loco poteft, non tantum propter bellorum pericula; fed

nonnumquam aliis etiam de cauffis, ut funt fecefliones plebis, comitia, feriæ, creatos fuiffe dictatores: ut hoc modo malum publicum averteretur vel aliquid falutare populo decideretur. Exempla hujus rei vide apud Livium *l.* 8. *c.* 18. 23 & 28.

SECTIO II.

DE MAGISTRATIBUS NOVIS SUB CÆSARIBUS.

Suetonius *de Augusto c* 37. fic memorat: *Quo plures partem administrandæ reipublicæ caperent, nova officia excogitavit*. Ex quibus præcipua interpretaturi fumus: addituri etiam, quæ Suetonius prætermifit.

I. DE PRÆFECTO URBIS.

§. 1. Suetonius dicto loco in novis Augufti magiftratibus præfecturam urbis numerat: cujus ampliffima poteftas erat non tantum in urbe, fed ad centefimum etiam lapidem ab urbe. Munia ejus late defcribuntur *toto titulo* 12. *ff*.

§. 2. Nomen quidem vetus eft, quum in repulica libera, magiftratibus vel belli vel facrorum cauffa abfentibus, præfectus urbi fuerit conftitutus: nunc autem novus magiftratus fit; ifque perpetuus, non fub conditione abfentiæ; nova poteftate ac dignitate a Cæfare orna-

ornatus. De discrimine veteris & novi præfecti lege Tacitum *l.* 6. *c.* 11.

II. DE PRÆFECTO PRÆTORII.

§. 1. Etiam hanc dignitatem Augustus Cæsar instituit: ut præfectus prætorio milites prætorianos, qui corpori Cæsaris tuendo Romæ excubabant, regeret; & supremam simul curam captivorum, qui per milites custodiendi erant, haberet. Act. 28. *v.* 16. Plin. *l.* 10. *ep.* 65. *n.* 2.

§. 2. Duos Augustus constituit, quod deinceps ita mansit, ut alternis vicibus officium facerent. Dio Cass. *l.* 4. *p.* 555. Nonnumquam unus tantum fuit: sub Commodo tres. Lamprid. *in Commodo c.* 6. Constantinus quatuor fecit cum summa administrandi imperii potestate, quod in quatuor partes pro quatuor præfecturis distribuit. Ex codice 1. R. id notum esse potest: clarius exposuit Zosimus *l.* 2. *c.* 32. *seq.*

§. 3. Minor ejus potestas sub Augusto erat, & ad prætorium restricta: sub secutis Cæsaribus in immensum crevit, & universæ militiæ ac reipublicæ cura penes præfectum erat prætorii. Princeps, quum crearetur, gladium ipsi dedit: quo ad illum tuendum uteretur, si bonus esset; si malus, contra illum. De quo Plinius *in paneg. c.* 67. & Dionis Cassii *excerpta in Trajano p.* 778.

III. DE PRÆFECTO ÆRARII.

§. 1. Ærarii curam, quæ antea quæstorum

fuerat, Nero ad præfectos transtulit. Tac. *ann. l.* 13. *c.* 28. *n.* 6. & Gell. *l.* 13. *c.* 23. Dictum fuit ærarium Saturni, quia in templo hujus dei securitatis caussa adservabatur pecunia publica. Vide Plinium *l.* 5. *ep.* 15. *n.* 1., & *l.* 10. *ep.* 20. *n.* 1. qui hujus officii etiam ut laboriosissimi & maximi *paneg. c.* 91. *n.* 1. meminit.

§. 2. Ab hoc ærario, quod commune & reipublicæ erat, distinguebatur *fiscus* seu ærarium novum: ab Augusto divisis cum senatu & populo provinciis institutum, ut aulæ inde sumtus ad ornatum principis ac dignitatem tuendam præberentur; atque a fiscellis dictum, quibus olim pecunia deponebatur. Vid. Tac. *ann. l.* 2. *c.* 47. *n.* 3. *l.* 6. *c.* 2. *n.* 1. & Plin. *pan. c.* 36. *n.* 3. *& c.* 42. *n.* 1. Atque ex eo tempore novum verbum ortum est *confiscare*, quod est in fiscum redigere. Vid. Suet. *Calig. c.* 41. & Flor. *l.* 3. *c.* 9. *n.* 3.

IV. DE PRÆFECTO ÆRARII MILITARIS.

Ab ærario communi & fisco differebat ærarium militare: quod Augustus, non tam conscribi milites aut cogi volens, quam mercede conduci & præmiis allici, instituit; ut perpetuo ac sine difficultate sumtus ad tuendos eos prosequendosque suppeteret. Suet. *in Aug. c.* 49. Novas etiam leges propterea tulit; præcipue illam de vicesimis, puta hereditatum, qua heredes non proximi vicesimam partem inferre huic ærario jubebantur: quod sine ullius injuria fieri poterat; quemadmodum cete-

ra,

ra, quæ augendo illi excogitavit. Vide Dionem *l.* 55. *p.* 565. Plin. *l.* 7. *ep.* 14. *n.* 1. *& paneg.* *c.* 37. *n.* 1. *& c.* 39. *n.* 1.

V. DE QUÆSTORE PRINCIPIS SIVE CÆSARIS.

Quæstores Cæsaris qui vocabantur, non in provinciis erant: sed in urbe & palatio. Dicebantur etiam candidati principis: & munus eorum erat, libris principalibus in senatu legendis vacare. Vide Tac. *ann. l.* 16. *c.* 27. *n.* 2. Suet. *in Aug. c.* 65. *& Nerva c.* 15. Plin. *l.* 7. *ep.* 16. *n.* 2. & *ff. legem unicam de officio quæstoris.*

VI. DE CURATORIBUS VIARUM ET ALVEI TIBERINI.

§. 1. Augusti Cæsaris & hoc institutum est: ut ex Suet. *c.* 37. constat. De via æmilia vide Plinium *l.* 5. *ep.* 15. *n.* 1. Sic appiæ etiam, flaminiæ aliarumque viarum curatores sæpe in antiquis inscriptionibus laudantur: quorum hoc munus erat, ut viæ lapidibus stratæ per Italiam conservarentur.

§. 2. Curator alvei tiberini itidem ab Augusto institutus fuit: ut ripæ semper munitæ essent; nec fluvius vel urbem vel agros & campos exundationibus, quod sæpe acciderat, vastaret. Inscriptiones, quæ Plinii epistolis præfiguntur, testantur hodieque, Plinium juniorem alvei tiberini & riparum curatorem fuisse.

VII.

VII. DE PRÆFECTIS CLASSIS UTRIUSQUE.

Augustus Cæsar ad tutelam superi maris & inferi classes duas, unam Miseni & alteram Ravennæ collocavit: binis etiam præfectis constitutis, qui utrique praeessent Tradit hoc Suetonius *in Aug. c.* 49.

VIII. DE LEGATO CÆSARIS SEU PRINCIPIS.

§. 1. In libera republica provinciæ Romanæ administrabantur per proconsules & proprætores. Augustus Cæsar mutavit statum & provincias divisit; pacatas senatui & populo reliquit: quibus opus erat præsidio militari & exercitu, sibi servavit. Et illæ dictæ sunt provinciæ populi: hæ Cæsaris seu principis. In priores missi magistratus forma veteri: id est, proconsules aut proprætores, qui sæpe prætores absolute nominantur. In Cæsaris autem provincias qui summo cum imperio & exercitu mittebantur, neque proconsules neque prætores dicti sunt: sed legati Cæsaris seu principis. Strabo *l.* 17. *exeunte*.

§. 2. Tales autem legati principum distinguendi sunt a legatis legionum: qui in libera republica æque ac cæsarea erant, & de quibus dicemus plura in re militari. Vide infra *p.* 47. Legatus Cæsaris dicebatur etiam legatus *consularis*, quia ex consularibus viris plerumque legebatur: legatus autem legionis dictus quo-

que

que est legatus *prætorius*, quia huic muneri plerumque prætorii viri præficiebantur. Vide de his distinctionibus Suet. *Vespas. c.* 4. Tac. *annal. l.* 2. *c.* 80. *n.* 3. *l.* 4. *c.* 73. *n.* 4. *hist. l.* 1. *c.* 56. *n.* 1. *Agric. c.* 7. *n.* 5. Plin. *l.* 6. *ep.* 31. *n.* 4. & *l.* 7. *ep.* 31. *n.* 2.

IX. DE PROCURATORIBUS CÆSARIS.

§. 1. In libera republica & sub Cæsaribus in provinciis populi quæstores dicebantur, quos in suis provinciis Cæsares maluerunt procuratores appellari. Atque hi curam redituum habebant & fisci. Dio *l.* 53. *p.* 506.

§. 2. In minoribus provinciis, ubi nullus erat Cæsaris legatus, procuratori etiam iurisdictio commissa erat: ut clare videmus in Pilati exemplo, quem Tacitus romano more *ann. l.* 15. *c.* 44. *n.* 4. procuratorem Cæsaris appellat. In majoribus provinciis, ubi legatus erat Cæsaris, solos reditus & fiscum procurator curabat. Tac. *Agric. c.* 15. *n.* 3.

§. 3. Sub posterioribus Cæsaribus dicebantur *rationales*, qui fisco & reditibus colligendis præfecti erant. Vide Eutr. *l.* 9. *c.* 9. *n.* 7. Lamprid. *in Alex. Severo c.* 45. Capitol. *in Maxim. c.* 14.

SECTIO III.

DE MAGISTRATIBUS ÆVI POSTERIORIS.

§. I.

MUtantur magistratus cum tempore, & alia cum nomina, tum officia sortiuntur.

Ter-

Tertio christianorum sæculo, qui supremæ jurisdictioni in aula Cæsaris præerat, dictus est *magister scriniorum*; qui ferme erat, qui nostri temporis cancellarius: cujus honoris exemplum in Ulpiano habemus apud Eutrop. *l.* 8. *c.* 14 *n.* 3. Erant autem plura scrinia seu, ut nunc vocantur, cancellariæ: epistolarum, memoriæ, libellorum, dispositionum: de quibus videas, quæ Salmasius *ad Lampridii Alexandrum Severum c.* 31. & nos ex ipso *ad Sextum Rufum c.* 22. notavimus.

§. 2. Deinde erant *correctores Italiæ provinciarum*; id est, adjutores Cæsaris in provinciis Italiæ regundis. Hinc in *codice justinianeo, in notitia imperii & inscriptionibus antiquis* correctores Italiæ, Etruriæ, Lucaniæ, Calabriæ, Bruttiorum: rarius extra Italiam, ut Illyrici, Histriæ & Africæ memorantur. Quid quæris? Præsides erant, quos hodie gubernatores vocamus: unde Tetricus ex principe talis corrector Lucaniæ factus est, apud Eutrop. *l.* 9. *c.* 9. *n.* 6.

§. 3. Constantino M. imperante *præfecti prætorio* quatuor constituti sunt, quibus summa in provinciis data est potestas. Primus erat Orientis: secundus Illyrici magni, quod omnem Græciam simul comprehendebat: tertius per Italiam & Africam; quartus Galliarum, cui etiam Portugalia & Hispania suberat. Et ad hosce præfectos datæ plerumque leges sunt in codice. Quando ergo plures provinciæ erant sub uno præfecto: in ceteris, quibus ipsi non præsidebant *vicarios* habebant. §. 4.

§. 4. Sub vicariis erant minores, tamen etiam provinciarum *rectores*: quorum alii consulares, alii præsides, alii comites; quidam duces, quod militiæ simul præerant, dicebantur. Cujus rei exempla plurima sunt *in notitia imperii utriusque*. Nimirum vicarius præfecti prætorio regebat certam diœcesin, quæ est plurium provinciarum administratio: sub vicario autem erant singularum provinciarum rectores; qui distinguebantur pro magnitudine provinciarum aut arbitrio imperatoris in consulares, correctores, comites, præsides. Atque hæc in provinciis.

§. 5. In aulam quoque nova officia, sub iisdem prope titulis, comitum maxime, introducta. Sic. *l.*. 1. *cod.* leguntur tituli *de officio magistri officiornm*: *de officio comitis sacrarum largitionum, comitis rerum privatarum, comitis sacri palatii, comitis sacri patrimonii*, cetera.

§. 6. Honores etiam appellationum novo modo distribuebantur. Summus titulus erat *nobilissimatus*: qui tantum Cæsaribus, quatenus distincti ab imperatoribns Augustis erant (ferme ut hodie rex Germanorum ab imperatore) & consanguineis imperatorum tribuebatur; & his quidem ex singulari imperatoris indulgentia. Zos. *l.2.c.*39.*n.*4. Ceteri, qui rempublicam regebant, dicti *clarissimi, illustres, spectabiles, egregii, perfectissimi*. Sed tamen & hæc nomina cum discrimine dignitatum & privilegiorum adhibebantur. Vid. *not. imp.*

CAP.

CAPUT III.

DE MILITIA ROMANA

EJUSQUE SECTIO I.

DE DUCIBUS.

§. I.

ARmis partum fuit imperium romanum armis etiam conservatum: nec vero his solis; sed mores etiam, & leges, & æquitas administrationis, & litterarum studia in devictis gentibus excitata multum ad conservationem attulerunt.

§. 2. Originem habet romana militia a regibus, Tullo Hostilio & Tarquinio Prisco. Flor. *l.* 1. *c.* 3. *n.* 2. *c.* 5. *n.* 5. Eutrop. *l.* 1. *c.* 3. *n.* 1. *c.* 5. *n.* 9. Sub consulibus in majus excrevit, & ordinatior etiam facta est.

§. 3. Tum regebant exercitum consules: & , si pluribus locis pugnandum esset, prætoribus etiam summum imperium comissum fuit. Ex quo omnes summi duces *prætores* appellati aliquamdiu: appellationis autem reliquiæ manserunt perpetuo in cohorte prætoria nave prætoria & prætorianis Cæsarum militibus. In magnis periculis *dictator* exercitum regebat: cui sub-

ſubordinatus *magiſter equitum*, qui equitatui præfectus erat. Conf. ſupra *p.* 37.

§.4. Dividebantur rectores in *ſummum ducem* & duces alios, qui *legati* dicebantur, pro numero legionum adſumti: unde etiam legati legionum poſtea appellati ſunt. Cic. *l.* 7. *ep.* 7. *n.* 6. *l.* 1. *ep.* 7. *n.* 26. Suet. *Veſpaſ. c.* 4. Deinde erant *tribuni militum*, ferme ejus dignitatis, qua pollent, qui hodie nobis Colonelli, & Romanis inter ſocios *præfecti* vocabantur: ſub his *centuriones*, & primus ex illis dictus eſt *primipilus*, ſive qui primum pilum ducit, majore & poteſtate & honore preditus, quam ceteri centuriones. Vid. Liv. *l.* 35. *c.* 5. Cic. *ad Att. l.* 5. *ep.* 20. Cæſ. *de b. g. l.* 2. *c.* 25. *n.* 1. Minores qui erant in centuria, *ductores* tantum *ordinum* dicebantur: qualis in decuria erat *decanus*. Veget. *l.* 2. *c.* 8. Summus autem dux non ſtatim *imperator* dicebatur, ſed poſt victoriam ſalutatus ita ab exercitu. Cæſ. *de b. civ. l.* 3. *c.* 71. *n.* 3. Finito bello & triumpho, ceſſabat titulus, ut etiam aliis bellis novus adquiri poſſet. Hinc legimus ſæpe: ITERUM IMPERATOR, SEXIES IMPERATOR & VICIES de Auguſto *in inſcriptione*. Adde Cic. *l.* 10. *ep.* 34. & 35.

SECTIO II

DE LEGIONIBUS.

§. I.

EXercitus romanus dividebatur in legiones & auxilia. Legiones robur erant exer-

exercituum : nomenque habent a legendo, id est, eligendo milites ex juventute romana, quum latini populi & Itali nollent quondam milites dare. Historia est apud Livium *l.* 7. *c.* 25. & Eutrop. *l.* 2. *c.* 3.

§. 2. Tum legio constabat quatuor millibus & ducentis, in quibus soli ducenti equites erant. Liv. *c. l.* & *l.* 38. *c.* 28. Bello punico autem secundo auctus numerus, ut quinque millia peditum, trecenti equites essent. Liv. *l.* 22. *c.* 36. Tandem etiam sex millia adsumta sunt in legionem, præsertim a C. Mario. ut Festus auctor est: nec tamen umquam certus numerus fuit; sed sub Cæsaribus nunc majores, nunc minores legiones, pro ratione temporum aut imperantium arbitrio.

§. 3. Quum vero augeretur aut minueretur legio: per id numerus partium non mutatus; sed, quod Gel. *l.* 16. *c.* 4. ex veteri auctore dicit, semper observatum fuit, ut in legione essent X. cohortes, XXX. manipuli, LX. centuriæ. In numerosiore legione cohortes etiam & centuriæ erant pleniores: secus autem res se habebat, si intra quatuor millia militum constaret legio. Nam tum quidem *centuria* dicebatur, non autem centenarium numerum attingebat: sic etiam *cohors* nunc major nunc minor fuit, ut tamen plerumque censeatur quingentorum hominum. *Manipulus* duas centurias continebat: sed cessavit postea nomen, unde raro significationis ejus est mentio *Contubernium* autem decem

cem militum posteriore tempore dicebatur manipulus: ut est apud Vegetium *l.* 2. *c.* 13.

§. 4. Legiones, quod plures erant in imperio romano, per numeros distinguebantur: ut esset prima, secunda, octava, decimaquarta, vicesima, & sic deinceps. Unde milites harum legionum primani, secundani, vicesimani apud Tacitum aliosque dicuntur. Erant etiam quibusdam certa virtutis cognomina, ut dicerentur victrices, adjutrices, geminæ, fulminatrix: aut a loco, cui præsidio fuerant, cognominabãtur; ut melitene, germaniciana aliæque plures.

§. 5. Equestris militia in *turmas* dividebatur, & in legione erant turmæ decem: unde si trecenti erant in legione equites, turma triginta equites continebat; sin pauciores erant equites, minores etiam turmæ erant. Varro *de l. l. l.* 4. *c.* 16.

SECTIO III.
DE ARMIS.

§. I.

Arma alia *levia* erant militum velitum; quæ inde *velitaria* etiam dicuntur, ut sagittæ & missilia tenuiora: alia *gravia*, in quibus præcipuum *pilum* fuit, proprium telum legionarii militis; quo late patens vulnus infligebatur, & quod ita jaciebant, ut amento, id est, loro adnexo retrahere ad se possent. Erat autem *pilum* hasta quattuor & dimidii

cubitorum: lignum tres cubitos habebat; ferrum totidem, sed dimidia parte ligno adnexa. Summitas acuta ita erat, ut etiam esset quadrãgula: ut ex Liv. *l.* 21. *c.* 8. apparet. De vulneribus pilo factis vide Florum *l.* 2. *c.* 7. *n* 9.

§. 2. Armis etiam tegumenta quædam corporis jungenda sunt: ut lorica, scutum, parma, galea & cassis. *Lorica* a loris nomen habet, ex quibus complicatis olim fiebat: *thorax* etiam dicta, quia thoracem tegebat. Varro de *l. l. l.* 4. & Donat. *ad Virg. Æn. l.* 10. *v.* 337. Postea ex lamina fiebat: cujus generis, quæ totum corpus contegebant, *clibani* dicebantur, & milites his armati, *clibanarii* & *cataphracti*, quæ vero barbarorum potius orientalium, quam Romanorum armatura erat Lampr. *in Alex. c.* 56. Amm. Marc. *l.* 16. *c.* 16. Eutrop. *l.* 6. *c.* 7. *n* 5. Loricæ etiam ex lana compacta & stipata fiebant levitatis caussa, aut ex crasso corio. Nep. *in Iphicr. c.* 1. *n.* 4. Suet. in *Galba c.* 19. Cæs. *bel. gal. l.* 3. *c.* 44. *n.* 7. Æneæ si loricæ essent: plerumque fuerunt squameæ, id est, hamulis inter se nexæ, agilitatis caussa, quales a Virgilio describuntur *l.* 5. *Æn. v.* 259. & *l.* 11. *v.* 487.

§. 3. *Scuti* forma oblonga erat & productior, *clipei* rotunda; quemadmodum ex Liv. *l.* 44. *c.* 33. Festo & Lipsio *de mil. rom. l.* 3. *dial.* 2. discimus: *parma* itidem rotunda & in omnes partes par a medio, ut Varro *de l. l. l.* 4. docet; tripedalis dicta Livio *l.* 38. *c.* 21. *Galea* ex pelle aut corio fuit, *cassis* e lamina; ut Isidorus

l. 18.

l. 18. *c.* 14. distinguit: utraque tegendo capiti apta. Vide etiam Tac. *de Germ. c.* 6. *n.* 5.

SECTIO IV.
DE SIGNIS MILITARIBUS.

§. 1.

SIgno opus est militibus in itinere & in præliis, quod adspiciant, & quod sequantur. Præcipuum ex his & integræ legionis erat *aquila* argentea, hastæ præfixa: cujus figuram in pluribus nummis expressam videmus. Vid. Cic. *cat.* 1. *c.* 9. & Plin. *l.* 10. *c.* 4. Qui gerebat aquilã, *aquilifer* dicebatur. Cæs. *de b. g. l.* 5. *c.* 37. *n.* 5.

§. 2. *Vexillum* erat cohortium: & cohortis prætoriæ vexillum quum proponebatur in castris, insigne erat, ad arma concurrendum esse; quod ex Cæsaris *l.* 2. *de b. g. c.* 20. *n.* 1. & *l.* 3. *de b. c. c.* 89. *n.* 4. constare potest.

§. 3. Posteriori ævo seu Constantinorum temporibus etiam *laborum* dictum fuit signum, cujus apud Christianos veteres scriptores multa mentio est. Vid. Prud. *in Sym. l.* 1. *v.* 487.

SECTIO V.
DE MACHINIS POLIORCETICIS.

§. 1.

MAchinæ sunt tormenta, quibus in oppugnationibus urbium utebantur. Tales

erant aries, ballista, catapulta, helepolis, turris rotata & vinea.

§. 2. *Aries* fuit trabs longa, ferro grandi præfixa: quod olim figuram capitis arietini habebat, unde etiam nomen; postea simpliciter tantum acutum fuit. Hoc a militibus cum impetu agitato muros perforabant. Joseph. *de b Jud. l.* 3. *c.* 9.

§. 3. *Ballista* machina erat, qua trabes ferratæ, ut tela arcu, excutiebantur: *catapulta* jaciebat molares lapides, sicuti funda minores. Sic Cæsar distinguit *de b. c. l.* 2. *c.* 2. *n.* 2. *& c.* 9. *n.* 3. Alius loquendi usus erat antiquiorum, ballistis lapides, & trabes catapultis tribuentium. Vid. Cic. *tusc. l.* 2. *c.* 24. & Plaut. *capt. a.* 4. *sc.* 2. *v.* 16. quos etiam post Cæsarem Tacitus, Seneca aliique imitantur.

§. 4. *Helepolis* turris militaris genus fuit, posteriori ævo ad expugnandas urbes inventum: cujus structuram descripsit Ammianus in Juliani expeditione *l.* 23. *c.* 5.

§. 5. *Turris rotata* ex ligneis contabulationibus constabat, ut altitudinem muri æquaret, vel superaret: & rotis imponebatur, ut facilius ad muros admoveri posset. Si quid proximum accessum impediret, ponticulus superiori parti adjunctus in murum demittebatur. Vid. Liv. *l.* 21. *c.* 11. & adde Curt. *l.* 4. *c.* 6. *n.* 9. *& l.* 8. *c.* 10. *n.* 32.

§. 6. *Musculus*, & *vinea* erant machinæ, quibus milites urbem oppugnantes tegebantur.

Cæs-

Cæſ. *de b.c l* 2.*c*. 10. *c*. 2. *n*. 1 & *de b.g.l.* 7. *c*. 27. *n*. 2. *Pluteus* autem aſſeres ad milites a latere vel fronte etiam defendendos: quamquam & integræ machinæ ſic dictæ leguntur. Vid. Cæſ. *de b g. l.* 7 *c* 25. *n*. 1. & *de b.c.l.* 1. *c*. 25. *n*. 10. *l*. 2. *c*. 9. *n*. 5.

§. 7. *Teſtudo* ſequitur, hoc eſt, continuata ſcutorum inter ſe ſupra militum capita junctorum ſeries: qua tecti ſuccedere ad murum, aut invadere hoſtem, aut repellere invadentem tuto poterant. Liv. *l*. 44. *c*. 9 *l*. 31. *c*. 39. Cæſ. *de b. g. l*. 2. *c*. 6. *n*. 2. Curt. *l*. 5. *c*. 3. *n*. 9. 21. 23. Flor. *l*. 3. *c*. 10. *n*. 13. Dio *l*. 49. *p*. 409. Inferiores autem ſcriptores teſtudinum nomine tamquam communi machinarum tegentium vocabulo utuntur, ut vineas etiam & alia hujuſmodi comprehendat. De his ſingulis præclare agit & accurate Lipſius in *poliorceticis*, & *de militia romana*.

§. 8. *Corona* ſupereſt & *circumvallatio*, quibus urbes olim capiebantur. *Corona* erant milites circum urbem conſtituti ita, ut vir quaſi virum tangeret: ut nihil ingredi, nihil egredi invitis oppugnatoribus poſſet. Quod vero eruptiones timendæ erant, coronam non ſimplicem, ſed duplicem, ut una ſubſidio alteri eſſet, ſæpius etiam triplicem faciebant. Id dicunt hiſtorici, urbem corona capi: quod plerumque fiebat in tumultuaria & feſtinata oppugnatione. Exempla vide apud Cæſ. *de b.g.l.* 7. *c*. 72. *n*. 2. & Liv. *l*. 43. *c*. 18. *Circumvallatione* vallum

circa urbem erigebatur, quod distinctum multis turribus & castellis erat, defensionis caussa. Cæs. *de b. g. l.* 7. *c.* 11. *n.* 1. & Cic. *l.* 15. *ep.* 4. *n.* 21.

SECTIO VI.
DE MILITIA NAVALI.

§. 1.

Navalis militia vim maximam in *rostris* habebat, quæ ex ferro constabant. Olim hæc adunca erant instar rostri avium, unde nomen hæsit: postea directa & plerumque trisulca, instar tridentis. Hoc ferrum magni ponderis præfixum proræ erat ex parte inferiore: unde, si navis remigio agitaretur in hostilem navem, perforari poterat & deprimi. Cæs. *de b. g. l.* 3. *c.* 13. *n.* 8. *& de b. c. l.* 3. *c.* 101. *n.* 2. Hirt. *de b. al. c.* 44. *n.* 4.

§. 2. Navibus utebantur veteres minoribus agilitatis caussa: sed quod magnitudini deerat, multitudine supplebatur. Sic legimus, bello punico 1. utramque rempublicam, romanam & carthaginiensem, classem habuisse singulas navium trecentarum, quadringentarum & plurium. Eutrop. *l.* 2. *c.* 12. *n.* 1. 4. 6.

§. 3. Bellicis his sive rostratis navibus addebantur aliæ *onerariæ* ad commeatum bellicumque apparatum advehendum. Liv. *l.* 32. *c.* 18. & Plut. *in Pompejo p.* 624.

§. 4. *Liburnæ* naves ex leviorum biremium genere erant: a Liburnis, populo Illyriæ, qui invenerat, ita dictæ. App. Alex. *de b.*

civ.

tiv. l. 2. *p.* 452. & Eutrop. *l.* 2. *c.* 10. *n.* 9. Remis vero utebantur veteres plerumque: quoniam his opus est in mari mediterraneo, in quo malacia sæpe seu ventorum quies suboritur.

§. 5. Cæterum navis, quæ ducem ferebat, dicta fuit *prætoria*: quemadmodum milites navales, distincti a remigibus, vocabantur *classiarii*. Liv. *l.* 37. *c.* 29. & Tac. *ann.* l. 15. *c.* 51. *n.* 1.

SECTIO VII.

DE PRÆMIIS MILITIÆ.

§. 1.

PRæmia, vel militum erant ob rem bene gestam, vel summorum ducum. Militum (etiam illorum, qui ordines ducebant) erant coronæ & hasta pura: summorum ducum triumphus, aut signa triumphalia, etiam supplicationes.

§. 2. *Coronæ* varia erant genera, quæ Gellius *l.* 5. *c.* 6. describit. *Civica*, ex quernis ramis facta, dabatur militi, qui civem in prælio servaverat. Multa hujus coronæ exempla in nummis veteribus sunt: etiam Julius Cæsar adolescens tali ornatus legitur apud Suet. *c.* 2. *Obsidionalis* erat ejus, qui urbem obsidione liberaverat vel castra. Adde Gell. *l.* 2. *c.* 11. & Plin. *l.* 21. *c.* 4. *Muralis* data ei, qui primus in murum hostilem adscendisset. Exempla sunt apud Liv. *l.* 10. *c.* 46. & *l.* 26. *c.* 48. Sil. Ital. *l.* 13. *v.* 365. *Castrensis*, quæ etiam *vallaris* dicitur, data ei fuit,

qui primus in castra hostium irrupisset. Liv. l. 10. c. 46. l. 30. c. 28. Val. Max. l. 1. c. 8. ex. 6. *Navalis* denique corona, seu *rostrata*, a rostris navium sic dicta, dabatur illi, qui primus navali prælio in hostilem navem transilierat: qualem Agrippæ, duci suo, Augustus dedit, quum Sextum Pompejum in mari siculo vicisset. Plin. l. 16. c. 4. & Dio l. 49. p. 400.

§. 3. Maximum præmiorum, quo duces victores ornabantur, erat *triumphus* a senatu decretus: ubi victor cum suis extra urbem cum proconsulari potestate manebat (Latini dicunt *ad urbem* esse) usque ad statutum triumphi diem, quo præeunte senatu triumphalem portam ingressus vectusque curru, quem quattuor albi equi trahebant (cujus formam in nummis videmus) adscendit in capitolium, ubi sacris factis in templo Jovis capitolini, publicæ epulæ per civitatem dabantur. Ante triumphalem currum fercula prædarum præferebantur, etiam imagines pictæ captarum urbium & regionum. Proxime autem ante currum ibant captivi reges, duces, principes, manibus a tergo ligatis qui si pejus de Romanis meriti fuissent, antequam in clivum capitolinum venirent, in tusculanum carcerem abducti strangulabantur. Liv. l. 3. c. 29. l. 5. c. 23. & ep. 67. Plut. *in P. Æmilio* p. 272. Cic. *in Pisc.* c. 25.

§. 4. Si victoria tam illustris non erat, nec tantus numerus cæsorum hostium, quantus ad triumphum requirebatur: tum *ovatio*

tantum, quasi minor triumphus, decreta fuit; in qua id differentiæ erat, quod triumphantes curru vehebantur, ovantes autem equo aut pedibus ibant. Liv. *l.* 31. *c.* 20 Vell. *l.* 2. *c.* 96. *n.* 3. *& c.* 122. *n.* 2. Plut. *in M. Marcello p.* 310.

§. 5. Quum Cæsares rerum potirentur: sibi solis eximium triumphi honorem rati convenire, ducibus suis post victoriam tantum *insignia* vel *ornamenta triumphalia* conferebant. Qui honor postea inter privatos fuit maximus. Suet. *in Aug. c.* 38. Tac. *in Agr. c.* 40. *n.* 1. *& ann. l.* 1. *c.* 72. *n.* 1.

§. 6. Triumpho adjungitur *supplicatio:* quæ etiam post victoriam decernebatur & Catonis judicio *ad Cic. l.* 15. *ep.* 5. *n.* 4. vel ipso triumpho erat clarior. Sed de hac jam supra *c.* 1. *f.* 3. *n.* 4. actum est *p.* 15.

§. 7. Cæterum de *triumpho in monte albano*, quem ii aliquoties citra senatus auctoritatem egerunt, quibus per invidiam hic honor negabatur, vide Livium *l.* 30. *c.* 23. *l.* 42. *c.* 21. & de *depositione lauri* in gremio Jovis, quæ convenientiam cum triumpho habebat, & qua gratiæ quasi actæ fuerunt pro concessa victoria, Suetonium in *Domit. c.* 6. & Plinium *pan. c.* 8. *n.* 3.

CAPUT

CAPUT IV.
DE CIVITATE ROMANA
EJUSQUE SECTIO I.
DE JURE CIVIUM ROMANORUM.

§. 1.

JUs civitatis romanæ fuisse maximæ & amplissimæ dignitatis, tam ex sacra Paulli Apostoli, qui bis ad illud provocavit tamquam civis, quam ex profana historia luculentum est. Sub regibus non quidem optimo jure cives utebantur, adscitis in civitatem quibusque peregrinis, etiam hostibus devictis. Cic. *pro Balbo c.* 13. Exactis regibus aucta civium dignitas: & brevi post ampliati honores, plebejo magistratu inducto. Crevit autem romana civitas receptis peregrinis: quod insolens apud Græcos erat; & Romæ maxime factum post captam a Gallis urbem. Actum quidem aliquoties de peregrinis rejiciendis: sed Cicero *l.* 3. *off. c.* 11. inhumanum dixit. Nec peregrinis modo civitas; sed servis etiam bene meritis aliquando simul cum libertate data fuit. Cic. *pro Balbo c.* 9.

§. 2. Jus civitatis simpliciter *civitatem* appellant scriptores. Et hæc tum in aliis privilegiis, puta libertatis, suffragiorum; honorum; tum

tum maxime in vinculorum, verberum ac necis remotione, lege Cornelia & Porcia, consistebat: ut de jure testamenti, connubii, hæreditatis, potestatis patriæ, & militiæ legionariæ taceamus. Vid. Cic. *pro Rab. c.* 4. Verr. 7. *c.* 66. Liv. *l.* 10. *c.* 9. Act. 16. *v.* 37. & *c.* 22. *v.* 25.

§. 3. Civitas Romana adimi non poterat: nisi quis sponte desereret, ut in aliam reciperetur. Cic. *pro Cæc. c.* 33. 34. 35. *& pro domo c.* 30. Nec exsilii pœna eam adimebat, nec interdictio ignis & aquæ; quod ex eodem Ciceronis loco *pro domo* patet: nisi civis scriberetur in ea urbe, ubi exsulabat; non enim poterat aliquis Romæ, & alibi simul civis esse, quod exemplo *Attici* apud Nepotē *c.* 3. *n.* 1. constat, propterea oblatam sibi ab Atheniensibus civitatē recusantis.

§. 4. Amittebatur autem civitas: si quis ad ultimum supplicium damnatus esset, sive in metalla, aut in insulam deportatus. Vide *l.* 6. *ff. de interdictis, & relegatis*. In republica libera quidem gravissima exsilii pœna erat interdictio ignis, & aquæ; sed his tamen plerumque civitas servata fuit, ut ex Cic. *pro domo c.* 30. constat; licet de sua ætate Pomponius jureconsultus *l.* 17. *ff. de legationibus* aliter sentiat. At sub Cæsaribus deportatio in insulam gravissimum exsilii genus habebatur: civitatem adimens, etiam bona, & fortunas. Vid. Ulp. *l.* 6. *ff. de interdictis, & relegatis, & deportatis*: & ibidem *l.* 14. ubi deportationem a relegatione distinguit.

§. 5.

§. 5. Ut ergo breviter dicamus, civitas romana tripliciter amittebatur: *exsilio graviore* seu deportatione, de qua jam dictum: *postliminio*, quando, qui civis romanus factus erat, in pristina patria rursus erat civis scriptus; *rejectione*, si quis sponte in coloniam latinam proficiscebatur. Cic. *pro Balbo c.* 12. *pro Caec. c.* 33. Excipiendi tamen hic sunt municipes Italiae, quorum duplex patria erat: altera *loci*, in qua nati, cujus jura semper retinebant; altera *juris*, id est, Roma, in cujus civitatem transcripti erant. Prior in legibus etiam origo vocatur, & originalis patria. Vid. *l.* 22. *ff. ad municipalem*, caetera.

§. 6. Ad ea igitur, quae in legibus dicuntur, recte intelligenda, distingui debent jus civitatis Romanae, jus Quiritium, jus Latii, vel Latinorum, & jus Italicum, etiam jus municipiorum, coloniarum, & praefecturarum. Jus *civitatis* jam exposuimus. Sequitur, ut de reliquis etiam agamus; si prius de proletariis, & capite censis pauca adjecerimus.

§. 7. Saepe fit mentio *proletariorum*, & *capite censorum* apud scriptores. Illi erant tenuissimi pauperrimique in plebe Romana; hi vero, qui vel nullo, aut perquam parvo aere censebantur. Utrique autem fuerunt cives, jura civitatis, ut sunt connubii, testamenti, patriae potestatis, caetera habentes: sed sine suffragio, & sine spe honorum adipiscendorum. Vid. Gell. *l.* 16. *c.* 10.

SECTIO

SECTIO II.

DE JURE QUIRITIUM LATII ET ITALICO.

§. I.

Controversia est inter eruditos de *jure Quiritium, & Latii.* Nimirum jus Quiritium quibusdam est ipsum jus Latii: aliis idem, quod jus civitatis. Sed præferenda illorum sententia, qui ab utroque distinguunt: ut majus, quam jus Latii; minus, quam jus civitatis. Vide Plin. *l.* 10. *ep.* 4. *n.* 2. *cum nota nostra; ep.* 6. *n.* 2. *ep.* 22. *n.* 1. *ep.* 105. & Suet. *in Claudio c.* 19.

§. 2. *Jus Latii* medium erat inter jus civitatis Romanæ, & Italicum. Nã qui illud consequutus erat, civis Romanus poterat fieri, si magistratum gessisset domi, aut relicta domi stirpe Romam concessisset ad habitandum; ut de aliis privilegiis nunc taceamus. Vide Appian. Alex. *de bello civili l.* 2. *p.* 443. Strab. *l.* 4. *p.* 186. Liv. *l.* 41. *c.* 8. & adde Onuphr. Pan. *imp. rom. c.* 9.

§. 3. Mansit jus Latii etiam postea, quum Latini civitatem romanam accepissent omnes. Sed tum apud exteros fuit, & coloniis pluribus datum a Cæsaribus. De quibus *ff. tot. tit.* 15. de censibus agitur.

§. 4. *Jus Italicum* erat quodam modo minus ac deterius, quam jus Latii; majus tamen, & commodius jure provinciarum: quemadmodum Carolus Sigonius de antiquo jure Italiæ *l.* 1. *c.* 21. demonstrat. Acceperant illud a Romanis

nis victoribus civitates Italiæ, extra Latium, & Galliam cisalpinam (quæ in provinciis censebatur) sitæ, ante bellum sociale, sive Italicum: post quod tempus rarior illius mẽtio est.

SECTIO III.

DE JURE MUNICIPIORUM COLONIARUM ET PRÆFECTURARUM.

§. 1.

Distinguebantur municipia a coloniis: quemadmodum ab utrisque diversæ erant præfecturæ.

§. 2. Ante bellum sociale suo tantum jure utebantur *municipia*, seu Italiæ civitates; quod italicum appellari consuevit, quemadmodum paullo ante dictum est: tributum autem, & militem populo romano dabant, ut Latini. Ac tũ quidem jus civitatis erat penes solam urbem Romam. Indignabantur autem Latini, indignabantur omnes Itali, quod bellum, pro Romanis facerent, nec tamen æqualibus uterentur privilegiis. Unde multæ seditiones: & tandem etiam bellum gravissimum, quod sociale, Italicum, & marsicum appellatur; quo Itali, deficientes ab urbe romana, post mutuas clades tandem id consequuti sunt, ut, qui arma ponerent, jus civitatis obtinerent. Flor. *l.* 3. *c.* 18. Liv. *ep.* 80. Vell. *l.* 2. *c.* 16. Eutrop. *l.* 5. *c.* 2. A quo tempore civitas, quæ lege julia (L. Julii Cæsaris) teste Cicerone *pro Balbo c.* 21. jam antea

tea data erat Latio, toti Italiæ concessa fuit: cessavitque hinc, quod toties in Livio, & apud Sallustium legitur, *cives latini nominis, & socii.*

§. 3. Retinebant ergo municipia leges suas & statuta vetera: jus autem civitatis hac conditione impetraverant, ut honores possent petere, seu munera capere in urbe romana; unde etiam nomen ipsis hæsit, & factum, ut potiores urbes Italiæ municipia Italiæ sint appellata. Ipsum autem jus, quo fruebantur, duplicis erat ordinis: cum suffragio, & sine illo; uti ex Gellii *l.* 15. *c.* 13. apparet. Cæterum & hoc observandum hoc loco est, in jure romano, & æqualibus libris sæpe municipia vocari quasvis civitates.

§. 4. Deinde lege Plotia etiam peregrinis, qui in urbe quadam Italica cives scripti fuerant, jus civitatis romanæ certis conditionibus datum est: quod ex Cicer. *pro Arc. c.* 4. constat.

§. 5. *Coloniæ* dicebantur oppida, in quæ populus romanus cives suos ad habitandum deduxerat. Et harū conditio magis obnoxia erat, quoniam jura institutaque omnia romana, non sui arbitrii, habebant: quamquam potior existimabatur, & præstabilior propter amplitudinem majestatemque romani populi, cujus quasi effigies parvæ, & simulacra quædam videbantur, uti Gellius loquitur *l.* 16. *c.* 13. Erant autem duplices: vel *latinæ*, hoc est, cum jure Latii deductæ, ut Bononia apud *Liv.* 37. *c.* 57. vel *civium romanorum*, apud eumdem *l.* 39 *c.* 55.

§. 6. *Præfecturæ* erant oppida Italiæ: & quidem

dem deterioris conditionis, quam municipia & coloniæ. His enim præfectus quotannis Roma mittebatur, qui eas administraret & jus diceret: ut adeo non longe abessent a provinciæ forma. Talis fuit Capua per annos plurimos, quod bello punico secundo ad Annibalem defecisset. Liv. *l.* 26. *c.* 16. Cic. *Cat.* 3. *c.* 2. Festus *in hoc vocabulo.*

SECTIO IV.
DE COMMUNICATIONE CIVITATIS IN PROVINCIIS.

§. I.

SUccessu temporis migravit etiam civitas in provincias Galliæ cisalpinæ, præsertim cispadanæ (nam Gallia Italica in provinciis censebatur usque ad Augusti tempora) data civitas post Italiam, teste Strabone *l.* 5. *ineunte.* Transpadanæ primo datum jus Latii: Julius autem Cæsar addit civitatem. Dio Cass. *l.* 41. *p.* 170. & Ascon. *in Pisonianam*. Hinc Gallia illa cisalpina a vestitu romano dicta fuit togata.

§. 2. A Julii Cæsaris temporibus jus civitatis romanæ etiam provincialibus extra Italiam dari ceptum est: Gallis præsertim, Hispanis & aliis: nec vero integris provinciis, sed singulis hominibus, aut oppidis de Cæsare bene merentibus. Sueton. *in Cæsare c.* 24. *&* 42. Plura ex inscriptionibus de Hispanorum municipiis adferri possunt. Sic usque ad Antoninorum tempora civitas pluribus in diversis provinciis fuit concessa: quibusdam tantum

jus

jus Italiæ, ut apparet ex *l.50.ff.t.15. de censibus.*

§ 3. Tandem *l.* 17. *ff. de statu hominum* Ulpianus: *In orbe*, inquit, *romano qui sunt, ex constitutione Antonini cives romani effecti sunt.* Disputari solet, quis ille Antoninus fuerit. Quidam Pium intelligunt: alii Marcum. Sed verior sententia, esse Antoninum Caracallam: quia hæc constitutio, non ut beneficium lata est, sed ut fiscus augeretur; & pater ipsius Severus dicitur apud Spartianum *c* 1. natus ante civitatem omnibus datam.

§. 4. Nihilominus post Caracallam etiam memorantur nonnunquam in provinciis mansisse juris italici: quod arguit, vel mutatam fuisse Caracallæ constitutionem, vel a quibusdam non acceptum illud Antonini privilegium, contentis veteri, quo utebantur, jure Italiæ, quod immunitatem dabat, suffragia negabat & honores in urbe capiendos.

CAPUT V.
DE PROVINCIIS ROMANORUM
EJUSQUE SECTIO I.
DE APPELLATIONE PROVINCIARUM.

§. 1.

A *Vincendo* dicuntur provinciæ: quia bello adquisitæ erant; sive, ut Festus lo-

quitur, a populo romano provictæ, id est, ante victæ.

§. 2. Erant autem provinciæ omnes extra Italiam: nisi quod Gallia cisalpina, sive circumpadana ante Augusti tempora etiam in provinciis fuit censa; ut clarissime patet ex Cæsaris *civili bello*, & ex Ciceronis *philippicis*, *&* *epistolis* *l.* 10. *&* 11.

SECTIO II.

DE ADMINISTRATIONE PROVINCIARUM.

§. I.

ADministratio provinciarum primum *prætoribus* committebatur, quos proprætores etiam dicebant: deinde *proconsulibus* quoque, quorum dignitas, & provincia major erat, quam prætorum. Liv. *l.* 32. *c.* 27. & Cic. *phil.* 11. *c.* 12.

§. 2. Quoniam autem inæquales erant provinciæ, & una opimior, quam altera: sorte distribuebantur ad contentionem excludendam. Cic. *l.* 1. *ep.* 9. *n.* 74. *&* *l.* 8. *ep.* 8. *n.* 21. Interdum sine sortitione de illis conveniebat inter præsides: quod *parare* provincias, vel *comparare* dicebant. Cic. l. 1. *ep.* 9. *n.* 74. & Liv. *l.* 32. *c.* 8. *&* *l.* 38. *c.* 35.

§. 3. In provincia præsides omnia agebant more romano, *forum* instituentes in præcipuis urbibus. Cic. *l.* 3. *ep.* 6. *n.* 8. *&* *Attic.* *l.* 5. *ep.* *ultima*.

tima. Vocabant etiam *conventus juridicos*, quorum plures erant in una provincia. Plin. *l.* 3. *c.* 1. 2. 3. Habebant secum etiam caussidicos romanos: qualis erat Trebatius apud Cæsarem in Gallia, ad quem exstant Ciceronis *epistolæ* l. 7.

SECTIO III.

DE DIVISIONE PROVINCIARUM.

§. 1.

PRovinciæ aliæ erant *prætoriæ*, aliæ *consulares*, quas proconsulares etiam dicebant; & rursus aliæ *præsidales*, quæ accedebant sub Cæsaribus: pro discrimine magistratuum, qui ad eas regendas a senatu vel principe mittebantur. Cic. *l.* 8. *ep.* 8. *n.* 21. *phil.* 1. *c.* 8. & Sext. Ruf. *c.* 4. & 5.

§. 2. Sed & alia provinciarum divisio ac diversa pro diversis temporibus observanda est. Alia enim ratio fuit liberæ reipublicæ ante Augustum Cæsarem: alia sub Augusto & deinceps, quum Claudius præcipue ac Trajanus aliquid adjecissent: alia etiam sub Diocletiano, Constantino ac sequentibus, utpote qui novis subdivisionibus multiplicarunt provincias. Et Justinianus aliquid mutavit: circa quæ tempora illæ divisiones ortæ videntur, quæ in ecclesiasticis occurrunt. Quod ut eo fiat clarius, exemplis quibusdam demonstrandum est.

§. 3. Inde a punicis bellis HISPANIA divisa erat in *citeriorem*, & *ulteriorem*: quod Livius docet *l.* 32. *c.* 28. & Cic. *pro leg. man. c.* 12. Augustus autem Cæsar tres fecit Hispanias, *tarraconensem*, quæ fere citerior fuerat; *bæticam* & *lusitaniam*. Strabo *l.* 17. *p.* 840. & Dio *l.* 53. *p.* 503.

§. 4. GALLIA olim in transalpinam & cisalpinam divisa fuit. Cic. *pro Mur. c.* 41. *& pro leg. man. c.* 12. *Cisalpina* autem pars erat Italiæ. *Transalpina* etiam *comata* dicebatur, & pars Alpibus atque Italiæ propior *braccata*: cisalpina autem *togata* post sociale bellum. Dio. *l.* 46 *p.* 326. & Plin. *l.* 3 *c.* 4. Transalpina Ciceroni quoque *ulterior* Gallia vocatur, sive *ultima*: & cisalpina *citerior* in *phil.* 7. *c.* 1 *& de prov. cons. c.* 15.

§. 5. Julius Cæsar transalpinam in tres partes divisit; *celticam*, *aquitanicam*, *& belgicam*: pars autem a Romanis jam olim obtenta κατ' ἐξοχὴν dicebatur *provincia*. Vide ejus *de b. g. l.* 1. *c.* 1. *n.* 1.

§. 6. Augustus Cæsar quatuor constituit partes, prolatis etiam terminis Julii: *narbonensem*, *lugdunensem*, *aquitanicam & belgicam*. Strabo *l.* 4. *p.* 177. In belgica autem postmodum duas ad Rhenum fecit provincias: appellavitque *Germaniam superiorem* & *inferiorem*, quia germanicæ gentes in illas regiones traductæ fuerant. Utramque dixerunt uno nomine *Germaniam cisrhenanam* respectu Romanorum; ut tamen utraque sic provincia manserit

ferit pars Galliæ belgicæ. Dio *l.* 53. *p.* 503. & Tac. *annal. l.* 4. *c.* 73. *n.* 1.

§. 7. Tandem Diocletiani & Constantini tempore, quum novæ ubique subdivisiones fierent, vel sola Gallia 14. provincias accepit. Vid. Sext. Ruf. *c.* 6.

§. 8. In GRÆCIA etiam provinciæ pro temporibus aliter atque aliter sunt distributæ. Olim erat *Græcia libera* distincta ab regnis *Macedoniæ* & *Epiri*. Post bella Romanorum macedonica & achaicum Romani duas ex universa Græcia provincias fecerunt: *Macedoniam*, quæ per proconsules regebatur; & *Achaiam*, qua omnis Græcia libera continebatur, id est, Achaia propria, Peloponnesus, Attica, Bœotia, Locris, Phocis, Ætolia, Acarnania & pars Epiri. Et hæc Græciæ divisio valet etiam in novo testamento: ut Act. 19. *v.* 21. Rom. 15. *v.* 26. 1. Thess. 1. *v.* 7. & de Achaia sola 2. Cor. 1. *v.* 1.

§. 9. In ASIA citeriore, quanta Romanis paruit, provinciæ erant *Asia propria*, sive κατ' ἐξοχὴν Asia dicta, hoc est, regnum Attalorum, quemadmodum id nomen ita acceptum habemus Act. 2 *v.* 9. & Apoc. 1. *v.* 4. & 2. item *Bithynia*, quæ aliquando proconsules habuit; etiam prætores sive proprætores, qualis Plinius minor erat consulari potestate, uti ex ejus *l.* 10. *ep.* 77. nostrisque ad eam notis constat: & *Cilicia*, provincia proconsularis, cujus proconsul ipse Cicero fuit, & cui adjectæ tum erant tres ex Asia; diœceses, in veteri Phrygia majori sitæ quem-

admodum ex *l.* 3. *ep.* 8. *n.* 15. *l.* 13. *ep.* 67. *n.* 1. *& aliis utriusque hujus libri epistolis* discimus.

§. 10. SYRIA etiam provincia Romanorum fuit: cujus multa mentio est in Ciceronis epistolis & quam Lucas quoque memorat *c.* 2. *v.* 1.

§. 11. De JUDÆA provincia operæ quoque pretium est hic ex historia antiqua aliquid repetere. Nimirum illa regnum Archelai fuit, quem Matthæus nominat. *c.* 2. *v.* 22. nec vero amplior, quam Judæa propria & regio Samaritana; quoniam Galilæa & Peræa a tetrarchis regebantur. Ejus autem præsides Pilatus, Festus, Felix, neque proconsules fuerunt, neque prætores: sed, ut a Tacito *ann. l.* 12. *c.* 54. *n.* 6. *& l.* 15. *c.* 44. *n.* 4. denominantur *procuratores* Cæsaris.

§. 12. Ad illustrandum præsens argumentum faciunt etiam illæ provinciæ, quas imperatores quidam addiderunt. *Augustus* adjecit Pannonias, Ægyptum, Noricum, Rætiam, Vindeliciam, Germanias, id est, Germaniam cisrhenanam in solo gallico sitam, & alias. Dio *l.* 49. *p.* 413. 414. *l.* 54. *p.* 534. 536. *l.* 53. *p.* 503. Sext. Ruf. *c.* 7. Suet. *in Aug. c.* 18. 21. *Claudius* Britanniam & Mauritanias. Eutrop. *l.* 7. *c.* 8. *n.* 3. & Dio *l.* 60. *p.* 670. 671. *Trajanus* Daciam, Assyriam, Arabiam & plures, Eutrop. *l.* 8. *c.* 2. Quasdam ex his remisit Adrianus: Daciam Aurelianus. Eutrop. *l.* 8. *c.* 3. *n.* 3. *& l.* 9. *c.* 9. *n.* 10. Et sic fere mansit usque ad Diocletianum & Constantinum: & tum numerus provinciarum

rum

rum per novas ſubdiviſiones mire auctus fuit. Vid. Sext. Ruf. *c.* 4. *ſeq.* Lact. *de mort. perſ. c.* 7. *n.* 4. & Zoſ. *l.* 2. *c.* 33.

§. 13. Tandem & illa provinciarum diviſio commemoranda eſt, quam Auguſtus novo modo inſtituit, ut & odium regni evitaret, & tamen ſummam potentiam teneret cum exercitibus. Pacatas enim nec indigas præſidii reliquit ſenatui & populo; quæ veteri more per proconſules & proprætores cũ quæſtoribus adminiſtrabantur. Limitaneas autem & alias, quibus opus erat militari præſidio, ſibi reſervavit. Et hæ dicebantur provinciæ Cæſaris vel principis: quemadmodum is, qui pro Cæſare regebat eas, non proconſul nec proprætor; ſed legatus principis vel Cæſaris appellatus fuit Pro quæſtoribus autem erant ibi procuratores Cæſaris, qui reditus curabant: niſi quod in minoribus provinciis, ut Judæa erat, etiam juriſdictionem habebant. Vide ſupra *c.* 2. *ſect.* 2. *n.* 8. *&* 9. *p.* 42. *&* 43.

CAPUT VI.

DE JUDICIIS ROMANORUM

EJUSQUE SECTIO I.

DE JUDICIBUS.

§. I.

JUdicia antiquitus penes reges erant: & his expulſis, primi quoque conſules exercebant.

Post crescente republica, quum consules omnibus negotiis non sufficerent: duo prætores sunt creati, qui privatarum rerum judiciis præessent; consules autem curarent publica. Prætorum alius erat *urbanus*, seu urbis; alter *peregrinus*: ille inter cives & cives jus dicebat; hic inter peregrinos & cives, aut peregrinos solos, romano tamen imperio subjectos. Plures postmodum prætores creati: sed provinciarum, qui pro consulibus in provinciis jus dicerent. Circa Sullana tempora auctæ sunt quæstiones; & ob id prætorum etiam numerus auctus, qui in urbe manerent: ut tamen unus præcipue prætor urbis, seu urbanus vocaretur. Vid. supra *c.* 2. *sect.* 1. *n.* 5. *p.* 29.

§. 2. *Prætor* erat præses judicii: adsessores ejus dicebantur *judices*, quorum magnus erat numerus, præsertim in *centumvirali judicio*, quod ita a numero rotundo vocabatur; quamvis centum quinque ordinario modo, & Festo auctore sæpe plures essent. De qua re ad Plinii *l.* 1. *ep.* 5. *n.* 4. plura diximus.

§. 3. Non autem erant judices perpetui: sed sorte legebantur ad certam aliquam caussam, ne pars litigantium posset suspectos habere. Cic. *pro Mil. c.* 16. Iidem etiam jure jurando adstricti erant ad sincere judicandum. Meminit juris jurandi ejus Cicero *pro Roscio Amer. c.* 3. & Asconius *in Verr.* 2. ubi etiam de sortitione judicum & subsortitione agit, si quidam fuissent a reo aut accusatore rejecti.

§. 4.

§. 4. Judices pro temporum diverſitate ex diverſis ordinibus lecti. Cajus Gracchus judicia ſenatui ademta equitibus dederat: Sulla poſt quadraginta annos ſolis ſenatoribus. Poſt decem autem annos Aurelius Cotta legem tulit, ut ſenatores & equites romani ac tribuni ærarii (hi plebem repræſentabant) ſimul judicarent, atque judicium conflarent ex omnibus tribus ordinibus. Plut. *in Graccho p.* 837. Appian. *de b. civ. l.* 1. *p.* 363. & Aſcon. *in c.* 3. *div. verr.* Atque ita manſit per Ciceronis tempora: quod ex miloniana ejus *c.* 2. & ex *l.* 2. *ad Quintum fr. ep.* 8. *ſub finem* conſtat. *Senatorum*, inquit, *urna copioſe abſolvit : equitum adæquavit, tribuni ærarii condemnarunt* . Ex quibus ſimul videmus, non promiſcuos, ſed ſingulos ordines ſeparatim in judicio ſediſſe. Tandem Julius Cæſar ſolis ſenatoribus judicia mandavit. Dio *l.* 43. *p.* 226.

§. 5. Sententiæ judicum a quolibet in tabella ſcribebantur paucis literis; in quibus A abſolutionis nota erat, C condemnationis: ſi autem cauſſa nondum eſſet liquida, ſcribebant N. L. id eſt, *non liquet*; quæ nota ampliationis dicebatur . Aſcon. *in Verr.* 1. *c.* 7. De urna paullo ante ex Cicerone diximus. Et hæc de *judicibus*.

SECTIO

SECTIO II.

DE LOCO JUDICIORUM.

§. I.

LOcus judiciorum erat forum; ut omnes possent audire, quæ judicarentur. *Centumviralia* autem *judicia*, quæ caussas minoris momenti, ut testamentorum, hæreditatum & similes habebant (quemadmodum ex Cic. *l.* 1. *de orat. c.* 38. constat) & quadrupliciter divisa erant, exercebantur in basilica julia; ut notis ad Plin. *l.* 1. *ep.* 18. *n.* 3. probavimus; quibus adde ea, quæ dicta sunt ad *l.* 1. *ep.* 5. *n.* 4. Vix autem dubium, quin basilica illa in foro fuerit. Hinc actiones & caussæ forenses appellantur.

§. 2. Erant præterea judicia, quæ in senatu agebantur; graviora scilicet & publica provinciarum, quando proconsules aut proprætores a provinciis, quas male rexerant, accusabantur: & in his posteriore tempore sæpe Cæsares præsidebant. Plin. *l.* 2. *ep.* 11 *n.* 9. 10. *&* *l.* 3. *ep.* 9. *n.* 21. *&* 23. Etiam alia interdum judicia Cæsares ad se in aulam traxerunt. Plin. *l.* 6. *ep.* 31. *n* 1.

SECTIO III.

DE ACCUSATORE ET REO.

§. I.

ACcusator in una caussa non semper unus erat, sed poterant plures esse; contra reo

etiam

etiam permiſſum, plures adhibere defenſores. Ut vero ſinguli ſingulas haberent orationes; quod maxime in gravioribus cauſſis fiebat, præſertim iis, quæ in ſenatu agebantur, ut ex Plinii *l.* 2. *ep.* 11. apparet; præſcriptum tempus erat, quot horis uteretur quiſque ad dicendum; ideoque clepſydra adhibita in judicio, quæ tempus definiret. Plin. *l.* 1. *ep.* 23. *n.* 2. & *l.* 6. *ep.* 5. *n.* 5. 7.

§. 2. Hi accuſatores & defenſores dicebantur *cauſſidici, patroni cauſſarum*, &, ſi illuſtriores eſſent, *oratores*: non autem *advocati*, qui amici erant reorum, rogati, ut reis in judicio tantum præſentia ſua adeſſent, quorum gratia judices moverentur. *Advocationes* autem erant mora & tempus, quod a judice petebant, dum amicos advocarent. Vide quæ ad Cic. *l.* 7. *ep.* 11. *n.* 1. notavimus. Poſtea quum ex advocatis talibus quidam etiam defenderent reum: factum eſt, ut advocatorum nomen etiam cauſſidicis tribueretur: quod Ulpianus tradit *l.* 1. §. 10. *ff. de extraordinariis cognitionibus.*

§. 3. *Rei* ſunt accuſati: qui non modo de cauſſidicis & defenſoribus ſolliciti erant, & amicos advocabant; verum etiam laudatores quærebant. De laudatione reorum vide, quæ ad Cic. *l.* 1. *ep.* 9. *n.* 8. & 13. notavimus: & adde Aſcon. *pro Scauro ſub finem. Laudaverunt*, inquit, *Scaurum conſulares novem: horum magna pars per tabulas laudaverunt, quia aberant.*

§. 4.

§. 4. Habitus reorum erat squalidus, adjunctis lacrimis, ut judices ad misericordiam moverent. Cic. *post red. ad Quirit. c.* 3. *pro Lig. c.* 11. & Gell. *l.* 3. *c.* 4.

SECTIO IV.

DE LEGIBUS

§. 1.

MAgna amplitudo vocabuli legis est, & latinis auctoribus varia significat. Proprie dicta lex, ut Ateius Capito apud Gellium *l.* 10. *c.* 20. definit, est generale jussum populi aut plebis, rogante magistratu. Dum dicit *generale*, vult omnes lege obligari debere. Atque ita lex manilia, quam Cicero oratione defendit, proprie lex non erat, sed potius privilegium: quia de uno Pompejo agebat. Dum addit *rogante magistratu*, consensum ordinum requirit: quia nec consul, neque alius magistratus poterat legem ferre, insciente ac invito populo. Magistratus ergo, consules, tribuni, quod legis habere vim volebant, retulerunt ad populum: interrogantes, an velint, jubeant hoc ita fieri. Hinc leges dictæ *rogationes* id est, interrogationes populi: de quibus Gellius *dicto loco* consulatur.

§. 2. Nata exinde est distinctio inter *legem propriam*, quæ ad jus civile referenda est; & inter *impropriam*, de singulorum honore vel juribus: item inter *legem*, senatus consultum & plebiscitum,

tum, etiam populiſcitum, quod nomen apud Nep. *in Alcib. c.* 5. *n.* 4 & *Epam. c.* 7. *n.* 4. occurrit.

§. 3 *Senatus conſultum* decretum erat a ſenatu factum, plerumque in publica cauſſa: quum leges propriæ agant de cauſſis privatorum. Duplex modus erat faciendi ſenatus conſultum. Præcipuus fiebat per diſceſſionem, qua in diverſas ſententias ibant ſenatores. Hirt. *de b. g. l.* 8. *c.* 52. Alter modus, ſed minus frequens, conſiſtebat in exquirendis ſententiis: ubi conſul ab illuſtrioribus ſententiam, quid fieri vellent, exigebat. Gell. *l.* 14. *c.* 7. Quum ſenatus conſultum ſcriberetur, quod plerumque unius hominis honorem reſpiciebat: amici & fautores illius, ſi ſenatores eſſent, aut quiquumque volebant ex ſenatu, ſcribendo aderant; eorumque nomina ipſi ſenatus conſulto inſerebantur. Exempla habes apud Cic. *l.* 8. *ep.* 8. *n.* 12. 15. & *l.* 15. *ep.* 6. *n.* 7. 8. Quod autem de iis plebs non rogabatur: proprie loquendo leges non erant; certo modo autem vim legis habuerunt. Cæterum diſtinguuntur in jure ſecundum auctorũ nomina, qui primi de re vel argumento ad ſenatum retulerunt. Hinc in digeſtis memorantur ſenatus conſulta tertullianum, trebellianum, macedonianum, ſilanianũ, claudianum, turpillianum, vellejanum, cætera.

§. 4. *Plebiſcitum* ſequitur. Eſt autem ſcitum aliquod ſtatutum: & inde plebiſcita, ut Pompejus Feſtus definit, appellantur ea, quæ plebs ſuo ſuffragio ſine patribus juſſit, plebeio magiſtratu

ſtratu rogante. Gel. *l.* 15. *c.* 27. ex Lælio Felice hæc allegat: *Ne leges quidem proprie, ſed plebiſcita appellantur, quæ tribunis plebis ferentibus accepta ſunt; quibus rogationibus patricii ante non tenebantur, donec Q. Hortenſius dictator eam legem tulit, ut eo jure, quod plebs ſtatuiſſet, omnes Quirites tenerentur*. Vide plura *l.* 2. *ſ.* 8. *ff. de O. I. & legis*; ubi occaſio plebiſcitorum explicatur, & legis hortenſiæ ſimul fit mentio, & cauſſa, cur tradita ſit, adjicitur hiſce verbis: *Quia multæ diſcordiæ naſcebantur de his plebiſcitis, pro legibus placuit & ea obſervari lege hortenſia; & ita factum eſt, ut inter plebiſcita & legem ſpecies conſtituendi intereſſent, poteſtas autem eadem eſſet*. Hinc vis obligandi univerſum populum etiam plebiſcitis data. Quod vero ante legem hortenſiam plebiſcita patricios non obligarent, nec pro lege haberentur: hoc exinde fuit, quia inſciente aut invito ſenatu fuerant facta. Ad legem autem propriam requirebatur, ut, quamlibet a tribuno, plebejo magiſtratu, rogata eſſet: ſenatui tamen etiam, antequam confirmaretur, ad conſentiendum proponi & exhiberi deberet.

§. 5. *Populiſcitum* in ſe plus eſt, quam plebiſcitum: & vix differt a lege propria, quia populus omnes tres ordines comprehendit. Plebs autem ordo unus eſt: ſaltem ſenatorium excludit. Gell. *l.* 20. *c.* 10.

§. 6. *Rogationes* ſæpe pro legibus ponuntur apud Ciceronem & Gellium *l.* 10. *c.* 20. Ratio hæc

hæc eſt, quia olim leges magiſtratu rogante ferebantur: an plebs aut populus velit, jubeat, hoc vel illud ita fieri. Cauſſa erat, quia in libera republica ſumma poteſtas magis apud populum, quam apud ſenatum fuit. Poſtea autem ſub Cæſaribus mutata legum conſuetudo, principibus ſummam poteſtatem a populo ad ſe revocantibus. Hinc pleræque leges in digeſtis & in codice ab imperatoribus dicuntur latæ ſine mentione populi, cujus jam poteſtas exſpiraverat.

§. 7. Cæterum quoniam de legibus agere cepimus: non alienum a re erit, hiſtoriam etiam atque rationem legum in libera republica aut non longe poſt mutatā eamdem latarum, paucis explicare. Regum enim leges erant imperfectæ; ideoque ſenatus Solonis leges petiit ab Athenienſibus, quæ ad ſtatum romanum reformatæ a decemviris, 10. tabulis conſcribebantur pro numero decemvirorum. Sequenti anno, quæ deeſſe videbantur, ſuppleta ſunt tabulis duabus, ut 12. fierent: qui fons eſt juris romani, quo hodieque utimur; quamquam earum ſola fragmenta ſuperſunt. Vide Livium *l.* 3. *c.* 34.

§. 8. Creſcente republica creſcebant etiam delicta & quæſtiones: inde novæ leges latæ, quia ex 12. tabulis non omnes caſus poterant dijudicari. Ex his potiſſimum eas ſaltem præcipuas earum memoramus, quæ apud Ciceronem occurrunt: quaſdam etiam ex digeſtis, ſive

pan-

pandectis adjicimus. Pleræque autem ab auctoribus denominantur: nonnullæ etiam a materia.

§. 9. Ab auctore nomen habent apud Ciceronem LEX *acilia*, repetundarum: *æbutia*, de curatione & potestate mandanda: *ælia & fusia*, de jure comitiorum: *æmilia*, sumtuaria: *appuleja*, de coloniis, de majestate, & alia ejusdem frumentaria: *aurelia*, judiciaria: *cæcilia didia*, de legibus ferendis: *calpurnia*, de ambitu, & alia repetundarum: *cassiæ*, agraria, de damnatis, & alia tabellaria de judiciis: *cincia*, de donis & muneribus: *clodia*, frumentaria: *cælia*, de suffragiis: *corneliæ* plures, testamentaria, nummaria, de infamia, de legatis provincialium magistratuum, de magistratibus, de majestate, de municipiis, de proscriptione, de provinciarum rectoribus: *curia*, de auctoritate patrum: *domitia*, de sacerdotiis: *fabia*, de numero sectatorum: *flaminia*, agraria: *flavia*, agraria: *furia*, de testamentis: *gabinia*, de legatis: *gellia cornelia*, de civibus: *hirtia*, de Pompejanis: *juliæ*, de legationibus liberis, de provinciis, de repetundis pecuniis, de sacerdotiis: *junia*, de peregrinis urbe ejiciendis: *lætoria*, de tutelis: *liciniæ*, de curatione & potestate mandanda, de sacerdotum electione, de sodalitiis: *licinia mucia*, de civibus regundis: *mænia*, de magistratibus: *manilia*, de libertinorum suffragiis: *mariæ*, de nummis, de suffragiis: *octavia*, frumentaria: *papiæ*, de civitate, de peregri-

grinis : *papiriæ*, de conſecratione, & alia tabellaria de legibus: *plotia*, de vi: *pompejæ*, de ambitu, de judicibus: *porcia*, pro tergo & vita civium: *pupia*, de ſenatu comitialibus diebus non habendo: *remmia*, de calumniatoribus: *roſcia*, theatralis: *rupilia*, de judicibus ſortito dandis: *ſcantinia*, contra impudicos: *ſemproniæ*, agraria, frumentaria, de capite civium romanorum, de provinciis: *ſerviliæ*, de civitate, de judicibus, de repetundis: *terentia caſſia*, frumentaria: *thoria*, de vectigalibus: *tullia*, de ambitu: *valeria*, de tyrannide Sullæ: *varia*, de majeſtate: *vatiniæ*, de alternis conſiliis, de provinciis: *voconia*, de hæreditatibus feminarum: & aliæ plures.

§. 10. In pandectis memorantur *aquilia*, de damno injuriæ: *atinia*, de uſucapione: *corneliæ*, de falſo, de injuriis, de luſu, de ſicariis & veneficis: *fabia*, de plagiariis: *falcidia*, teſtamentaria: *glicia*; de inofficioſo teſtamento *hortenſia*, de plebiſcitis: *juliæ*, de ambitu, de annona, de maritandis ordinibus, de peculatu, de repetundis, de reſiduis, de vi privata, de vi publica: *junnia vellea*, de teſtamentis: *papia poppæa*, de connubiis: *petronia*, de ſervis: *pompeja*, de parricidis: *plautia*, de vi: *ſcribonia*, de luſitanis: & aliæ.

§. 11. Quædam leges, quamvis auctores non ignoti eſſent, a materia denominabantur. Tales ſunt LEGES *agrariæ* multæ, de agris populi dividundis: quæ ſæpe cauſſæ tumultus extiterunt:

runt: *annales* five annariæ, quæ magiſtratui certam ætatem præſcribebant: *frumentariæ*, variorum: *ſumtuariæ*, quibus luxuria conviviorum prohibebatur: *tabellariæ*, de dicendis ſententiis, & ſuffragiis ferendis per tabellas: *viceſimarum*, de vectigali viceſimæ: & ſimiles.

§. 12. Poſteriorum Cæſarum leges ex digeſtis, codice & novellis notæ ſunt. De *edicto prætoris* tantum pauca hic adjungimus. Qui enim judiciis ordinariis in foro habitis præerat prætor urbanus, ſub initium muneris ſui in albo ſcripta edicta proponebat ſupplendi juris civilis cauſſa, ſecundum quæ jus per annum ſuum dicturus eſſet. Addebat etiam certas formulas, quibus diebus & qua ratione ac modo, a partibus etiam obſervando, id eſſet facturus. Hinc, quidquid juſſit prætor, *edictum* poſtea vocabatur: & frequens in jure vox eſt, *prætor edicit*. Si prætor edictum anteceſſoris retinebat, vocabatur *edictum tralaticium*. Tandem Hadriani tempore Salvius Julianus jureconſultus compoſuit *edictum perpetuum* quod prætores obſervarent, nec mutarent edicta annis ſingulis. Hujus fragmenta ſatis copioſa ſuperſunt, a diverſis edita: ex quibus intelligimus, qualia fuerint edicta prætorum. De auctore hujus edicti vide Eutropium *l.* 8. *c.* 9.

CAPUT

CAPUT VII.

DE ORDINIBUS ROMANORUM,

EJUSQUE SECTIO I.

DE ORDINE SENATORIO

§. 1.

POpulus romanus in tres ordines fuit divisus: senatorium, equestrem & plebejum. De singulis nunc breviter exponemus.

§. 2. Senatus dictus est a senibus, qui soli ob senilem prudentiam in eum legebantur: inde etiam *patres* appellati, & in adloquutionibus *patres conscripti*. Sallust. *de b. cat. c.* 6. & Flor. *l.* 1. *c.* 1. *n.* 15.

§. 3. Origo ab Romulo est, qui centum senes consultationum adjutores legit. Liv. *l.* 1. *c.* 8. Tarquinius Priscus addidit alios centum: quia civitas nunc auctior erat; & plures, qui dignitatem illam tueri possent. Nihilominus hi posteriores minorum gentium sunt appellati. Liv. *l.* 1. *c.* 35. Pulsis regibus primi consules, ut interfectorum a Tarquinio Superbo numerum supplerent, simulque augerent ordinem, trecentorum senatum fecerunt: teste Livio *l.* 2. *c.* 1. Sic Latini tradiderunt.

Dionysius Halicarnassus *l.* 2. *p.* 85. & 111. Romulum bis legisse centum senatores refert, quem clari quidem viri sequuntur: quod autem in tanto Latinorum silentio non est admittendum.

§. 4. Trecentorum numerus mansit usque ad Sullæ tempora. Appian. Alex. *b. civ. l.* 1. *p.* 413. Et licet non constet, quantum numerum fecerit: probabile tamen est, supra quadringentos fuisse; quod ita ad Ciceronis tempora servatum fuit, ut ex *l.* 1. *ad Att. ep.* 14. colligitur. Julius Cæsar nimium auxit numerum: & quidem ad nongentos usque, ut Dio Cassius *l.* 43. *p.* 237. refert; vel ad millenos, ut Suetonius habet in *Augusto c.* 35. In quibus quod multi indignissimi essent (nam peregrinos etiam ex Gallia & aliunde in curiam introduxerat) Augustus ad pristinum numerum & splendorem, qui ante civile bellum fuerat, redegit; aut paullo majorem esse permisit, ut tamen numerus intra sexcentesimum consisteret. Dio *l.* 54. *p.* 530. Posteriores Cæsares auxerunt aliquando: ut tamen non facile plures, quam sexcenti senatores essent.

§. 5. Legebantur senatores ordinario modo a censoribus ex ordine equestri, unde primi consules supplementum fecerunt apud Livium *l.* 2. *c.* 1. cui adde *l.* 9. *c.* 29. & *l.* 23. *c.* 23. Nec vero plebeiis senatus omnino clausus erat: quod infra de consulibus plebeiis, & tribu-

tribunis in plebejo ordine oſtendemus.

§. 6. In prima republica non cenſu, ſed morum integritate fiebant ſenatores: unde de Valerio Publicola, primi poſt ejectos reges anni conſule, annales tradunt, adeo pauperem mortuum eſſe, ut collatis a populo nummis ſumtum habuerit ſepulturæ. Vid. Eutrop *l.* 1. *c.* 10. *n.* 4. Poſtea dignitatis ſervandæ cauſſa ſenatoribus etiam cenſus fuit definitus: ut, qui infra illum poſſideret, non poſſet ſenator fieri. Cenſus erat duplo major, quam equeſtris ordinis, quem Auguſtus Cæſar auxerat. Suetonius *in Auguſto c.* 41. hoc docet: *Senatorum*, inquit, *cenſum ampliavit, ac pro octingentorum millium ſumma duodecies ſeſtertium taxavit, ſupplevitque non habentibus*. Supputandi hanc rationem infra de re nummaria Romanorum explicabimus. Vide interim, quæ ad Plinii *l.* 1. *ep.* 19. *n.* 2. notavimus.

§. 7. Senatores ab equitus & plebeiis etiam veſtitu diſtincti erant. Ille tunica erat laticlavia, ſeu latus clavus. Unde latum clavum accipere, eſt ſenatorem fieri. Sic Tiberius ſenatori latum clavum ademiſſe dicitur apud Suet *c.* 35. hoc eſt, ex ſenatu moviſſe. Plinius *l.* 35. *c.* 1. ſic ordines diſtinguit: *Annuli*, inquit, *diſtinxerunt alterum ordinem a plebe: ſicut tunica ab annulis ſenatum tantum*.

§. 8. Senatorum erat *ſententias dicere*, quæ barbare *vota* appellant: ſicut populi in comitiis *ferre ſuffragia*. Nec vero omnes rogab an

tur, ſed tantum principes: hoc eſt, ſi ſub finem anni erat, conſules deſignati; deinde aut his nondum deſignatis princeps ſenatus a cenſoribus lectus: porro qui in magiſtratu erant, quemadmodum in catilinaria cauſſa Cicero conſul poſt Silanum deſignatum conſulem rogavit Julium Cæſarem tum prætorem. Liv. *l.* 36. *c.* 3. & Salluſt. *de b. c.* 50. *ſeq.* Tribuni poterant etiam non rogati interloqui, ſuamque dicere ſententiam. Cæſ. *de b. c. l.* 1. *c.* 2. *n.* 8.

§. 9. Arbitrii ergo erat conſulis, præter primos, rogare quos vellet: nec in primis ſemper ordinem, niſi in deſignato conſule, ſervaſſe ſtrictim videtur. Unde Suetonius *in Cæſare c.* 21. refert, quem ordinem calendis januariis tenuiſſet, eum per totum annum ſervaſſe. Rogabat autem ſententias conſul, tamquam director ſenatus: nec vero multos rogabat; ſed poſtquam duæ, vel tres dictæ fuerant, reliqui ſenatores, diſceſſione facta ad hunc vel illum, qui dixerat ſententiam, ſe conferebant, acceſſu ſuo illam confirmantes. Hinc eſt nota formula, *ire in ſententiam alicujus*: apud Liv. *l.* 1. *c.* 32. *l.* 5. *c.* 29. Cic. *l.* 1. *ep.* 2. *n.* 4. atque alios. Unde minoris ordinis ſenatores, qui nunquam dicebant ſententiam, ſed ſententiæ alterius accedebant, dicti fuere *pedarii*: ut eſt apud Gellium *l.* 3. *c.* 18. Quod vocabulum aliquid ignominiæ videtur habere: res ipſas vero, *ire in ſententiam alterius*, per ſe non erat ignominioſa; ſed recepta in pleriſque faciendis ſena-

tus

tus consultis, quæ per discessionem fiebant, de quibus supra dictum *c.* 6. *f.* 4. §. 3. *p.* 77.

§. 10. A senatus consulto autem differebat *senatus auctoritas*. Quum enim infrequentior justo senatus esset, aut tribuni plebis intercessissent: senatus consultum non poterat fieri; sed senatus auctoritas tantum perscribi solebat & de ea ad senatum populumque referri. Cic. *l.* 1. *ep.* 2. *n.* 11. *ep.* 7. *n.* 8. *&* *l.* 8. *ep.* 8. *n.* 12. 17. 20. 23.

§. 11. Qui consultabant, & sententiam dicebant senatores, proprio verbo *censere* dicebantur. Plin. *l.* 2 *ep.* 11. *n.* 21. *l.* 5. *ep.* 14. *n.* 6 Suet. *in Cal. c.* 59 *& Claud. c.* 6. In decretis faciendis dicebant: *Placet*, aut *non placet*, scilicet senatui, Liv. *l.* 23. *c.* 25. & Suet. *de cl. rhet. c.* 1.

§. 12. *Curia* vocabatur vulgo locus senatus habendi: & memorabilis est curia *hostilia* sub regibus. Cic. *de fin. l.* 5. *c.* 1. Qua incendio deleta, Sulla eodem loco instaurare illam, & post eum etiam Cæsar voluit: sed fato præventi id opus reliquerunt Augusto, qui *juliam* nominavit. Dio *l.* 40. *p* 143. 144. *l.* 44. *p.* 242. *l.* 47. *p.* 388. & Suet. *in Cal. c.* 59. Laudatur etiam *Pompeii curia*, in qua Julius Cæsar fuit interfectus. Suet. *in Cæs. c.* 80. *&* 88. & Cic. *de div. l.* 2. *c.* 9. Quod vero hostilia angustior esset, quam ut caperet omnem senatum: in sacris ædibus, seu templis senatus sæpissime congregatus fuit. Sic Cicero *in templo Jovis statoris* senatum habuit, quum in Catilinam inveheretur: & in

æde Concordiæ, quum conjurati examinarentur. Vide *orat. cat*, 1. *c.* 13. *orat.* 2. *c.* 6. & *orat.* 3. *c.* 9. Hæc templa curiæ etiam nonnunquam dicta. Vide Lampridium *in Alexandro c* 6. ubi ædem Concordiæ vocat curiam.

SECTIO II.

DE ORDINE EQUESTRI.

§. 1.

EQuites medius ordo erant populi romani inter senatum & plebem: nec tantum militiæ id nomen est, verum etiam dignitatis: & altera significatio ex priori manat, quia olim non nisi digniores illi & splendidiores, e quibus senatus legebatur, equo militabant. Supra enim diximus de militia romana, paucos in legione fuisse equites: quod non tantum propter nobilitatem illorum factum, verum etiam propter paucitatem equorum in Italia; ubi ager bobus exercebatur, ut hodieque; onera asinis & mulis portabantur, muli etiam jungebantur carpentis, lecticæ ferebantur a servis; atque ita rarior usus equorum erat.

§. 2. Signa equitum erant *annulus* & *angustus clavus*. Utroque distinguebantur a plebeiis: altero etiam a senatoribus. Plin. *l.* 33. *c.* 1. Non licebat enim plebeiis gestare annulum: sed equitibus tantum & senatoribus; a quibus equites tunica tantum distinguebantur, quæ sena-

senatoribus erat lati clavi, equitibus angusti. De utraque tunica autem plura dicemus infra, quum de re vestiaria agendum erit.

§. 3. Præter ea aliud ornamentum erat equitum lege roscia concessum, quæ etiam lex theatralis dicitur a Plinio *l.* 7. *c.* 30. qua cautum fuit, ne quis in theatris aut amphitheatro in quatuordecim primis gradibus sederet, nisi censum possidens equestrem. Hinc *in* 14. *sedere*, est idem, quod equitem romanum esse. Suet. *in Cæs. c.* 39. *Aug. c.* 40 & Sen. *ep.* 44. Census autem equester erant quadringenta sestertia, ut clare definitum est a Plinio *l.* 1. *ep.* 19. *n.* 2. & Horatio *l.* 1. *ep.* 1. *v.* 57.

§. 4. Equites romani non tantum equitibus nascebantur; verum etiam senatorum filii, antequam in senatum legerentur, equites fuerunt vocati. Clarum exemplum præbet Pompejus apud Ciceronem *pro l. man. c.* 21. cujus ætas quum longe abesset a gradu senatorio; res tamen maximas gessit, & triumphum meruit. De quo Cicero: *Quid tam inauditum, quam equitem romanum triumphare?* Et paullo post: *Quid tam incredibile, quam ut iterum eques romanus ex senatus consulto triumpharet?* Pompejus autem natus erat patre patricio & consulari.

§. 5. Divisi equites erant in *urbanos* & *rusticanos*. *Illi* domicilium Romæ habebant, & ex iis præcipue legebantur senatores. *Rusticani* non tantum rure degebant; verum etiam in

muni-

municipiis rusticanis. Cicero *pro Rosc. amer. c.* 15. *Quid hoc*, inquit, *Patres familias, qui liberos habent, præsertim homines illius ordinis* (equestris) *ex municipiis rusticanis, nonne optatissimum sibi putant esse, filios suos rei familiari maxime servire, & in prædiis colendis operæ plurimum studiique consumere?*

§. 6. Inter studia equestris ordinis, tam illorum, qui in urbe vivebant, quam qui in agris & municipiis, erat præcipue etiam conductio vectigalium populi romani, id est, redituum ex provinciis. Inde ordo publicanorum in equestri ordine fere continebatur. Cicero *pro Planc. c.* 9. *Flos equitum romanorum, ornamentum civitatis, firmamentum reipublicæ, publicanorum ordine continetur*. Idem *pro l. man. c.* 2. *Equitibus romanis honestissimis viris adferuntur ex Asia quotidie literæ, quorum magnæ res aguntur in vestris vectigalibus exercendis occupatæ*. Vide plura in illa oratione.

SECTIO III.

DE ORDINE PLEBEJO.

§. 1.

PLebs tertia pars populi romani proprie loquendo: quamquam abusive *populus* ipsi plebeii dicuntur. Sic apud Suetonium *c.* 101. de Augusti testamento: *Legavit populo romano*, cætera. Et apud Martialem *l.* 8. *epigr.* 15. *v.* 3.

Dat populus, dat gratus eques, dat tura senatus.

§. 2.

§. 2. Plebeii initio durius habiti a patriciis, ſeceſſiones fecerunt: quarum notabilis erat illa ad montem ſacrum trans Anienem amnem quia prius revocari haud potuerunt in urbem, quam magiſtratu ſui ordinis impetrato, qui plebis cauſſam contra ſenatum tueretur. Hi tribuni plebis ſunt vocati, de quibus ſupra egimus. Vide Liv. *l.* 2. *c.* 32.

§. 3. Ingens ſic jus adepti plebeii: ſed his contenti non erant, niſi etiam majora impetrarent. Impetraverunt connubii communionem lege canuleja. Liv. *l.* 4. *c.* 1. *&* 5. Impetraverunt etiam jus conſulatum petendi. Liv. *l.* 6. *c.* 42. *& l.* 7. *c.* 1. Etiam ad ſacerdotia, id eſt, auguratum & pontificatum impetratus aditus. Liv. *l.* 10. *c.* 6. Magnum etiam jus & dignitas erat, quod plebiſcita legibus proprie dictis, & ſenatus decretis lege hortenſia ſunt æquiparata: de quibus ſupra *c.* 6. *ſ.* 4. *n.* 4. diximus. Acceſſit, quod ſummum eſt, provocatio ad populum contra ſenatum, aut majores magiſtratus: ubi populi nomine potiſſimum plebs ſignificatur, equeſtri tamen ordine non excluſo. Vide exemplum apud Liv. *l.* 2. *c.* 56. *ſeq.* Impetratum etiam, ut Livius *eodem libro c.* 56. *&* 58. habet, ut tributis comitiis, id eſt, ſine patribus, tribuni plebis crearentur.

§. 4. Non ergo plebejus ordo tantum viles homines, aut opifices continebat, ſed magnos quoque & præſtantes viros: cujus ordinis duo erant

erant summa præsidia, provocatio ad populum & tribunatus plebis, quem etiam imperatores, seu Cæsares omnes propter summam potestatem in se receperunt. Conf. supra p. 35.

CAPUT VIII.

DE COMITIIS.

EJUSQUE SECTIO I.

DE DISTRIBUTIONE POPULI COMITIA HABENTIS.

§. 1.

Romanus populus varie distributus fuit, præcipue a Servio Tullio, sexto rege: quamvis Romulus etiam, etsi ruditer, in hac parte egisset. Huic enim tribuunt tribus & curias in populo institutas: classes autem & centurias Servio. Livius *l.* 1. *c.* 43. videtur utrumque dare Servio: Romulo nihil, aut parum. Sed forsan ordinatius Servius fecit, quod ruditer Romulus instituerat. Nam ipse Livius *l.* 4. *c.* 4. Servio tantum tribuit descriptionem centuriarum classiumque.

§. 2. Hæc distributio licet ob alias etiam caussas facta esset: præcipuus tamen illius usus fuit in suffragiis ferendis. Non enim viritim & promiscue omnibus datum est suffragium;

gium; neque enim hoc per multitudinem fieri potuit: sed gradus facti, ita tamen, ut nemo exclusus videretur, qui in certa tribu, curia, vel centuria erat. Hinc comitia; qui conventus populi suffragiorum ferendorum caussa erant instituti, divisa erant in *curiata*, *tributa*, & *centuriata*. Prius ergo vocabula explicabimus, quam de ipsis agamus comitiis.

§. 3. Romulus apud Dion. Halic. *l.* 2. *p.* 82. in tribus tres & curias triginta divisisse populum dicitur. Servius autem Tullius non tantum tribus auxit: sed classes quoque addidit census agendi caussa, & centurias. Primo enim urbem in quatuor tribus, seu partes divisit: easque non ab auctore vel gentis origine, ut Romulus; sed a locis, ubi habitabant, appellavit *suburbanam*, *esquilinam*, *collinam*, atque *palatinam*. Dion. Hal. *l.* 3. *p.* 203. *l.* 4. *p.* 219. Liv. *l.* 1. *c.* 36. *&* 43. Atque hæ quatuor *urbanæ* dictæ sunt. Deinde sex populi classes constituit, censu & possessionibus distinctas. In prima classe erant ditissimi, absolute *classici* dicti; a quo ritu etiam scriptores classicos nominarunt præstantissimos, ut Gellius *l.* 7. *c.* 13. *&* *l.* 19. *c.* 8 docet: in sextra tenuissimi. Porro classes singulas distribuit in suas cēturias: ita quidem, ut primæ classi adnumeratis equitibus darentur centuriæ. 98. secundæ 22. tertiæ 20. quartæ 22. quintæ 30. sexta autem, quamquam numero superiores vinceret, pro una centuria censeretur atque sic omnium clas-

classium essent centuriæ 193. Liv. *l.* 1. *c.* 43. & Dion. Hal. *l.* 4. *p.* 221. *seq. & l.* 7. *p.* 464.

§ 4. *Curiæ*, uti dictum, erant 30. earumque numerus numquã auctus est, licet tribus deinde multiplicarentur. Dion. Hal. *l.* 5. *p.* 281. & Cic. *pro domo c.* 29. Dividebantur rursus in *decurias*: unde etiam præfecti curiarũ *curiones*, & decuriarum *decuriones* appellati sunt. Dion. Hal *l.* 2. *p.* 82

§. 5. *Tribuum* ratio certior erat & constantior: earumque numerum pro tempore auctus, ut tandem fierent triginta quinque. Divisæ erant in urbanas & rusticas; quarum dignitas mutata fuit successu temporis, ut nobilissimus quisque in rustica maluerit, quam urbana scribi; quia quatuor illæ urbanæ libertinis & novis civibus tandem relinquebantur. Dion. Hal. *l.* 4. *p.* 220. Liv. *l.* 33. *c.* 10. Cic. *Verr.* 3. *c.* 5. Plin. *l.* 18. *c.* 3.

§. 6. Nomina tribuum hinc inde ex scriptoribus, aut inscriptionibus collegit Carolus Sigonius *de jure civium romanorum l.* 1. *c.* 3. Unum addimus, potuisse aliquem in duplici tribu esse, pro utroque parentum naturæ & adoptionis genere. Sic Suetonius *de Augusto c.* 40. scripsit: *Fabianis & scaptiensibus, tribulibus suis, die comitiorum singula millia nummum a se dividebat.* In duabus ergo tribubus Augustus fuit, fabia & scaptia, ut Torrentius interpretatur & commentatur: scaptia Juliorum, per adoptionem; fabia Octaviorum, per naturam. Quo pertinet inscriptio Brixiensis lapidis apud Gruterũ. *p.* 626. 226.
C. JULIO C. F. FAB. SCAPT. CAESARI AVGVSTO.

SECTIO

SECTIO II.

DE VARIIS COMITIORUM GENERIBUS.

§. 1.

COmitia, uti diximus, erant, vel *curiata*, vel *tributa*, vel *centuriata*: prout populus, vel per curias, vel tribus, vel centurias suffragia ferebat.

§. 2. *Curiata* comitia, a Romulo instituta, sensim interierunt; saltem negligentius habita sunt, sicuti ipsæ curiæ: quemadmodum ex Dion. Hal. *l.* 4. *p.* 224 *l.* 5. *p.* 281. *l.* 9. *p.* 598. *&* 603. & Cic. *contra Rullum c.* 11. cognoscimus.

§. 3. *Tributa* comitia verius erant plebis concilia: quia submotis patribus, seu senatu agebantur. Liv. *l.* 2. *c.* 60. & Di. Hal. *l.* 11. *p.* 726. Deinde ad judicia translata, & de multis, caussisque aliis levioribus ibidem actum, etiam de exsilio absentium. Dion. Hal. *l.* 7. *p* 463. *seq.* *&* *l.* 9. *p.* 585. Adde Sigonium *de judiciis l.* 3. *c.* 5. *&* 14.

§. 4. *Centuriata* comitia erant Romæ nobilissima & præcipua, quibus per classium centurias suffragia ferebantur. Atque in his patricii superabant plebejos. Dion. Hal. *l.* 8. *p.* 549. *&* *l.* 11. *p.* 726. In his etiam magistratus majores creati sunt, consules, prætores, censores, & interdum quoque proconsules: unde etiam comitia *consularia*, *prætoria*, & simili modo a magistratu, qui tum creabatur, appellata sunt. Liv. *l.* 1. *c.* 60.

l. 5.

l. 5. *c.* 52. *l.* 10. *c.* 22. *l.* 26. *c.* 18. Gell. *l.* 13. *c.* 14. & Cic. *ad Att. l.* 4. *ep.* 2.

§. 5. Memorantur etiam *calata* comitia: quæ vero, ut Gellius *l.* 15. *c.* 27. interpretatur, ipſa erant curiata & centuriata: neque adeo diverſum comitiorum genus faciebant. Calata enim ſunt convocata, à καλῶ, id eſt, voco, convoco: unde & calendæ dictæ ſunt. Rarum nomen in antiquitate: ut mireris, qui factum ſit, ut Juſtinianus *inſt. l.* 2. *tit.* 10. *de teſtamentis* id nomen reduxerit.

SECTIO III.
DE
LOCO COMITIORUM.

§. 1.

LOcus Comitiorum priſcis temporibus erat *comitium*, pars fori romani: a coeundo dictum, ut Plutarchus *in Romulo p.* 30. tradit. Atque ibi comitia curiata olim habita ſunt. Varro *l.* 4. *de l. l.* Idem locus poſtea ſuppliciis deſtinatus fuit: ibique virgis cæſi, uti apud Livium *l.* 22. *c.* 57. & Plin. *l.* 4. *ep.* 11. *n.* 10. legimus; & damnatorum liberi exuſti, cujus exemplum habet Tacitus *in Agricola c.* 2. *n.* 1.

§. 2. Creſcente populo amplior locus quæſitus comitiis, præſertim centuriatis, fuit: *campus martius*, inter urbem & Tiberim ſitus, qui ſæpe etiam abſolute campus dicitur. Dion. Hal. *l.* 4. *p.* 276. Gell. *l.* 15. *c.* 27. Cic. *cat.* 1. *c.* 5. *cat.* 2.

c. 1. &

c. 1. *& l.* 7. *ep.* 30. *n.* 3. Pars campi, qua digniores constituti erant, *septa* dicta: quæ distinguebant a promiscua turba & quorum sæpe fit mentio apud scriptores. Vid. Cic. *pro Mil. c.* 15. Sen. *de ira l.* 2. *c.* 7. & Auson. *in gratiarum actione ad Gratianum c.* 5. *n.* 2.

§. 3. Neque vero magistratus tantum creabantur in campo; verum alia etiam ibi acta sunt cum populo negotia, item judicia certa, & similia ad rem publicam pertinentia. Liv. *l.* 31. *c.* 6. *l.* 4. *c.* 23. *l.* 6. *c.* 20 & Cic. *pro domo c.* 30. *&* 32.

CAPUT IX.

DE STATU HOMINUM
DIVERSO APUD ROMANOS
EJUSQUE SECTIO I.
DE STATU LIBERORUM.

§. 1.

STatum hominum jureconsulti vocant, quando homines jure civili & gentium in liberos & servos dividuntur. Liberi autem vel ingenui sunt, vel libertini. Vide de his & quæ sequuntur *ff. tot. tit. de statu hominum*: & instit. *l.* 1. *de jure personarum*, *de ingenuis*, *de libertinis*.

§. 2. *Ingenui* sunt liberis nati parentibus: & hi

hi tam libertis & libertinis certo respectu, quam in totum servis opponuntur.

§. 3. *Liberti* sunt e servitute manumissi. Manumissione autem, ut in §. 3. *inst. de libertinis* est, modo majorem & justam libertatem adsequebantur, fiebantque cives romani: modo minorem, ut tantum latini juris essent: infimæ autem conditionis erant, qui *dedititii* dicebantur. Cessarunt deinde pedetentim posteriores ordines: & primus, qui libertatem dabat, & civitatem romanam maxime frequentabatur. Ad hanc autem pervenire non poterant: nisi publica auctoritate, vel prætoris in urbe, vel proprætoris, aut proconsulis extra urbem. Atque hæc dicebatur *manumissio per vindictam*, hoc est, virgam, quam magistratus capiti ejus, qui manumittebatur, inferebat. Cæteri ordines libertorum inter amicos manumitti poterant, eoque pervenire ad jus latinum, aut conditionem dediticiorum. Vide de hac re, quæ notavimus ad Plin. *l.* 7. *ep.* 16. *n.* 4.

§. 4. *Libertini* sunt libertorum filii. Atque olim sic distinguebantur: ut libertus esset, qui servierat, post manumissus; libertini autem a libertis geniti. Suet. *in Claudio c.* 24. Postea autem Cæsarum temporibus sæpe & plerumque in jure romano, qui liberti dicendi essent, etiam vocantur libertini. Sic Suet. *in August. c.* 25. libertinos milites vocat, qui erant ex servis facti liberti sive manumissi·

§. 5.

§. 5. Libertas autem a servis impetrabatur propter merita & fidelem servitutem. Ut vero in aliis rebus omnibus accidit abusio: ita in hac caussa etiam factum sæpe, ut servi pecunia undecumque collecta libertatem a domino redimerent, quamvis nullis insignes essent meritis; de quo conqueritur Dion. Hal. *l.* 4. *p.* 227. Quamvis autem plenam civitatem liberti adsequuti essent, magisque eorum filii: tamen aliquid intererat discriminis, ut hi non in rusticas tribus reciperentur; sed tantum in quatuor urbanas; nec in senatum legi poterant, nisi post aliquot generationes. Sic Suetonius *de Claudio c.* 24. *Latum clavum*, inquit, *quamvis initio adfirmasset non lecturum senatorem, nisi civis romani abnepotem, etiam libertini filio tribuit; sed sub conditione, si prius ab equite romano adoptatus esset*. Quo in ipso tamen reprehenditur a Suetonio, quod male ad exemplum proauctoris Appii Claudii provocarit. Nam etiam apud Livium *l.* 9. *c.* 29. ille Appius reprehenditur, ejusque lectio in senatum vocatur infamis atque invidiosa.

SECTIO II.

DE STATU SERVORUM.

§. I.

SErvi a *servando* dicti sunt: quia, quum bello capti essent, non occidebantur; sed vivi servabantur ad dura facienda opera. *ff. d. l.*

§. 2. Servi variæ conditionis erant, pro ingenio, moribus & arte distincti. Qui ingenio valebant, & studiis erant eruditi: hos maxime Romani amabant, iisque utebantur anagnostis vel a bibliotheca (bibliothecariis) quales Ciceronis fuerunt Tiro & Dionysius fugitivus. Vide Cic. *librum* 16. *epistolarum*: & *l.* 5. *ep.* 9. *n.* 6. *& ep.* 10. *n.* 1. De artibus & opificiis servorum lege Nepotem *in Attico c.* 13. *n.* 3. *Usus est*, inquit, *familia* (sic servi proprie vocabantur, tamquam famulitium) *si utilitate judicandum est, optima: si forma, vix mediocri. Namque in ea erant pueri literatissimi, anagnostæ optimi, & plurimi librarii. Pari modo artifices cæteri, quos cultus domesticus desiderat, apprime boni.*

§. 3. Distincti igitur servi erant in *urbanos* & *rusticos*. In *urbanis* erant chirurgi, aliptæ, unctores, symphoniaci, tibicines, supellecticarii, a bibliothecis, anteambulones, ostiarii, atrienses, cubicularii, hortulani, cæteri. Et hi propter ingenium, mores & artes mitius tractabantur: & quum serviissent annos aliquot, manumittebantur tandem, & liberti fiebant. *Rustici* servi operibus rusticis erant destinati. Atque ad hæc quidem adhibebantur ineptiores: &, si malitiosi simul essent & contumaces, ut hoc genus hominum plerumque erat ex barbaris nationibus captum, vel emtum, in ergastula detrudebantur, ut compedibus vincti rus colerent. Vide de utroque genere *singularem librum* Laurentii Pignorii *de servis*.

§. 4.

§. 4. Ergastulum autem erat locus partim subterraneus, superiore tantum loco fenestris parvis quodam modo illuminatus, in quo nocturno tempore jacebant servi: quum diurno vincti laborassent ruri. Quindecim in uno ergastulo detinebantur, teste Apulejo *in Apologia*. Ingens autem numerus talium ergastulorũ in Italia fuit; etiam in Sicilia, ubi prædia erant Romanorum. Hinc servilia bella orta, ergastulis effractis & demtis compedibus: de quibus legatur Florus *l.* 3. *c.* 19 *&* 20. Hinc Floro ergastularii servi *catenati cultores* dicuntur *libro eodem c.* 19. *n.* 3. Lucano *vincti fossores l.* 7.*v.*402. & ipsum *ergastulum* eidem Floro *l.* 4. *c* 8. *n.* 1.

§. 5. Mitiores autem domini mitius etiam suos tractabant, nec constringebant compedibus. Plinius junior hujusmodi erat, qui de se *l.* 3. *ep.* 19. *n.* 7. scripsit: *Nec ipse usquam vinctos habeo, nec ibi* (in villa, quam emturus erat) *quisquam supererit*. Idem *l.* 8. *ep.* 16. qua de morbis & morte servorum queritur *n.* 1. *&* 2. *Solatia duo*, inquit: *unum facilitas manumittendi* (*videor enim non omnino immaturos perdidisse, quos jam liberos perdidi*) *alterum, quum permitto servis quasi testamenta facere, eaque, ut legitima, custodio. Mandant, rogantque, quod visum: pareo ocius. Suis dividunt, donant, relinquunt: dumtaxat intra domum. Nam servis respublica quædam & quasi civitas domus est.*

§. 6. Sævitiæ genus in servos erat etiam *inustio literarum in fronte* (unde per jocum

 hos

hos servos Plautus *literatos* vocabat. *Cas.a.2.sc.* 6.*v*.49.) ut, si fugerent, cognosci ubique & retrahi possent. Constantinus autem Magnus crudelem hunc morem lege lata sustulit, quæ est *l.2.cod. theod. de pœnis*; qua prohibetur, in facie servi, vel damnati scribere; quia facies ad similitudinem pulchritudinis cælestis sit figurata.

CAPUT X.

DE STUDIIS ROMANORUM

EJUSQUE SECTIO I.

DE RATIONE ET ORDINE STUDIORUM APUD IPSOS ROMANOS.

§. I.

DIgnum & hoc argumentum est, quod cum cura pertractetur: quia ex studiis liberalibus magnitudinem suam Romani acceperunt, nec sine illis tantum imperium neque acquirere, neque conservare potuerunt: Ante bella punica non admodum colebantur: circa illa autem ingenia poetarum, histori-

storicorum & tandem etiam oratorum se protulerunt. Gell. *l.* 17. *c.* 21. Non historiam persequemur, sed romanorum adolescentum educationem.

§. 2. Romanis sic usu receptum erat, ut studia literarum cum armis conjungerent: a prima ætate in literis instituti; a toga virili, quam plerumque decimo septimo ætatis anno accipiebant, exerciti etiam rebus bellicis, quamvis prona mente in pacis studia & civilem vitam inclinarent. Unde si C. Marium excipias; nec vero hunc felicem reipublicæ, sed ingentium malorum auctorem: vix quemquam illustrium Romanorum reperias; quin aut utraque, vel alterutra arte excelleret, neutrius saltem rudis esset.

§. 3. Pueritia exigebatur græcis literis: quæ apud ipsos erant, quod nobis sunt latinæ, custodes & magistræ omnis melioris doctrinæ ac eruditionis. Cic. *de offic. l.* 1. *c.* 1. *in Bruto c.* 90. & Suet. *de cl. rhet. c.* 1. *&* 2. Hac lingua Philosophiam ac rhetoricam discebant: hac declamabant, antequam latino se rhetori traderent. Felici consilio: quia experientia comprobatum fuit, qui patrium sermonem prius excoluerint, quam latinum, qui apud nos in græci locum successit, nunquam ad veram & solidam eruditionem adspirare potuisse.

§. 4. Præcipuum illorum studium erat eloquentia: ad quam cætera dirigebantur, quia in curia apud populum, & in foro ad judices o-

mnia agebantur latinis orationibus. Cic. *d. l. orat. c.* 41. Huic vero discendæ græcis literis, etiam philosophia & juris prudentia opus erat. Græcam linguam ut probe addiscerent, sæpe adhuc parvuli in Græciam, aut græcam coloniam mittebantur, ut sermonem una cum disciplinis arriperent. Maxime legebant historicos græcos propter multiplicem usum: quia & res & exempla & varios casus inde cognoscerent, quibus opus est in eloquentia.

§. 5. In his urbibus erant Athenæ, Apollonia ad mare, Rhodus, Mytilene, & aliæ in Asia, quas Cicero memorat *de cl. or. c.* 91. *&* 92. l. 4. *ep.* 7. *n.* 9. *l.* 7. *ep.* 3. *n.* 18. Vell. *l.* 2. *c.* 59. *n.* 4. & Suet. *in Aug. c.* 8. quibus Massilia Galliæ, Phocæensium græcorum colonia accessit, quo multi libentius filios, quam Athenas, miserunt; cujus rei caussam Tacitus *in Agricola c.* 4. *n.* 4. tradit, ubi locum appellat hanc urbem græca comitate & provinciali parsimonia mistum, ac bene compositum.

§. 6. Exemplum eloquentiæ discendæ sub rhetore quodam latino præbet Plinius *l.* 3. *ep.* 3. quæ digna est, ut legatur, relegatur; qui scholam ejusmodi poscit, eumque præceptorem, a quo mores primum, mox eloquentiam adolescentes discant. Adde *l.* 6. *ep.* 11. *n.* 3. ubi dicit, nihil publice lætius esse, quam nobiles juvenes nomen & famam ex studiis petere, quod ibidem ad eloquentiam est accommodatũ.

§. 7

§. 7. Post annum virilis togæ, qui fere septimus decimus ætatis erat, in bellum mittebantur Romanorum filii, etiam illi, quibus animus non esset ad militiæ dignitates enitendi: ut usum rei militaris oculis cernerent, ne postea proconsules, aut proprætores militibus contemtui essent, si nunquam castra vidissent; ut adeo inter Romanos nemo fuerit nobilior, qui non æque armis, quam literarum studiis esset exercitus. Nec studia in castris quiescebant: sed commendati claro alicui duci exemplo discebant & contubernio, quam bene armis cum literarum conveniret studiis. Nam studia & duces, quod de Cæsare constat: etiã minores, tribuni & centuriones, inter arma quoque prosequebantur. Vell. *l.* 1. *c.* 13. *n.* 3. Suet. *in Cæs. c.* 56. *Aug. c.* 84. & Plin. *l.* 1. *ep.* 10. *n.* 2. & *l.* 3. *ep.* 11. *n.* 5.

§. 8. Domum regressi ex militia, quibus animus non erat illam persequi, eloquentiæ latinæ se magis, quam antea, mox reipublicæ dabant, & honoribus petendis: ubi a quæstura ad summum gradum consulatus progressu temporis contendebatur. Vid. Plin. *l.* 2. *ep.* 14. *n.* 3. & *l.* 6. *ep.* 23.

SECTIO II.
DE STUDIIS PROVINCIALIUM.

§. 1.

NOn minus in provinciis romana studia sunt exculta: quod scirent Romani, sine illis

illis ægre provinciam ſervari poſſe. Sic in Hiſpania, Gallia, Britannia ut colonias romanas bene multas acceperunt: ita etiam ſcholas & officinas literarum. Hoc curæ fuit Sertorio, ut Oſcæ ſcholam pro Hiſpanorum filiis inſtitueret, qua græcis & latinis literis erudirentur: quum in Romanos Hiſpaniam concitaret, armaretque. Plut. *in Sert. p.* 575. Fuerunt in eadē natione Corduba, Italica, Bilbilis, & quæ ab Auguſto nomen trahebant, claræ omnes literarum ſtudiis. In Gallia Durocortorum Remorum, Auguſtodunum Æduorum, item Lugdunum, Viſontio & Burdegala erant florentiſſimæ muſarum ſedes: quod ex Eumenii *pan, c.* 2. 6. 11. 15. & Auſonio *de profeſſoribus*, aliiſque conſtat.

§. 2. Cæterarum provinciarum ſtatus intelligi poteſt & ſuppleri maxime ex britannico. De qua gente Tacitus *in Agric. c.* 21. *n.* 2. *Jam vero*, inquit, *principum filios liberalibus artibus erudire, & ingenia Britannorum ſtudiis Gallorum anteferre* (ceperunt) *ut, qui modo linguam romanam abnuebant, eloquentiam concupiſcerent*. Similia de Hiſpanis tradit Strabo. *l.* 3. *p.* 151. Sic factum, ut, quum principum filii in provinciis imbuti eſſent romanis ſtudiis moribuſque: nollent ad priſtinum ſqualorem relabi; ſed Romanis potius parere, qui æquum & juſtum imperium præ ſe ferebant, quam barbara & avita uti libertate mallent.

§. 3. Atque ex hac provincialium ſcholarum con-

consuetudine est illud, quod supra diximus: plus Romanos literis ad conservandum imperium usos esse, quam armis & legionibus.

CAPUT XI.

DE LUDIS ROMANORUM.

EJUSQUE SECTIO I.

DE LUDORUM DIVISIONE GENERALI.

§. 1.

MAgna pars antiquitatum romanarum occupatur ludis & spectaculis. *Ludi* erant festi dies, quibus spectacula populo edebantur: unde etiam ipsa *spectacula* ludi dicta sunt. Atque his romanus populus non modo maxime delectabatur: sed & alia caussa suberat, quod deos placari ludis putabant. Vid. Cic. *cat. c.* 8.

§. 2. Ludi alii *publici* erant, qui maxima pompa pro salute civitatis, aut ad demerendam populi gratiam instituebantur: alii *privati*, quibus privatim & inter amicos erant dediti.

§. 3. De publicis hoc loco agendum est, quorum varia fuerunt genera. Nos præcipua tantum & ea seligemus, quæ ad intelligendos scriptores, qui in juvenum manibus sunt, maxime facere videntur. Et tales quidem sunt, quos pro-

proprie *ludos romanos* vocabant & *circenses*: porro ludi *scenici*, *gladiatorii*, *venationum* & *naumachiæ*. Sit igitur.

SECTIO II.

DE LUDIS ROMANIS SEU CIRCENSIBUS.

§. 1

Ludi romani erant antiquissimi: de quibus ad Eutrop. *l.* 1. *c.* 1. aliquid diximus. Sunt, qui ipsos *circenses* putant fuisse. *Circenses* ergo, cæteris antiquiores, ut Livius *l.* 7. *c.* 2. testatur, dicebantur a circo, qui maximus cognominatus est ad differentiam aliorum: in rotundo enim urbis spatio curribus certabant, circa metam septies currendo ita, ut ad illum non offenderent. Vide Interpretes *ad Horatii l.* 1. *od.* 1.

§. 2. Numerus dierum incertus est. Ciceronis ætate quatriduum illis dabatur. *Philipp.* 2. *c.* 43. Plures postea videntur adjecti: quia Plinius *l.* 9. *ep.* 6. *n.* 1. *omne hoc tempus* dicit, quo sane plures dies significantur.

§. 3. Vanitatem circensium ex eadem Plinii epistola cognosces. *Miror*, inquit, *tot millia virorum tam pueriliter identidem cupere currentes equos, insistentes curribus homines videre. Si tamen aut velocitate equorum, aut hominum arte traherentur; esset ratio nonnulla: nunc favent panno; pannum amant*, Pannum dicit tunicam ex

panno

Panno certi coloris factam, quo in quatuor factiones, qui circensibus certabant, dividebantur. Factiones a coloribus dictæ, *veneta*, *prasina*, *alba*, *russata*: & secundum has etiam studia populi dividebantur, & sæpe mordicus inter se de favore factionum decertabant. Exempla circensium sunt apud Suetonium *in Julio c.* 39. *Calig. c.* 18. *& Ner. c.* 11. Factionum autem exempla apud eumdem *in Domit. c.* 7. *Vitell. c.* 14. *Calig. c.* 55. Plin. *l.* 7. *c.* 53. *& l.* 8. *c.* 42. & *in multis inscriptionibus*.

SECTIO III.

DE LUDIS SCENICIS

§. 1.

HI ludi sunt vel *comœdiæ*, vel *tragœdiæ*. A Græcis originem habebant, quorum noti sunt comici tragicique poetæ. Apud Romanos autem eo anno recepti sunt, quo primus consul ex plebe creatus. Liv. *l.* 7. *c.* 2.

§. 2. Erat *comœdia* vel *vetus*, vel *nova*: sic apud Græcos Romanosque distincta. *Illa* erat licentior, dicacior impudentiorque: *hæc* modestiæ plus præ se ferebat. Vide de hac distinctione Cic. de *off. l.* 1. *c.* 29. & Horat. *l.* 1. *sat.* 4. *v.* 2. Quamvis autẽ hæc modestior elegantiorque esset: tamen etiam postea ex veteri aliquid admixtum fuit; præsertim in atellanis, quas vocabant, comœdiis, quod dixerunt *exodium*. Liv. *l.* 7. *c.* 2. Sueton. *in Tib. c.* 45. *Cal. c.* 27. *& Ner. c.* 39.

§. 3.

§. 3. Locus erat theatrum, diſtinctum forma ab amphitheatro. Plura autem theatra erant, ab auctoribus nominatim diſtincta, ut Marcelli, apud Suet. *in Auguſt. c.* 29. Pompeii, *ibidem c.* 31. Scauri, apud Plinium *l.* 36. *c.* 15. Curionis apud Cic. *l.* 8. *ep.* 2. *n.* 4.

§. 4. Multa vanitas in theatris fuit, ut Cicero etiam *l.* 7. *ep.* 1. oſtendit: multa impietas, ob quam comœdiæ priſcis Chriſtianis deteſtatæ ſunt. Tertullianus *de ſpectaculis c.* 10. *Theatrũ*, inquit, *propriè ſacrarium Veneris eſt*. Adde Minuc. Fel. *c.* 36. & Lactant. *l.* 6. *c.* 20. *n.* 27. *ſeq.*

§. 5. *Tragœdiæ* a comœdiis argumento & ſtylo diſtinguuntur. *Comœdiæ* perſonas habent vulgares: dicendi genus humile, quod conveniat plebeiis. Soccis etiam utebantur, ut agiliores eſſent. Hor. *de arte poet. v.* 80. *Tragœdiarum* autem argumentum triſte eſt: quia regum & principum caſus funeſtos proponunt: & quidem ſtylo grandi atque ſublimi, ut magnates loqui decet. Cothurnis etiam perſonæ agebant, ut majores & quaſi ex heroum ſæculo apparerent. Juvenal. *ſat.* 15. *v.* 29.

SECTIO IV.
DE LUDIS GLADIATORIIS.

§. 1.

OMnium nobiliſſimi apud Romanos & populo etiam graviſſimi ludi erant, quibus gladia-

gladiatorum paria multa in amphitheatro (olim etiam in foro & vicis) committebantur.

§. 2. Erant autem *gladiatores* vilissimi homines, vel ex captivis ad hoc studium allecti: vel, si ex ingenuis essent, propter perditos mores & decoctam rem familiarem compulsi se lanistæ vendiderant. *Lanistæ* autem erant, qui docebāt in arte gladiatoria: ipsique rursus magistratibus jam exercitatos gladiatores vendebant, ut in publicis ludis centum, aut ducenta paria ad pugnandum sisterentur. Sen. *de benef. l.* 6. *c.* 12.

§. 3. Locus, ubi docebantur, *ludus* dictus singulari numero: *ludi* autem plurali sunt ipsa spectacula. Cic. *cat.* 2. *c.* 5. Locus, ubi pugnabant, vel forum, vel vicus olim erat: quum in virorum illustrium funeribus tantum gladiatores exhiberentur. Liv. *epit.* 16. Postea hi ludi in amphitheatro sunt editi, circumcirca gradatim sedentibus, qui spectabant. Suet. *in Tib. c.* 7. Medius locus *cavea* dictus: etiam *arena*, quia arenis congestus erat. Virg. *Æn. l.* 5. *v.* 340. & Tac. *hist. l.* 2. *c.* 62. *n.* 4.

§. 4. Ante meridiem armis lusoriis, id est, ligneis pugnabant: post meridiem decretoriis, id est, acutissimis & ad letalia vulnera paratis. Cic. *de orat. c.* 78. & 80. Quando sic paria componebantur, non ante spes liberationis erat, quam adversario interfecto: sed ne tunc quidē semper missio sequuta est, sed victor interdum cum alio recente componebatur. Lact. *l.* 6. *c.* 20. *n.* 12. Signa erant *pollicem premere*, aut *convertere*.

vertere. Pressus populi pollex signum gratiæ erat & liberationis: conversio pollicis signum, quo populus cadentem interfici jubebat. Plin. *l.* 28. *c.* 2. Juven *sat.* 3. *v.* 36. & Prud. *in Symm. l.* 2. *v.* 1098.

§. 5. Varia genera erant gladiatorum pro armorum diversitate. Quidam dicebantur *thraces*: alii *mirmillones*: alii *laquearii*, qui cum *sequutoribus* componebantur: alii *hoplomachi*. De quibus omnibus præclare & copiose scripsit Lipsius *in saturnalibus l.* 2. *c.* 7. *seqq.*

§. 6 Mirandum sane est, tam sævum & crudelem morem tam impense a cultissimo Romanorum populo amatum fuisse & in summis habitum deliciis. Cicero quidem *tusc. qu. l.* 2. *c.* 17. excusat, quod tali spectaculo juventus ad fortitudinem bellicam animetur: præsertim si noxii & perditi, aut damnati etiam adhiberentur. Verum hæc non sufficiunt ad moris crudelitatem mitigandam: quum impium & inhumanum sit, etiam justa supplicia de sontibus sumere oblectationis caussa; &, si fortitudo virtus est, uti est, non ex malis & vitiis nutrimentum suum habere debeat.

§. 7. Præmium gladiatorum, qui aliquot cõgressionibus bene pugnaverant, *rudis* erat, seu *virgula*: quæ signum liberationis erat ex ludo gladiatorio. Hinc dicebantur *rude donati* apud Horat. *l.* 1. *ep.* 1. *v.* 2. & Ovid. *l.* 2. *am. eleg.* 9. *v.* 22. Qualis autem illa, & cujus arboris virgula fuerit, non satis expressum est. Cic. *pro rosc.*

amer.

amer. c. 6. palmæ facit mentionem. *Plurimarum*, inquit, *palmarum vetus ac nobilis gladiator.*

§. 8. Mille sunt translationes, & loquendi formulæ apud Latinos ex ludis petitæ gladiatoriis: ut sunt, *petitiones objectas vitare*, *declinatione corporis effugere*, apud Cic. *cat.* 1. *c.* 6. Ut autem *petere* gladiatorium verbum erat: sic etiam *repetere*, hoc est, ictum geminare apud Lactant. *l.* 6. *c.* 20. *n.* 12. Unde in cæde Caligulæ signum erat & tessera: *repete*. Suet. *in Calig. c.* 50. Adde Cic. *tusc. qu. l.* 2. *c.* 17. *& pro Sexto c.* 37 ubi occurrit *ferrum recipere*. Tales formulæ etiam erant, *hoc habet*, aut simpliciter, *habet*: item *loco motus est*: item *componere paria*. Vide, quæ ad Prudent. *psych. v.* 53. notavimus, & ad Cic. *l.* 2. *ep.* 8. *n.* 1.

§. 9. Tam inveteratus hic mos tam in urbe, quam in provinciis fuit, ut ægre a christianis etiam imperatoribus tolli potuerit. Vide Prud. *in Symm. l.* 2. *v.* 1113. *seq.*

SECTIO V.

DE VENATIONIBUS.

§ 1.

VEnationes erant etiam ludorum genus: non in silvis, sed in urbe exercitæ. Undique conquirebantur belluæ ex Africa & Asia, & spectante populo, conficiebantur. Cic. *l.* 2. *n.* 3. *& l.* 8. *ep.* 2. *n.* 14. *ep.* 9. *n.* 7. & Suet. *Calig. c.* 18.

§. 2. Damnatos etiam in ludis hujus generis objiciebant belluis, qui *bestiarii* inde dicti. Cic.

in Vatin. c. 17. Sen. *de benefic. l.* 2. *c.* 19. Addita nonnunquam his venabula sunt: ut, si possent, se a faucibus belluæ defenderent; illaque interfecta, a reatu absolverentur. Hinc ludum bestiariorum Seneca vocat *ep.* 70.

SECTIO VI.

DE NAUMACHIA.

NAvigationes etiam ludicræ: quæ in speciem belli, non in mari; sed in urbe, aut juxta illam in effosso lacu edebantur. De his sæpe Suetonius: ut *in Cæs. c.* 39. & 44. ubi edidisse naumachiæ spectaculum dicitur. Et *de Augusto c.* 43. *Navale*, inquit, *prælium circa Tiberim cavato solo edidit*. Et *de Domit. c.* 4. *Edidit navales pugnas pæne justarum classium, effosso & circumstructo circa Tiberim lacu*.

CAPUT XII.

DE VESTITU ROMANORUM

EJUSDEM SECTIO I.

DE VESTITU VIRORUM.

§. 1.

IN vestibus Romanorum præcipua, & quasi propria erat eaque exterior, quæ *toga* voca-

caba-

cabatur: unde Romani absolute *togati* dicti apud Liv. *l.* 3. *c.* 52. Sen. *de beata vita c.* 24. & *gens togata* apud Virg. *Æn. l.* 1. *v.* 286. Scholiastes *Persii ad sat.* 5. *v.* 14. ita describit: *Toga est purum pallium, forma rotunda & fusiore; atque inundante sinu, de subdextro veniens, supra humerum sinistrum ponitur.*

§. 2. Varius togæ usus habitusque. Brachium utrumque tegebat dextrum vero exserebatur, ubi opus fuit, viris maxime, non primo togæ anno, quo per modestiam non licebat, ut ex Cic. *pro Cælio c.* 5. constat. Sinum ex toga faciebant. Unde Tibullus *l.* 1. *eleg.* 7. *v.* 46.

Effluit effuso cui toga laxa sinu.

Utebantur autem toga romani cives, quum in publicum prodirent, pacis tempore: quemadmodum sago, quum bellum esset aut tumultus; uti post dicemus.

§. 3. Ad togam etiam pertinet *cinctus gabinus*. De quo Servius *ad Æn. l.* 7. *v.* 612. *Erat*, inquit, *toga sic in tergum rejecta, ut una ejus lacinia revocata hominem cingat.*

§. 4. Materia togæ erat lana pura, sine colore adscititio: ideo sæpius erat propter adspersas sordes lavanda a fullonibus; præsertim si munditiei quis studiosus esset. Mart. *l.* 8. *ep.* 28. Hor. *l.* 2. *sat.* 2. *v.* 60. Candidatorum autem *toga creata* fuit, ut a cæteris dignoscerentur: unde *cretata ambitio* apud Persium *sat.* 5. *v.* 176. A creta fiebat toga splendidior. Inde dicta *toga*

candida: unde Ciceronis oratio *in toga candida* apud Asconium, quia candidatus eam habuerat.

§. 5. Civis romani signum erat toga, qua post exactam demum pueritiam utebantur. Hinc formulæ sunt: *togam virilem sumere*, *officio togæ virilis interesse*, apud Plin. *l.* 1. *ep.* 9. *n.* 2. *l.* 10. *ep.* 117. *n.* 1. Pueri autem erant *prætextati*, hoc est, veste prætexta induti: antequam a prætore solenni ritu togam acciperent & cives scriberentur.

§. 6. Togarum differentia ratione dignitatis hominum erat. De vulgari jam diximus. Magistratuum & sacerdotum *toga* purpura *prætexta* erat: Senatorum itidem & equitum togis aliquid additum, quod *latum*, vel *angustum clavum* vocabant. Liv. *l.* 34. *c.* 7. Suet. *in Claudio c.* 24. & Lamprid. *in Alex. Severo c.* 27.

§. 7. Præterea memorantur *togæ pictæ* & *palmatæ*: triumphales vestes, quæ regibus etiam dono mittebantur. *Pictæ* erant acu pictæ: *palmatæ*, quibus palmæ, victoriæ signa, erant intextæ. Vide Liv. *l.* 30. *c.* 15. *&* *l.* 31. *c.* 11. ubi tunica palmata eadem dicitur, quæ toga picta. Adde Ausonii *pan. c.* 22. *n.* 2. & quæ ibi notavimus.

§. 7. *Trabea* erat cultus splendidior, instar prætextæ. Virg. *Æn. l.* 7. *v.* 612. Fuit autem civilis habitus, non militaris: unde male nonnulli cum paludamento confundunt, quos

con-

confutat Octavianus Ferrarius *de re vestiaria*. Vid. etiam Dion. Hal. *l.* 2. *p.* 129.

§. 9. *Læna* peregrina vestis fuit: etiam a Romanis recepta. Virg. *Æn.l.* 4. *v.* 262.

-- tyrioque ardebat murice læna
demissa ex humeris.

In sacris etiam adhibitam lænam testatur Cicero de *cl.* orat *c.* 14. *Consul*, inquit, *sacrificium publicum cum læna faciebat: quia erat flamen simul carmentalis.*

§. 10. *Synthesis* erat vestis senatoria, maxime in saturnalibus. Martialis ejus meminit *l.* 14. *ep.* 1. *v.* 1.

§. 2. *Lacerna* proprie erat vestis militaris, quod ex Ovid. *fast. l.* 2. *v.* 746. apparet. Ciceronis ætate nondum in urbe gestata, quod Cicero Antonio objicit *phil.* 2. *c* 30. post adsumta pluviarum caussa, ut Plinius docet *l.* 18. *c.* 25. & in alios usus. Vide. Martialem *l.* 14. *ep.* 137. *v.* 2.

§. 12. *Pænula* itinerarium vestimentum erat, quemadmodum ex Ciceronis *orat. pro Milone c.* 10. apparet. Sero in urbem inducta, quod Juvenalis *sat.* 5. *v.* 79. probat.

§. 13. *Tunica* pressa vestis erat & corpori adstricta, etiam interior sub toga, quamquam ipsaquoque distinguebatur pro multiplicatione sui in interiorem & exteriorem. Vide Suet. *in Aug. c.* 82. Val. Max. *l.* 7. *c.* 4. *n.* 5. Huic maxime addebatur, quod de lato clavo & angusto paullo ante diximus *p.* 116. §. 6. His enim ordines

Romanorum distinguebantur: senatores ab equitibus, equites a plebeiis. De quibus supra in *ordinibus c.* 7. *p* 85. §. 7. & *p.* 88. §. 2.

§. 14. Vestis militaris erat *sagum*, vel sagulum, quia brevius erat agilitatis caussa. Utebantur hoc non tantum in bello & castris; sed in urbe etiam, quum metus aut tumultus esset. Hinc *sagati* dicti apud Cic. *phil.* 14. *c.* 1.

§. 15. *Paludamentum* erat ducis vestis exterior: unde *paludatus exire* dux, seu imperator dicebatur. Vide Cic. *l.* 15. *ep.* 17. *n.* 5. & Flor. *l.* 4. *c.* 2. *n.* 59.

SECTIO II.

DE VESTIBUS MULIERUM.

§. 1.

VEstis mulierum præcipua & propria erat stola & palla. *Stola* ad talos usque sive plantas demittebatur, multis rugis ac plicis constricta. Hor. *l.* 1. *sat.* 2. *v.* 99. & Mart. *l.* 3. *epigr.* 93. *v.* 4.

§. 2 *Palla* superior mulierum vestis dicebatur, stolæ super addita, & itidem in talos dependens: unde etiam *longa* Virgilio vocatur *Æn. l.* 11. *v.* 576. Vide ibidem Servium. A palla differt *pallium*, quod virorum erat in Græcia & philosophorum.

CAPUT

CAPUT XIII.

DE FUNERIBUS ROMANORUM

EJUSQUE SECTIO I.

DE EXSEQUIIS.

§. 1.

DEductio funeris ex funesta domo ad locum sepulturæ certis ritibus fiebat: quorum præcipuus Cicero indicat *pro Milone c.* 32. & quos nunc brevibus explicare animus est; si hoc prius præmonuerimus, non de quovis nobis, sed solenniore exsequiarum ritu sermonem esse.

§. 2. Igitur facta *conclamatione*, & peractis reliquis, quæ in tali luctu justa existimabantur, procedebat funus ita, ut *imagines* majorum præferrentur, *cantusque* & *neniæ* præficarum audirentur. Vide Serv. *ad Virg. Æn. l.* 6. *v.* 218. Plin. *l.* 35. *c.* 2. *Hor. epod.* 8. *v.* 11. Suet. *in Cæs. c.* 84. *Aug. c.* 100. Lucan. *l.* 8. *v.* 734. Cic. *de leg. l.* 2. *c.* 24. & Festum *in præficis*.

§. 3. Tum *laudatio funebris* pro rostris a proximo agnatorum, vel, si deesset ex his, qui tale officium præstare defuncto posset, a clarissimo aliquo ac doctissimo viro habebatur: eaque

finita, promotum inde funus extra urbem in eum deducebant locum, ubi vel humandum erat, vel igne comburendum. Suet. *in Cæs. c.* 6. *Tib c.* 6. Plin. *l.* 2. *ep.* 1. *n.* 6. & Cic. *de leg. l.* 2. *c.* 23.

SECTIO II.

DE COMBUSTIONE.

§. 1.

ROmani ut plurimum cremabant mortuos. Paucæ enim gentes, aut familiæ erant, quibus concedebatur defossio integri corporis: ut gens cornelia; ex qua Sulla, jus talionis veritus, quod C. Marii cadaver eruerat, testamento contra consuetudinem gentis cremari se jussit. Cic. *de leg. l.* 2. *c.* 22. & Plin. *l.* 7. *c* 54.

§. 2. Ritus combustionis erat, ut rogus extrueretur, cui defuncti corpus in lecto imponebant cum aromatum odoribus aliisque pretiosis, quæ defuncto cara fuerant. Tum post factam conclamationem postremam aliquis agnatorum face rogum accendebat. Servius *ad Virg. Æn l* 6. *v* 218. *seq* Suet. *in Cæs. c* 84. *seq.* & Plin. *l* 4. *ep.* 2. *n* 3. & *l.* 5. *ep.* 16. *n.* 7.

SECTIO III.

DE SEPULTURA.

§. 1.

COmbustione peracta, quæ reliqua erant id est, cineres & ossa, fictili urnæ indita in sepul-

fepulcro, vel monumento condebantur. Suet. *in Aug.* *s*. 100. Dio *l*. 77. *p*. 868. & Eutrop. *l*. 8. *c*. 2. *n*. 17.

§. 2. Sepulcra ut plurimum ad vias erant, ut viatores etiam titulum legerent, memoriamque defuncti conservarent. Nam cippos erigebant, seu marmora, quibus nomen & honores defuncti cum nomine ejus, qui posuerat, inscripserant. Vide Nep. *de Attico c.* 22. *n*. 4. qui juxta viam appiam ad quintum lapidem sepultus fuit: & adde Hor. *l*. 1. *sat*. 8. *v*. 12. Alia exempla Joannes Kirchmannus, qui fuse de funeribus Romanorum scripsit *l*.2.*c*.22. adfert:ut de via aurelia, flaminia, lavicana, laurentina, ostiensi, prænestina, salaria, tiburtina

§. 3. *Aream* quoque sepulcrorum fuisse certa pedum mensura descriptam & consecratam, ex Cic. *phil*. 9. *c*. 7. discimus. *Coronas* etiam & *serta* iisdem adhibebant ornatus gratia: quod prisci christiani aversabantur, posteriores autem admittebant. Vid. Minuc. Fel. *c*. 12. *n*. 6. & quæ nos ibi ex Prud. *cath. hymno* 10. *extremo* adnotavimus.

SECTIO IV.

DE RITIBUS QUIBUSDAM POST SEPULTURAM.

§. 1.

RItus præcipui sepulturam subsequentes fuerunt inferiæ, epulæ & ludi funebres. *Infe-*

Inferiæ, ut Festus definit, erant sacrificia, quæ diis manibus non tantum exsequiarum die inferebant: sed anniversariis etiam sacris ad sepulcrum repetebant. De his jam supra egimus *c.* 1. *sect.* 4. *n.* 8. *p.* 24.

§. 2. Epulæ populo romano datæ publice in memoriam & honorem defunctorum: & interdum carnes etiam distributæ, quæ *visceratio* dicebatur. Suet. *in Cæs. c.* 26. & Liv. *l.* 39. *c.* 46.

§. 3. *Ludi funebres* ob eamdem caussam editi: præsertim gladiatorii; de quibus *c.* 11. *sect.* 6. exposuimus. Liv. *epit.* 16. Val. Max. *l.* 2. *c.* 4. *n.* 7. & quæ nos ad Cic. *l.* 2. *ep.* 3. *n.* 1. notavimus.

SECTIO V.

DE CONSECRATIONE PRINCIPUM.

§. 1.

ROmani imperatores bene de republica meriti post mortem in numerum deorum certis ritibus relati, atque *divi* appellati sunt. Exempla passim apud historicos latinos occurrunt. Sic Eutrop. *l.* 7. *c.* 5. *n.* 15. de Augusto: *Moriens*, inquit, *divus appellatus est*. Et *c.* 8. *n.* 6. de Claudio: *Post mortem consecratus est, divusque appellatus*. Et *c.* 13. *n.* 9. de Vespasiano; *c.* 14. *n.* 11. de filio; *l.* 8. *c.* 1. *n.* 4. de Nerva; & *c.* 2. *n.* 17. de Trajano: *Inter divos relatus est*. Idcirco templa eis exstructa: flaminesque constituti, quorum passim mentio *in inscriptionibus*.

§. 2.

§. 2. Non vero ſemper id ex vera devotione factum: ſed aliis de cauſſis politicis, quas detexit Plinius *pan. c.* 11. *n.* 1. *&* 2. Nervæ conſecrationem a Trajano factam inde ſeparans. *Quem tu*, inquit, *lacrimis primum, ita ut filium decuit, mox templis honeſtaſti, non imitatus illos, qui hoc idem, ſed alia mente fecerunt. Dicavit cælo Tiberius Auguſtum, ſed ut irrideret: Veſpaſianum Titus, Domitianus Titum; ſed ille, ut dei filius, hic, ut frater videretur. Tu ſideribus patrem intuliſti: non ad metum civium, non in contumeliam numinum, non in honorem tuum; ſed quia deum credis.*

§. 3. Ritum conſecrandi accurate Herodianus deſcripſit *l.* 4. *c.* 2. *n.* 2. *Ceream imaginem conſecrandi principis in veſtibulo palatii lecto eburno ac veſtibus aureis inſtrato impoſitam, quaſi ægrotaret, per ſeptem dies omnium conſpectui patuiſſe. Deinde ubi jam viſus diem obiiſſe: lectum nobiliſſimos viros tuliſſe in forum, hymnos cantantibus pueris & feminis nobiliſſimis. Quibus peractis tuliſſe lectum extra urbem in campum martium, & rogo impoſuiſſe ſingulari ratione conſtructo: factiſque circa illum ludis equeſtribus facem illatam eſſe a ſucceſſore principe. Mox ex cellula rogi* (nam in partes diſtinctus erat) *aquilam emiſſam eſſe, quæ vulgo crederetur animam principis in cælum deferre. Ex eo tempore defunctum pro deo habitum, cultumque fuiſſe templis, pulvinaribus, flaminibus.*

§. 4. Nec tantum ipſi imperatores ſic honorati fuerunt: verum etiam auguſtæ feminæ,

uxores

uxores, matres, sorores principum. Cujus rei exempla multa in nummis antiquis prostant cum inscriptione CONSECRATIO, & appellatione DIVI, vel DIVÆ: apposita est templi figura, aut aquilæ, aut in feminarum consecratione pavonis.

§. 5. Consuetudo hæc ita invaluit, ut vix sub imperatoribus christianis primis abrogari posset: quamvis illi maxime abhorrerent. Putabatur enim pars majestatis esse & honoris, qui principibus deberetur. Sic & Eutropius de Joviano, Christi sacris addictissimo principe, *l.* 10. *c.* 9. *n.* 11. dicit: *Benignitate principum, qui ei successerunt, inter divos relatus est*. Quod an ita factum fuerit a Valentiniano & Valente, non levis caussa est, cur dubitemus. Cautius idem historicus *l.* 10. *c.* 4. *n.* 13. de Constantino dixit: *Inter divos meruit referri*.

CAPUT XIV.
DE RE NUMMARIA ET INSCRIPTIONIBUS ROMANORUM.
EJUSQUE SECTIO I.
DE NUMMIS.
I. DE VARIIS NUMMORUM GENERIBUS.
§. 1.

RAdix nummariæ rei est cognitio ASSIS: exiguæ monetæ, quæ vix integros tres num-

nummos, valebat; & in duodecim partes; sive uncias, tam in nummis, quam ponderibus dividebatur.

§. 2. Ex asse compositus est SESTERTIUS: quasi sesquitertius, id est, asses duo & dimidius. SESTERTIUM autem neutro genere erant mille sestertii. Atque his maximas summas per tonnas, & milliones numerandas describũt, maxime si adverbialiter loquuntur: nam alia ratio est, si per nomina numeralia id efferunt. Sestertios etiam *nummos* sæpe vocant absolute.

§. 3. Quattuor sestertii faciunt DENARIUM, id est, denos asses: qui si argenteus est, *drachmam* pondere valet. Sæpe denarii mentio est, etiam in sacris, ubi dicitur diurna merces fuisse operarii. Nonnunquam denarii plus, quam decem asses valuerunt, quod non obscure colligitur ex Tacit. *annal. l.* 1. *c.* 17. ubi milites *n.* 4. queruntur, quod singuli *denis in diem assibus animam & corpus æstiment*; postea *n.* 6. addit, *ut singulis diebus denarium impetrarent.*

§. 4. SOLIDUS est nova moneta, posteriori sæculo in usu: ita dictus, quod ex solo auro constaret, intus nihil haberet vilioris metalli. Nõ enim argenteus dabatur solidus, sed aureus fuit tantummodo: ut copiose Gronovius probavit *de sestertiis*. In legibus romanis ejus mentio crebra, sed posterioribus. Ulpianus *l.* 1. §. *Hoc autem ff. de fugitivis*: *Multa*, inquit, *centum solidorum statuta in magistratus*. Et Macer de Severo & Antonino Caracalla *l. c.* 34. *ff. de jure fisci*:

fisci: quingentos solidos fisco inferre jussus est.

§. 5. De valore solidi non una est sententia: nec ferri facile una potest pro diversitate temporum. Aliquando & plerumque solidus & aureus idem erant, ut Brissonius *de verborum significatione* probavit: aliquando & differentia intercessit; ut solidus major esset, quam aureus. Nec AUREUS, quod nomen antiquius est, quam solidi, semper idem valuit: sed pro arbitrio imperantium comparatio inter aurum & argentum, nunc hoc, vel illo modo, constituta fuit. Olim, ut Gronovius *p.* 365. probat, XVII. denarii faciebant aureum. Dio Cas. *l.* 55. *p.* 555. XXV. denarios requirit ad aureum. Tempore Arcadii & Honorii, ut est *l. un. cod. de collatione æris*, constitutum est, ut pro viginti libris æris unus auri solidus reddatur. Casaubonus *ad Lampridii Alexandrum c.* 39. dicit, solidum pondere duas drachmas æquasse: & ibidem satis luculenter probat, Quod si est: duplo major erit solidus, quam illo tempore, de quo Gronovius loquebatur.

§. 6. Quod posteriores vero *per solidos* numerabant: veteres fecerunt *per sestertios*, aut *sestertia*, iisque maximas etiã summas exprimebant. Id vero diverso modo fiebat, in numerali voce observato. Si enim numerale forma nominis dicendum erat, addebantur *sestertia* plurali numero: aut si millia adderentur, genitivo *sestertium*; aut, quod usitatius erat, *nummum*. Nummus enim & sestertius sæpe idem sunt. Hinc Pli-

Plinius *l.* 33. *c.* 2. ad equeſtrem dignitatem requirit cenſum *ſeſtertia quadringenta*: id eſt, 10000. thaleros graves: quales hoc tempore ſunt cruce ſignati, & ſimiles, decem denariis romanis cenſendi. Junior autem Plinius *l.* 1. *ep.* 19. *n.* 2. municipi & condiſcipulo, decurioni Comenſi & propter id officium non minus, quam *centum millia* poſſidenti, offert ad implendas equeſtres facultates *trecenta millia nummum*, hoc eſt, trecenta ſeſtertia.

§. 7. Alia ratio eſt numerandi per adverbia numeralia, *quinquies*, *decies*, *vicies quadragies*, cætera. Tum enim, ſi ſeſtertia in neutro uſurpantur cum adverbio, centenarius nummus ſubaudiendus eſt: ita, ut *decies ſeſtertium*, recto & nominativo caſu ſingularique numero, ſint 25000. thaleri graves; *quadragies ſeſtertium*, tonna auri, ut vocant; *ſexagies ſeſtertium*, tonna cum dimidia; *centies ſeſtertium*, duæ tonnæ cum dimidia; *quadringenties ſeſtertium*, decem tonnæ, ſive millio; *millies ſeſtertium*, 25. tonnæ, ſive milliones duæ & dimidia.

§. 8. LIBRÆ nomen etiam occurrit & PONDO. *Pondo*, & *libra* idem: ſi vero junguntur, aut pondo alii monetæ adjicitur; tum vertenda vox *in pretium & pondus*. De quibus plura tradit Gronovius *d. l. Libra* autem *argenti* eodem interprete ſunt centum denarii, ſeu quadringenti ſeſtertii. *Libra* autem *æris* fere eſt ſeſtertius.

§. 9. Peregrini nummi romanis ſcriptoribus etiam, quando de rebus Græcorũ agunt, nominati,

nati, sunt potissimum DRACHMA, & TALENTUM. *Drachmam* diximus octavam partem thaleri esse, seu denarium: hinc fit *didrachmum*, id est, duæ drachmæ, quadrans thalari; cujus in sacris etiam habetur mentio apud Matthæum *c.* 17. *v.* 24. *Talentum* autem diversum erat: quod autem potissimum in auctoribus respicitur, est *talentum atticum*, quod constabat sexaginta libris argenti, sive 750. thaleris, ut vocantur, imperialibus. Vide, quæ ad Curtii *l.* 7. *c.* 5. *n.* 27. notavimus.

§. 10. Hactenus de valore numismatum & variis nominibus, etiam de supputandi ratione: sequuntur nunc ipsi antiqui nummi variæ ætatis, secundum materiam, formam, figuram, inscriptiones & alia signa considerandi.

§. 11. PECUNIAM dicunt a *pecude* nomen habere: quod olim fuerunt boves, oves, porci & similia animalia impressa. Quædam gentes etiam postea suis nummis figuram animalium inscripserunt: equum, hircum, ovem, ut de avibus taceamus.

§. 12. MATERIA nummorum veterum, vel *aurum* est, vel *argentum*, vel *mixtum* quoddam *metallum*. Aurei nummi rariores sunt: nec etiam tanti, nisi quod materia pretiosa sit, æstimantur, quam cæteri; quia id genus facile falsari potest, & alienum arte & fraude supponi. *Argenteorum* magna superest copia: sed & hic sæpe falsi pro veris supponuntur. *Æ-nei* nummi propter æris singularem mixtu-

ram,

ram, etiam quod plurimis addita fernifatio, ut vocant, quam itidem imitari non possumus ad antiquum modum, plurimi sunt veri & genuini.

§. 13. Forma dividitur in *tres modulos: maximum, medium*, & *minimum*. Nec vero tam accurate id ubique servatur, nec semper ejusdem magnitudinis modulus unus est: & ipsa maximi moduli numismata inter se differunt magnitudine, quod ad oculum demonstrari potest *Josephi Montercbii libello de maximi moduli numismatibus* Amst. 1685. 12. Sic etiam est in cæteris modulis, qui itidem inter se differunt, & variant ratione magnitudinis & parvitatis.

§. 14. Ratione TEMPORIS dividuntur in *consulares* nummos, hoc est, in libera republica sub consulibus cusos: & in nummos *factos sub Cæsaribus*, sive *Cæsareos*.

§. 15. A FIGURA impressa etiam varie denominati sunt, præsertim consulares, ut *victoriati, bigati, quadrigati ratiti*: a signo victoriæ, quod continebant; vel bigarum, quadrigarum, ratis, sive navis.

§. 16. Ratione LOCI etiam numismata distincta fuerunt; quia plurima cusa fuerunt in provinciis a civitatibus, quibus id concessum fuerat a Romanis: quemadmodum integri libri de talibus nummis prostant: ut *Harduini de nummis populorum & urbium*; *Vaillantii de nummis coloniarum secundum Cæsarum seriem*.

II. DE COGNITIONIS NUMMARIÆ USU.

§. 1.

USus veterum numismatum est in historia supplenda, in chronologia corrigenda, in orthographia ad certas regiones revocãda, in antiquitatibus variis, sacrificiorum, triumphorum, consecrationis, structuræ templorum, formæ navium, vestimentorum & similium rerum: quod demonstratum est uberrime ab illustri viro Ezechiele Spanhemio singulari libro *de usu & præstantia numismatum*.

§. 2. Utilitati addenda etiam est jucunditas: si selectos nummos perlustramus; & inde oculis subjicimus varias res, quas animus ex historia, vel descriptione non satis poterat capere.

§. 3. Neque vero Latini tantum nummi cognoscendi sunt: sed græci etiam sub romano imperio in Asia cusi, aut aliis locis, ubi græca lingua obtinebat; etiam a regibus græcæ originis, antequam gentes illæ in Romanorum potestatem venirent; ut sunt nummi Seleucidarum in Syria, Ptolemæorum in Ægypto, Arsacidarum in Parthia, Achæmenidarum in Ponto, Bosporo, Thracia & Bithynia, quos historica serie descripsit jam laudatus *Vaillantius*.

§. 4. Nummi autem veteres, ut nostri etiam, duas facies habent: quarum prior *recta* est, & ut plurimum caput, seu imaginem continet; posterior dicitur *aversa*, quæ plerumque aliquod signum continet cum aliqua inscriptione.

III. DE

III. DE REI NUMMARIÆ SCRIPTORIBUS.

§. 1.

IN nummis demonſtrandis utendum eſt libris, qui nummos accurate delineatos habent cum eruditorum hominum explicatione. Pro ipſa introductione generali poſſunt uſui eſſe Jeſuitæ *Joberti notitia rei nummariæ*, Lipſiæ expreſſa Latine 1695. 12. & *Caroli Patini introductio ad hiſtoriam numiſmatum* Amſtel. 1683. 12. præcipue autem *Ezechielis Spanhemii* ſupra laudatus liber *de uſu & præſtantia numiſmatum* Lond. 1706. f.

§. 2. Plurimi, qui curam veterum nummorum habent, cogitant ſolum de imperatorum nummis: parum ſolliciti de conſularibus, urbium per varias provincias numiſmatibus; quum tamen ex illis plus ſæpe, quam imperatoriis, pro hiſtoria, geographia, chronologia & antiquis ritibus cognoſci poſſit. Nihilo minus cæſareorum inſpectio ſuum uſum habet ſingularem, ubivis explicatum ab eruditis. Commendari ex his in primis meretur *Carolus Patinus* magno opere Argentorati 1971. f. impreſſo: quia explicationes addit ſingulis nummis & imperatoribus eruditiſſimas. Huic adjungi poteſt *Jean Vaillant*, qui *Cæſarum* etiam *nummos* duobus tomis edidit: priore æneos, poſteriore argenteos, utrobique ſecundum ſeriem imperatorum, Pariſ. 1681. f.

§. 3. Qui exotica amat: *Franciſci Angelonii*

historiam augustam italica lingua Romæ 1641. & 1684. f. editam adeat, qui selectissimos imperatorum nummos interpretatur. Ex Gallicis libris opera *Jo. Tristani* commendanda sunt, quæ itidem secundum seriem imperatorum sermone gallico rarissimos nummos & elegantissimos explicant, & interpretantur, Paris. 1635. 1644. 1657. f.

§. 4. Nec vero prætermittendus est *Hubertus Goltzius*, qui vasto opere, vel omnem rem nummariam exhausisse videtur, Antvverp. 1644. f. Quod vero nummos sæpe adfert adhuc invisos, de fide ejus a multis viris eruditis dubitatum est. Et *Adolphi Occonis* imperatorum numismata, a *Mediobarbo Birago* copiosius Mediolani 1683. f. edita sunt: qui vero solas inscriptiones refert, figuras non exhibet, sed tantum describit.

§. 5. Consulares nummi & denarii descripti sunt a *Ful. Ursino*, auctius editi a *Carolo Patino*, adjunctis nummis *Ant. Augustini*, ex quibus gentes & familiæ Romanorum optime condisci possunt. Auxit iterum copiosissime *Jean Vaillant* tribus tomis Amstel. 1703. f. expressis.

§. 6. Nummos ad geographiam pertinentes illustrarunt *Jo. Harduinus* egregio tractatu *de nummis populorum & urbium*, Paris. 1684. 4. & modo laudatus *Vaillant* opere, quod inscripsit, *numismata ærea imperatorum in coloniis, municipiis & urbibus jure latio donatis, ex omni modulo percussa*, Paris. 1681. f.

§. 7.

§. 7. Elegantiſſimi autem ſunt libri, qui ſelecta numiſmata exhibent cum explicatione, cujus generis ſunt *Conſtantii Landi ſelectiorum numiſmatum expoſitiones* Lugduni 1559. 4. editæ, & 1695. Lugduni Batavorum recuſæ: & *Petri Seguini ſelecta numiſmata antiqua* Pariſ. 1665. 1684. 4. Et ex recentioribus *Jacobi Vvildii ſelecta numiſmata*, Amſtel. 1692. 4. & *Andreæ Morellii ſpecimen univerſæ rei nummariæ antiquæ*, Pariſ. 1683. 8. quod maxime peregrinos nummos, non ſolos romanos, continet. Nam ad illos etiam reſpiciendum eſt: quemadmodum idem (*a*) *Vaillant Syromacedonum hiſtoriam* Pariſ. 1681. 4. & filius *hiſtoriam Ptolemæorum ex nummis* edidit Amſtel. 1701. f.

§. 8. Taceamus ſpecialiſſimos nummos cum explicatione editos ſingulariter. Sæpe unus tantum, aut perpauci exhibentur: cujus generis eſt diſſertatio *Octavii Falconerii de nummo apamenſi, deucalionæi diluvii typum exhibente*, Romæ 1668. 8.

§. 9. Conſtantinopolitanum imperium etiam ſuos nummos habuit, deſcriptos a *Carolo du Freſne in hiſtoria byzantina illuſtrata*, Pariſ. 1680. f.

(*a*) Prodiit etiam ex ejuſdem Vaillantii opere poſtumo *hiſtoria Arſacidarum & Achæmenidarum*, Pariſ. 1725. 4.

SECTIO III.

DE INSCRIPTIONIBUS.

§.

INscriptiones veterum eumdem usum habent, quem numismata antiqua. *Serviunt* historiæ, geographiæ, genealogiæ, variorumque rituum cognitioni; immo ipsi literaturæ, id est, orthographiæ, grammaticæ, & vocabulorum scientiæ: quia multa ex lapidibus discitur, quæ in libris etiam antiquis frustra quæsiveris.

§. 2. Tales inscriptiones ediderunt vasto opere *Janus Gruterus*, Francof. 1601. 4. & 1616. f. alias a Grutero prætermissas *Thomas Reinesius* in syntagmate inscriptionum Romæ veteris, Lipſ. 1682. f. *Jacobus Sponius in miscellaneis eruditæ antiquitatis*, Lugd. 1685. f. & recentissimus *Raphael Fabrettus*, Romæ 1699. f. Singuli hi magna volumina inscriptionum collegerunt.

§. 3. Plures sunt, qui singulares inscriptiones exposuerunt: ut idem *Sponius in itineribus suis per Dalmatiam, Græciam, Asiam*; etiam in gallico tractatu, quem vocat *Recherches curieuses d' antiquitè*, Lyon 1683. 4. *Lipsius in monumento ancyrano; Patinus in commentario in tres smyrnenses inscriptiones*, Patavii 1685. 4. *Anton van Dale de antiquitatibus & marmoribus*, Amstel. 1702. 4.

§. 4.

§. 4. In græcis inſcriptionibus ut antiquiſſima, ita utiliſſima etiam in antiqua hiſtoria ſunt *marmora arundeliana*: quæ aliis aucta, nunc *oxonienſia* a loco adſervationis & editionis dicuntur. Prodierunt Oxonii cum variorum notis cura *Humphridi Prideaux* 1676. f.

§. 5. Sunt etiam mixta opera gemmarum & numiſmatum: in quorum editione, tamquam integrorum antiquitatis cimeliorum, laudem promeruit *Laurentius Begerus*, primum *theſauro palatino*, Heidelb. 1685. f. publici juris facto: deinde *boruſſo-brandenburgico*, quem tribus voluminibus nuperrime vulgavit, Colon. march. 1696. 1700. 1701. f. Qui *ſolas gemmas* expoſuerunt: in iis præcipuus eſt *Leonbardus Auguſtinus*, Lugd. Bat. 1685. 4.

§. 6. In lapidibus figuratis & nummis certis ac inſcriptionibus multis *Philippus a Turre* ſe eruditis probavit: quum Romæ 1704. 4. edidit *monumenta antiana*, quibus nihil eſt eruditius.

APPENDIX PRIOR

DE ASSE ROMANORUM.

§. 1.

As nummi ærei genus erat: qui libralis primum cudebatur, & grave æs persæpe a scriptoribus dicitur. Liv. *l*. 4. *c*. 60. Post, quum Romanus populus ære alieno premeretur, ex singulis assibus libralibus sextantarii, deinde unciales, & tandem lege papiria semunciales facti sunt. Plin. *l*. 33. *c*. 3.

§. 2. Differentiam hanc cũ variatis nummorum argenteorum pretiis, & reliqua computandi ratione tabulis quibusdam, & sic uno quasi conspectu hic exhibebimus, ut tirones eo facilius intelligant, quæ CL. Auctor noster hac de re superius cap. 14. tradidit. Possent quidem deterrere animum ab ejusmodi conatu tam diversæ eruditorũ in determinandis his pretiis sententiæ: sed statuendum tamen aliquid videtur, ne prorsus fluctuent juveniles mentes; quum præsertim neque injurii in alios velimus esse, neque accuratissimos ipsi calculos polliceamur. Quod si vero, quæ multorum sententia est, denarium romanũ tribus grossis misnicis comparamus: in multis videbimur habere, in quo si non plane immoti, at tutiores tamẽ consistamus. Sit igitur

TABULA I

DE ASSIUM DIFFERENTIA

As libralis ad nostram pecuniam	*Grof.*	*Lib.*
exactus exæquat fere	4	6
As sextantarius		9
As uncialis		$4\frac{1}{2}$
As semuncialis		$2\frac{1}{4}$

TABU-

TABULA II

DE ASSE LIBRALI, SEU ÆRE GRAVI.

	Thal.	Grof.	Lib.
As libralis ad noftram exactus monetam exæquat	-	4	6
Semiffis	-	2	3
Triens	-	1	6
Quadrans	-	1	$7\frac{1}{2}$
Sextans	-	-	9
Uncia	-	-	$4\frac{1}{2}$
Semuncia	-	-	$2\frac{1}{4}$
Sextula	-	-	$\frac{3}{4}$
Dupondius	-	9	-
Seftertius	-	11	5
Quadruffis	-	18	-
Quini æris	-	22	6
Deni æris	1	21	-
Centeni æris	18	18	-
Mille æris	187	12	-
Dena millia æris	1875	-	-
Centena millia æris	18750	-	-
Decies centena millia æris	187500	-	-

TABULA III.

DE PRETIIS NUMMORUM ARGENTEORUM ILLO TEMPORE, QUO AS LIBRALIS ERAT.

Nummi argentei		*Thal.*	*Grof.*	*Lib.*
Denarius æftimatus affibus 10 exæquat		1	21	-
Quinarius	5	-	22	6
Seftertius	$2\frac{1}{2}$	-	11	3
Libella	affe 1	-	4	6
Sembella-femiffe, id eft, affe	$\frac{1}{2}$	-	2	3
Teruncius-quadrante, id eft, affe	$\frac{1}{4}$	-	1	$1\frac{1}{2}$

TABU-

TABULA IV.

DE ASSE SEMUNCIALI.

	Thal.	*Grof.*	*Lib.*
As femuncialis exæquat	-	-	$2\frac{1}{4}$
Dupondius	-	-	$4\frac{1}{2}$
Seftertius quatuor affibus conftans	-	-	9
Quini æris	-	-	$11\frac{1}{4}$
Deni æris	-	1	$10\frac{1}{2}$
Centeni æris	-	18	9
Mille æris	7	19	6
Dena millia æris	78	3	-
Centena millia æris	781	6	-
Decies centena millia æris	7812	12	-

Nota. Quatuor affibus hoc tempore æftimari feftertius cepit, quemadmodum denarius fedecim: fed hic minus proprie uterque dicitur. Quod fi vero tamen placet more antiquo dividere feftertium ita, ut duobus integris & dimidio conftituatur: *Libra*

as unus, feu integrum unum æquabit -	$3\frac{3}{5}$
dupondius - - - -	$7\frac{1}{5}$
femiffis - - - -	$1\frac{4}{5}$

ut feftertii ex dupondio & femiffe conftantis fumma fit *9. Libra*

TABULA V.

DE PRETIIS NUMMORUM ARGENTEORUM ILLO TEMPORE, QUO AS SEMUNCIALIS FUIT.

Nummi argentei			*Grof.*	*Lib.*
Denarius æftimatus affibus	16	exæquat	3	-
Quinarius -	8	-	1	6
Seftertius -	4	-	-	9
Libella affe	1	-	-	$2\frac{1}{4}$
Sembella - femiffe, id eft, affe $\frac{1}{2}$			-	$1\frac{1}{8}$
Teruncius - quadrante, id eft, affe $\frac{1}{4}$			-	$\frac{9}{16}$

TABU

TABULA VI.

DE SESTERTIIS EORUMQUE COMPUTANDORUM RATIONE.

Seſtertii HS.	exæquant *Th.*	*Gr.*	*Lib.*	vel numero rotundiore ſecundum aliorum computum	
1	-	-	9	thaleros ſive nummos	
4	-	3	-	imperiales	cruce ſignatos
32	1	-	-		
100	3	3	-	*Reiſthaler.*	*Thaler.*
1000, i.e. ſeſtertium	31	6	-	24. *Groſſ.*	30. *Groſſ.*
Seſtertia					
1	31	6	-	30	25
10	312	12	-	300	250
20	625	-	-	600	500
32	1000	-	-	960	800
40	1250	-	-	1200	1000
100	3125	-	-	3000	2500
1000, ſive decies ſeſtertium	31250	-	-	30000	25000
Seſtertium ſive *HS.*					
Decies	31250			30000	25000
Duodecies	37500			36000	30000
Quindecies	46875			45000	37500
Vicies	62500			60000	50000
Tricies	93750			90000	75000
Quadragies	125000			120000	100000
Quinquagies	156250			150000	125000
Sexagies	187500			180000	150000
Centies	312500			300000	250000
Ducenties	625000			600000	500000
Quadringenties	1250000			1200000	1000000
Millies	3125000			3000000	2500000
Bis millies	6250000			6000000	5000000
Decies millies	31250000			30000000	25000000

APPEN-

APPENDIX POSTERIOR

DE NOMINIBUS ROMANORUM EX CAROLO SIGONIO ET ONUPHRIO PANVINIO.

§. 1.

Romanos homines duobus primum, post etiam tribus nominibus usos esse reperimus: quorum unum præcipue *nomen*, alterum *prænomen*, tertium *cognomen*, aut *agnomen* appellaverunt. Quod ut eo melius intelligatur, exemplo PUBLII CORNELII SCIPIONIS AFRICANI declarabimus.

§. 2. Nimirum *nomen* originem gentis indicabat, unde etiam gentilicium vocari solet: ut CORNELIUS.

§. 3. *Prænomen* differentiæ caussa nomini gentilicio præponebatur, ut scilicet a se invicem distinguerentur, qui ejusdem gentis erant: quale est in exemplo nostro PUBLIUS. Atque hæc discernendorum filiorum & nepotum caussa inventa esse, Varro auctor est.

§. 4. *Cognomen* gentilicio nomini subjungebatur, ut SCIPIO. Et hanc quidem appellandi rationem primum videntur excogitasse, ut eos, qui idem prænomen ac nomen ferebant, internoscerent: post autem, quum cognominum usus increbuisset, etiam sine ejusmodi caussa servasse. Potest hoc in gente Cornelia perspici, quæ cognominum varietate in multas fami-

lias

lias est diffusa: ut Maluginenses, Cossos, Scipiones, Lentulos, Merulas, Cinnas, Sullas, Donabellas, & sic porro, quum nova subdivisione opus esset, ut in Scipionibus, qui vel Africani, vel Asiatici, vel Nasicæ dicebantur.

§. 5. A cognomine distinguunt nonnulli *agnomen*, tamquam extrinsecus addi solitum, & ex ratione aliqua, aut eventu quæsitum: ut AFRICANUS. Sed contradicunt Carolus Sigonius & Onuphrius Panvinius, locupletissimorum scriptorum testimoniis comprobantes, omnia deinceps cognomina dici, quæ post nomen gentilicium collocantur. Atque sic non tantum in hujus P. Cornelii cognominibus censeri debet, quum vocatur SCIPIO AFRICANUS: sed idem in nepote etiam, L. Æmilii Paulli filio, valet, qui adoptatus a Publio, Africani majoris filio, dicitur P. Cornelius Scipio Africanus ÆMILIANUS. Sed raro tria usurparunt cognomina: rarissime autem quatuor, ut Q. Fabius MAXIMUS VERRUCOSSUS OVICULA CUNCTATOR.

§. 6. Ex *prænominibus* alia a Romanis, alia a finitimis populis frequentius usurpata sunt. *Romana* sex & quadraginta numerat Onuphrius Panvinius: quæ sunt Agrippa, Ancus, Appius, Arruns, Aulus, Cæso, Cajus, Cnæus, Cossus, Decimus, Denter, Drusus, Egerius, Faustus, Hostius, Julus, Lar, Lucius, Mamercus,

cus, Mamurius, Manius, Marcus, Nero, Numa, Numerius, Opiter, Paullus, Posthumus, Potitus, Proculus, Publius, Quintus, Remus, Romulus, Sertor, Servius, Sextus, Spurius, Statius, Tiberius, Titus, Tullus, Vibus, Volero, Volusus, Vopiscus. Erant autem ex his alia frequentiore in usu: alia contra minus usitata. Ex minus usitatis quædam, quum ante cognomina essent, post longum temporis intervallum prænominis officio functa sunt; ut Cossus, Drusus, Julus, Nero, Paullus, Potitus, & Volusus: quædam autem, quum ab initio essent prænomina, pro cognominibus aliquando sunt usurpata; ut Agrippa, Denter, Faustus, Postumus, Proculus, & Tullus. *Peregrina* sunt Aimilius, Allius, Attius, Aventinus, Faunus, Faustulus, Herrenius, Latinus, Lucumo, Metius, Numitor, Octavius, Ovius, Petro, Picus, Pompo, Septimius, Tallus, Turnus, Tutor, & similia.

§. 7. De romanis prænominibus hoc etiam observare utiliter tirones possunt: alia eorum per compendium singulis tantum, alia binis, alia ternis literis scribi solita fuisse. *A.* enim Aulus erat, *C.* Cajus, *K.* Cæso, *D.* Decimus, *L.* Lucius, *M'.* Manius, *M.* Marcus, *N.* Numerius, *P.* Publius, *Q.* Quintus, *T.* Titus: *Ap.* Appius, *Cn.* Cnæus, *Op.* Opiter, *Sp.* Spurius, *Ti.* Tiberius: *Mam.* Mamercus, *Ser.* Servius, *Sex* Sextus, *Tul.* Tullus.

§. 8 *Gentilicia nomina* pæne innumera sunt: &

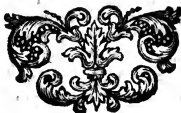
& fere omnia desinunt in *ius*, ut gentis origo derivatione ejusmodi significetur. Sic *julia* gens ab Julo dicitur, Æneæ filio; *aimilia*, ab Aimilo, Juli filio; *nautia*, a Naute; *antonia*, ab Antone: quoniam hi earum gentium auctores erant. Pauca tantum excepta sunt, quæ in *us* terminantur: ut Peducæus, Poppæus, & Norbanus. Nam quod Cæcina, Perperna & alia quædam non in *ius* desinunt: potius eorum nesciri nomina existimandum videtur, quam nomina gentilicia fuisse, quæ omnino cognomina fuerunt.

§. 9. Commemorandum autem hoc loco est, quid *gens* sit, a qua gentilicia nomina dicuntur, & qua ratione a *familia* differat. Nimirum illud inter utramque interest, quod gens ad nomen, familia ad cognomen refertur. Quare illa quasi totum videtur continere, hæc quodam modo partem. Exempli gratia Cornelii omnes unius esse gentis dicuntur, quia uno nomine continentur omnes. At vero partes hujus gentis sunt plures, quæ ex cognominum varietate distinctæ sunt, & familiæ vocantur, ut Maluginenses, Cossi, Scipiones, Lentuli, Merulæ, Cinnæ, Sullæ, Dolabellæ. Hinc recte Festus gentem definit eam, quæ ex multis familiis conficiatur. Quæ autem ratio est inter gentem & familiam: eadem etiam est inter genus & stirpem, eademque porro inter gentiles & agnatos. Quemadmodum enim fami-

lia

lia, aut ſtirps nos propius attingit, quam gens, aut genus: ſic agnati propiores, quam gentiles. Agnati enim ſunt ejuſdem familiæ: gentiles ejuſdem gentis, vel, ut Cicero tradit, eodem inter ſe nomine.

§. 10. De *cognominibus* jam ante quædam dicta ſunt. Alia cognominandi ratio ſupereſt: a patris (interdum etiam ab avi vel proavi) prænomine; item a tribu, curia aut cenſu deſumta. Sic apud Cic. *l.* 8. *ep.* 8. *n.* 12. legimus: *Scribendo adfuerunt L. Domitius* Cn. filius *Abenobarbus*, *Q. Cæcilius* Q. F. *Metellus Pius Scipio*, *L. Villius* L. F. Pomt. *Annalis*, *C. Septimius* T. F. Quirina, *C. Lucius* C. F. Pup. *Hirrus*, *C. Scribonius* C. F. Pop. *Curio*, L. *Atteius* L. F. An. *Capito*, *M. Optius* M F. Terentina. Ubi *Pomtina*, *Quirina*, *Pupinia*, *Popilia*, *Anienſis*, *Terentina*, tribuum nomina ſunt, ſexto caſu poſita.

INDEX

INDEX RERUM
NOTABILIORUM.

A.

B.

C.

E.

F.

fer-

K.

L.

M.

meta

origi-

plu-

trium-

FINIS.

BIBLIOTECA NAZIONALE V.E.
ROMA

